

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΚΟΝΙΑ

Περιοδική Έκδοση Ι. Μητροπόλεως Κωνσταντίας - Άμμοχώστου

Έτος 4ο (2011) • τεύχος 11ο

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς	1	Ὁ Σωτὴρ τῆς Σωτήρας. Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ Σωτήρος ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ναὸ τοῦ Σωτήρος στὴ Σωτήρα Ἀμμοχώστου (13ος αἰ.)	62
ΑΦΙΕΡΩΜΑ: Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ		Πρωτ. Γεωργίου Ἰωάννου	
Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου	3	Ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος στὸ Παλαιχώρι τῆς Κύπρου. Προσέγγιση στὶς τεχνολογικὲς ἀναζήτησις τοῦ ζωγράφου Φιλίππου Γουλ.....	64
Ἡ ἀφήγησις τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ στὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον (9,1-13)	14	Ἰωάννη Ἡλιάδη	
Σωτηρίου Δεσπότη			
Τὰ λόγια τοῦ Πέτρου στὸ Θαβώρ, ὅπως ἐρμηνεύονται στὴν πατερικὴ γραμματεία.....	18	Ὁ ναὸς καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Χρυσοσώτηρος Ἀκανθοῦς	71
Κωνσταντίνου Μποζίνη		Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου	
Τὰ σφάλμα τοῦ Πέτρου	27	ΓΕΓΟΝΟΤΑ	
Θανάση Παπαθανασίου		Παναγυρικὸι ἑορτασμοὶ ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας.....	77
Ἡ θεία Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ὕμνογραφία τῆς ἑορτῆς	31	Ἱερατικὴ Σύναξις - Ὁμιλίαι Σεβ. Μητροπολίτη Προικουνήσου κ. Ἰωσήφ.....	78
Ἀρχιμ. Νικοδήμου Σκρέττα		Εἰς διάκονον καὶ πρεσβύτερον χειροτονίας π. Ἀνδρέα Χρίστου	78
Κοινωνικὲς ἐπιδράσεις τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος	39	Φιλανθρωπικὴ Ἐκδήλωσις Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς Χριστιανικῶν Συνδέσμων Γυναικῶν	79
Κωνσταντίνου Κωτσιόπουλου		Ἐκδημία πρωτοπρ. Εὐέλθοντος Χαραλάμπους....	80
«Ἐπὶ τοῦ ὄρους μετεμορφώθης». Ἡ εἰκονογραφία τῆς Μεταμόρφωσης	44	Κατασκηνώσις Ἁγίου Νικολάου Στέγης 2011.....	85
Παρασκευῆς Παπαδημητρίου		ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ Ἀπριλίου-Ἰουλίου 2011.....	
Οἱ ναοὶ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος στὴ Σωτήρα Ἀμμοχώστου	57	86	
Πρωτ. Γεωργίου Ἰωάννου-Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου			

«Πνευματικὴ Διακονία»

Περιοδικὴ Ἔκδοσις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κωνσταντίας - Ἀμμοχώστου
Ἔτος 4ο (2011), τεύχος 11ο

Ἐκδότης: Γραφεῖο Πνευματικῆς Διακονίας Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κωνσταντίας - Ἀμμοχώστου.

Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ: Πανιερ. Μητροπολίτης Κωνσταντίας - Ἀμμοχώστου κ. Βασίλειος, Καθ. Θεόδωρος Γιάρκου, Δρ Γεώργιος Κάκκουρας, πρεσβ. Χριστόδουλος Χρ. Χριστοδούλου, ἱεροδιακ. Αὐγουστῖνος Κκαρᾶς, θεολόγοι Ἀνδρέας Γ. Λευτέρη, φιλόλογοι.

Ἐξώφυλλο: Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτήρος (18ος αἰ.). Φορητὴ εἰκόνα ἀπὸ τὸν παλαιὸν ναὸ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος, Σωτήρα Ἀμμοχώστου.

Ὅπισθόφυλλο: Ἱερὸς Ναὸς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος, Σωτήρα Ἀμμοχώστου (13^{ος}, 16^{ος}, 19^{ος} αἰ.).

Ἐκτύπωση: Γραφικὲς Τέχναις «Μέλισσα», Ἀσπροβάλτα, τηλ. +30 23970 23313

ISSN 1986-2377

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Τὸ 11ο τεῦχος τῆς *Πνευματικῆς Διακονίας* εἶναι ἀφιερωμένο στὸ γεγονός, τὴν ἑορτῆ, τὴ θεολογία, τὴ λειτουργικὴ, ὑμνογραφικὴ καὶ εἰκονογραφικὴ παράδοση τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος.

Τὸ πρῶτο ἄρθρο, τοῦ Καθηγητῆ Πρωτοπρ. Δημητρίου Τζέρπου, *Ἡ ἑορτῆ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου*, ἀναφέρεται στὸ ἑορτολογικὸ πλαίσιο τῆς Μεταμορφώσεως, τὴν καθιέρωση καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἑορτῆς, τὸ θεολογικὸ της χαρακτήρα καὶ τὸ λειτουργικὸ τυπικὸ.

Τὸ ἄρθρο τοῦ Καθ. Σωτηρίου Δεσπότη, *Ἡ ἀφήγηση τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ στὸ Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο*, ἀποτελεῖ μία σύντομη ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τοῦ γεγονότος τῆς Μεταμορφώσεως, ὅπως αὐτὸ ἐξιστορεῖται ἀπὸ τὸν ἀρχαιότερο εὐαγγελιστῆ.

Ὁ Καθ. Κωνσταντῖνος Μποζίνης στὴ συνέχεια (*Τὰ λόγια τοῦ Πέτρου στὸ Θαβῶρ, ὅπως ἐρμηνεύτηκαν στὴν πατερικὴ γραμματεία*) παρουσιάζει διαχρονικὰ τὶς ἐρμηνευτικὲς προσεγγίσεις τῶν πατέρων ὅσον ἀφορᾷ στὰ λόγια τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πρὸς τὸν Κύριο κατὰ τὴν ὥρα τῆς Μεταμορφώσεως, προβάλλοντας τὶς δύο τάσεις ἐρμηνείας. Ἄλλοι πατέρες θεωροῦν τὰ λόγια τοῦ Πέτρου ὡς μία ἐπιπόλαιη ἀντίδραση, πού ὀφείλεται σὲ ἀμνηχανία, σύγχυση καὶ ἀνθρώπινο λάθος. Ἄλλοι ὅμως, κυρίως μεταγενέστεροι, ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ἀπόστολος διατυπώνει μία ὑψηλὴ θεολογικὴ ἀλήθεια, πού ἀνεβαίνει αὐθόρμητα στὰ χεῖλη του ἀπὸ τὸν φωτισμὸ πού δέχεται τὴν στιγμή τῆς μεταμορφώσεως.

Στὸ πρόσωπο τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἀναφέρεται καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Δρ Θανάση Παπαθανασίου, *Τὸ σφάλμα τοῦ Πέτρου*. Ὁ συγγραφέας, προβάλλοντας τὴ δυναμικὴ τῆς μεταμορφώσεως μέσα στὴν ἱστορία καὶ τὰ ἔσχατα, προεκτείνει τὴν πατερικὴ ἐρμηνεία πού θεωρεῖ τὸ «ᾧδε μῆναι» τοῦ Πέτρου ὡς σφάλμα, γιατί προτείνει στὸν Ἰησοῦ νὰ βάλει ἓνα τέρμα στὴν ἱστορικὴ του πορεία, κάτι πού θὰ ἀποτελοῦσε ἀρνηση τῆς πορείας πρὸς τὸ Πάθος καὶ τὴν Ἀνάσταση καὶ τῆς πόρευσός τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν κόσμος, ὅπως καὶ τῆς ἐσχατολογικῆς της προοπτικῆς, πού εἶναι τὸ ἀληθές τέρμα.

Ἀκολουθῶς ἡ ἐργασία τοῦ Καθ. Ἀρχιμ. Νικοδήμου Σκρέττα, *Ἡ θεία Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ὑμνογραφία τῆς ἑορτῆς*, μᾶς εἰσάγει στὸν ὑμνογραφικὸ πλοῦτο τῆς ἡμέρας. Μέσα ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν στιχηρῶν, τῶν δοξαστικῶν καὶ τῶν κανόνων τῆς ἡμέρας γίνεται προσέγγιση στὰ βαθιὰ θεολογικὰ νοήματα τῆς ἑορτῆς, μέσα ἀπὸ τὶς ἐξῆς ἐνότητες: 1. Ἱστορικὸ πλαίσιο. Ὁ χρόνος, ὁ τόπος, ὁ τρόπος, τὰ πρόσωπα, 2. Ἡ θεοφάνεια. Ἐννοια καὶ θεολογικὸ περιεχόμενο καὶ 3. Μετοχὴ στὴ μεταμορφωτικὴ χάρις τοῦ θείου φωτός (κάδαρση, φωτισμός, δοξασμός).

Μέσα ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Καθ. Κωνσταντῖνου Κωτσιόπουλου, *Κοινωνικὲς ἐπιδράσεις τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος*, γίνεται μία κοινωνιολογικὴ προσέγγιση

στο γεγονός και την έορτή τῆς Μεταμορφώσεως, «ἡ ὁποία πιστοποιεῖ τὴ σχέση τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἐνότητα μὲ τὸν κόσμον διὰ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν...». Ὅπως σημειώνει ὁ συγγραφέας: «Μέσω τῶν μεθεκτῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ τελεσιουργεῖται τὸ μυστήριον τῆς Σωτηρίας καὶ τῆς πρόσληψης ἀλλὰ καὶ μεταμόρφωσης τοῦ κόσμου, ποὺ συνεπάγεται κατάρνηση κάθε προσπάθειας εἰδωλοποίησης τῶν κοσμικῶν δεσμικῶν καταστάσεων. Πρόκειται γιὰ τὴν “ἐγκοσμίκευση τοῦ Θεοῦ”, γιὰ τὴν εἴσοδο δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον, ποὺ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν “Ἐκκοσμίκευση”».

Ἡ ἐργασία τῆς Καθ. Παρασκευῆς Παπαδημητρίου, «*Ἐπὶ τοῦ ὄρους μετεμορφώθη...*». *Ἡ εἰκονογραφία τῆς Μεταμόρφωσης*, παρουσιάζει τὴν εἰκονογραφικὴ παράδοση τῆς Μεταμορφώσεως, μὲ σχολιασμό σημαντικῶν παραστάσεων σὲ ψηφιδωτὰ, τοιχογραφίες, φορητὲς εἰκόνες καὶ χειρόγραφα, ἀπὸ τὸν 6^ο μέχρι καὶ τὸν 15^ο αἰ. Τὸ ἄρθρον τῆς κ. Παπαδημητρίου συνοδεύουν εἰκόνες, ὅπως τὶς παραστάσεις τῆς Μεταμορφώσεως στὸν Ἅγιον Ἀπολλινάριον στὴ Ραβένα, στὴ Μονὴ Σινᾶ, στὴ Νέα Μονὴ Χίου, στὸ Πρωτάτου Ἁγίου Ὁρους, σὲ ἀγιορείτικα χειρόγραφα κ.ἄ.

Τὸ ἀφιέρωμα κλείνει μὲ τέσσερα ἄρθρα, μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προβάλλεται ἡ τιμὴ τῆς Μεταμορφώσεως στὴν κυπριακὴ ἐκκλησιαστικὴ καὶ λαογραφικὴ παράδοση. Τὸ πρῶτον ἄρθρον τῶν Πρωτοπρ. Γεωργίου Ἰωάννου καὶ Δρ Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, *Οἱ ναοὶ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὴ Σωτήρα Ἀμμοχώστου*, παρουσιάζει τὴν ἱστορία, τὶς παραδόσεις καὶ τὰ σημαντικὰ κειμήλια τῶν ναῶν τῆς Μεταμορφώσεως σὲ μίαν κοινότητα, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία καὶ τὸ ἴδιον τὸ ὄνομα εἶναι συνηρασμένα μὲ τὴν έορτὴ τοῦ Σωτῆρος. Τὸ σύντομον κείμενον ποὺ ἀκολουθεῖ (Πρωτοπρ. Γεωργίου Ἰωάννου, *Ὁ Σωτῆρ τῆς Σωτήρας*) ἀναφέρεται στὴν ἀρχαία θαυματουργὴ εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ (13^{ος} αἰ.), ἐφέστειον εἰκόνα τῆς Σωτήρας Ἀμμοχώστου.

Στὴν ἐργασία τοῦ Δρ Ἰωάννη Ἡλιάδη στὴ συνέχεια (*Ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὸ Παλαιχώρι τῆς Κύπρου. Προσέγγιση στὶς τεχνοτροπικὲς ἀναζητήσεις τοῦ ζωγράφου Φιλίππου Γουλ*), γίνεται μίαν παρουσίαση τῶν σημαντικῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως στὸ Παλαιχώρι, ἐνὸς ἐκ τῶν δέκα ναῶν τοῦ Τροόδου, οἱ ὁποῖες περιλαμβάνονται στὸν κατάλογον τῶν Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς τῆς UNESCO.

Τέλος μέσα ἀπὸ τὸ ἄρθρον τοῦ Δρ Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου, *Ὁ ναὸς καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Χρυσοσώτηρος Ἀκανθοῦς*, γίνεται ἀναφορὰ στὸ σημαντικότερον ἴσως προσκύνημα τοῦ Σωτῆρος στὴν Κύπρον, τὸν περικαλλῆ ναὸν τοῦ Χρυσοσώτηρος στὴν κατεχόμενη Ἀκανθοῦ. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται εἰδικότερα στὸ ναὸν, τὴν ἀνέγερσιν καὶ τὴ σημερινὴν του κατάστασιν (μετατράπηκε σὲ τζαμί ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατακτητῆς), τὸ εἰκονοστάσιον, τὶς εἰκόνες τοῦ ναοῦ καὶ ἰδιαίτερα στὴν εἰκόνα τοῦ Χρυσοσώτηρος (παραδόσεις γιὰ τὴν εἰκόνα καὶ ἡ ἀνακάλυψή της μετὰ τὸ 1974)

Η ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ*

Πρωτοπρ. Δημητρίου Β. Τζέρπου**

Ἐλέχθη προσφωῶς, ὅτι τό χριστιανικό ἐορτολόγιο εἶναι τό ἐτήσιο ἀναλυτικό πρόγραμμα, μέ βάση τό ὁποῖο μυσταγωγοῦνται οἱ πιστοί στό μυστήριο τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου¹. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ Ἐκκλησία ἀξιοποίησε παιδαγωγικά τή φυσική ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιά ἐορτές², ἀναδεικνύοντας ὡς κύριο θέμα χριστιανικοῦ ἐορτασμοῦ ὅλα ἐκεῖνα τά ἱερά πρόσωπα καί γεγονότα τῆς πίστεως, τά ὁποῖα στήν τελική τους ἀναγωγή συνιστοῦν «μνήμη Θεοῦ»³. Ταυτόχρονα ἀναδείχτηκε καί ἡ ἔννοια τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου, ὡς «συναίρεσης» τῶν τριῶν διαστάσεων τοῦ αἰώνιου παρόν τῆς Ἐκκλησίας, πού βιώνουν οἱ πιστοί σέ κάθε ἐορτή⁴. Ἔτσι τό κοσμικό ἡμερολόγιο, ἀπό ἀπλό ἐργαλεῖο μετρήσεως τοῦ χρόνου, μετατράπηκε σ' ἓνα πολυπρισματικό κάτοπτρο, τοῦ ὁποῖου οἱ διάφορες ἐπιφάνειες ἀντανακλοῦν τίς ἐπιμέρους ἐορτές τῆς Ἐκκλησίας μας, μεταμορφώνοντας τελικά καί σύνολο τό ἐκκλησιαστικό ἔτος σέ «ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν» (Ἡσ. 61,2).

1. Σέ ἄμεση σχέση πρὸς τό ἐπίκεντρο τοῦ νέου αὐτοῦ ἐορτολογίου, πού εἶναι τό σταυραναστάσιμον τοῦ Κυρίου Πάσχα⁵, εὐρίσκεται καί ἡ μεγάλη δεσποτική ἐορτή τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, πού μᾶς ἀπασχολεῖ στή μελέτη αὐτή. Τό πρῶτο δέ καί βασικό στοιχεῖο, πού προσδιορίζει τή σχέση αὐτή, εἶναι ἡ θέση τοῦ γεγονότος τῆς Μεταμορφώσεως στό εὐρύτερο πλαίσιο τῆς δημοσίας δράσεως τοῦ Κυρίου. Διότι, σύμφωνα μέ τήν ὁμόφωνη μαρτυρία τῶν σχετικῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων, τό γεγονός αὐτό ἔλαβε χώρα κατά τό τρίτο καί τελευταῖο ἔτος τοῦ ἐπὶ γῆς βίου τοῦ Κυρίου καί στά πλαίσια μιᾶς περιοδείας του στά μέρη τῆς Καισαρείας Φιλίππου, κατά τή διάρκεια τῆς ὁποίας καί ἄρχισε νά προετοιμάζει πιό ἄμεσα τούς μαθητές γιά τό ἐπικείμενο πάθος⁶. Εἶχε, δηλαδή, προηγηθῆ, ἡ ὁμολογία πίστεως τοῦ Πέτρου, ἀλλά καί ἡ ἔκφραση τῆς ἀδυναμίας του νά κατανοήσει ὅσα «σκληρά» ὁ Κύριος ἐδίδασκε γιά τόν πάσχοντα Μεσσία καί τήν ἀναγκαιότητα ἄρσεως

* Τό παρόν εἶναι εἰσήγηση, ἡ ὁποία ἐκφωνήθηκε στό Ἡ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων μέ θέμα «Τό Χριστιανικὸν Ἑορτολόγιον» (Βόλος, 18-20 Σεπτεμβρίου 2006).

** Ὁ π. Δημ. Τζέρπος εἶναι Ἀν. Καθηγητὴς στό Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

¹ Βλ. Φουντούλης Ἰ., «Τό ἐορτολόγιο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ γένεση καί διαμόρφωσή του» στό *Τελετουργικά θέματα*, Ἀποστολική Διακονία, 2002, σ. 37.

² Κατά τό ἀπόφθεγμα τοῦ Δημοκρίτου (*Ἀποσπάσματα Ἠθικά* 32): «Βίος ἀνεόρταστος μακρὰ ὁδὸς ἀπαυδόκετος». Γιά τόν ἄνθρωπο ὡς τό κατεχοχὴν ἐορταστικό ὄν-homo festivus- βλ. ἰδιαίτερα: Cox H., *Das Fest der Napen*, Stuttgart-Berlin 21972, σ. 19. Σταυρόπουλος Ἀλ., *Στιγμιότυπα καί περιπλανήσεις σέ δρόμους ποιμαντικῆς διακονίας*, Ἀθήνα 1984, σ. 19. Νικολαΐδης Ἀπ., *Ἡ κοινωνική δυναμικὴ τῶν ἐορτῶν. Κοινωνικὴ προσέγγιση τοῦ ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικοῦ ἐορτολογίου*, Ἀθήνα 1998, σσ. 175-198. Πρβλ. Τζέρπος Δ. (Πρωτοπρεσβ.), «Χρόνος καί ἐκκλησιαστικὴ λατρεία» στό *Λειτουργικὴ Ἀνανέωση, Δοκίμια λειτουργικῆς ἀγωγῆς κλήρου καί λαοῦ*, (Σύγχρονοι λειτουργικοὶ προβληματισμοὶ 2), Ἐκδόσεις Τήνος, Ἀθήνα 2001, σσ. 161-166.

³ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, *Εἰς τὰ Ἅγια Φῶτα*, ΒΕΠΕΣ 60, σ. 7: «Κεφάλαιον ἐορτῆς μνήμη Θεοῦ».

⁴ Μεταλληνός Γ. (Πρωτοπρεσβ.), *Ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας*, Ἐκδόσεις Ἀρμός, Ἀθήνα 1996, σ. 117.

⁵ Βλ. σχετικά: Καλύβας Ἀλκ., (Πρωτοπρεσβ.), *Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα καί τό Πάσχα στήν Ἑλληνορθόδοξη Ἐκκλησία*, (Μετάφραση: Δήμητρας Α. Κούκουρα), Ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999.

⁶ Βλ. σχετικά Ricciotti G., *Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ* (μέ κριτικὴ εἰσαγωγή καί εἰκονογράφηση). Μετάφρασις Ἰακίνθου Δημ., Ἀθήνα (χ.χ.), σσ. 479-480. Πατρῶνος Γ., *Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπὸ τῆ φάτνη ὡς τό καινὸ μνημεῖο*, Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1992, σσ. 416 ἐξ. Ράτσηνγκερ Γ. (Πάπας Βενέδικτος ΣΤ'), *Ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆ Ναζαρέτ*, Ἐκδόσεις Ψυχογιός, Ἀθήνα 2007, σσ. 292-294.

τοῦ σταυροῦ καί ἀπό ὄλους ἐκείνους, ὅσοι θά ἤθελαν νά συμμετάσχουν στήν τελική δόξα του. Πρός ἄρση, λοιπόν, τοῦ προκληθέντος σκανδαλισμοῦ καί στήριξη τῶν μαθητῶν ἐπακολουθεῖ μετά ἀπό περίπου ἕξ ἡμέρες τό θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως⁷.

Τό θαυμαστό αὐτό γεγονός μᾶς τό περιγράφουν βασικά οἱ τρεῖς συνοπτικοί εὐαγγελιστές (Ματθ. 17,1-9 / Μάρκ. 9,2-8 / Λουκ. 9,28-36), μέ ὅλες τίς ὁμοιότητες καί διαφορές πού παρουσιάζουν οἱ διηγήσεις τους στά πλαίσια τοῦ συνοπτικοῦ προβλήματος⁸. Στό γεγονός ἀναφέρεται ἐπίσης σαφέστατα ἡ Β' Πέτρου (1,16-18), ὅχι τόσο διηγηματικά, ὅσο κυρίως ἐξαίροντας «τὴν παρὰ Θεοῦ Πατρὸς τιμὴν καί δόξαν», τὴν ὁποία ἔλαβε ὁ Υἱὸς κατὰ τὴ μεταμόρφωσή του, καί μάλιστα σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τοὺς σχετικούς μέ τίς μεταμορφώσεις θεῶν κ.λπ. «σεσοφισμένους μύθους» τῆς ἀρχαίας ἑλληνορωμαϊκῆς μυθολογίας καί τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς γραμματείας⁹. Τό κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ὅπως καί οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου Παύλου παρότι δέν μνημονεύουν ρητὰ τό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως, ὅμως τό προϋποθέτουν, ἀφοῦ ἀναφέρονται ἀναλυτικά σέ βασικά θέματα τῆς θεολογίας τῆς Μεταμορφώσεως, ὅπως αὐτὰ τῆς σχέσεως φωτός καί σκότους, σταυροῦ καί δόξης κ.ἄ.¹⁰. Τό «εὐαγγέλιο αὐτό τῆς μεταμορφώσεως»¹¹ συνόψισε τελικά ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στό ἀκόλουθο συναξάριο, πού ἀναγινώσκεται πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστῶν κατὰ τὴ λειτουργικὴ σύναξη τῆς σ' Αὐγούστου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία «τὴν ἀνάμνησιν τῆς Θείας Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου καί

Θεοῦ καί Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἀγία τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία περιχαρῶς ἐορτάζει». Ἔχει δέ ὡς ἐξῆς:

«Ἐπειδὴ πολλὰ περὶ κινδύνων ὁ Χριστὸς διελέχθη πρὸς τοὺς μαθητὰς καί θανάτου καί τοῦ πάθους αὐτοῦ καί τῆς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ σφραγῆς· καί τὰ μὲν ἦν ἐν τῷ παρόντι βίῳ καί ἐν χερσίν, τὰ δὲ ἀγαθὰ ἐν ἐλπίσι· βουλόμενος καί τὴν ὄψιν αὐτοῦ πληροκοροῦσαι καί δεῖξαι τις ποτε ἔστιν ἡ δόξα ἐκείνη, μεθ' ἧς μέλλει παραγενέσθαι, ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν καί μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν· καί ἔλαμψεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡς τὸ φῶς· καί ὤφθησαν αὐτοῖς Μωυσῆς καί Ἡλίας συλλαλοῦντες αὐτῷ. Παραλαμβάνει δὲ τῶν ἄλλων τοὺς τρεῖς μόνους, ὡς ὑπερέχοντας· ὁ μὲν γὰρ Πέτρος, ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖν αὐτόν· ὁ δὲ Ἰωάννης ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖσθαι· ὁ δὲ Ἰάκωβος ἐκ τοῦ δύνασθαι πιεῖν τὸ ποτήριον, ὅπερ καί ὁ Κύριος ἔπιε. Μωυσῆν δὲ καί Ἡλίαν εἰς μέσον παράγει, τὰς οὐκ ὀρθὰς ὑπονοίας τὰς εἰς αὐτὸν παρὰ τοῖς πολλοῖς γινομένας διορθοῦμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τινες μὲν αὐτὸν Ἡλίαν ἔλεγον, ἄλλοι δὲ Ἰερεμίαν, διὰ τοῦτο τοὺς κορυφαίους ἄγει, ἵνα τὸ μέσον ἐντεῦθεν ἴδωσι τοῦ δούλου καί τοῦ Δεσπότη· καί ἵνα μάθουσιν, ὅτι καί θανάτου καί ζωῆς αὐτός ἔστιν ὁ ἔχων πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν»¹².

2. Τό μεγάλο αὐτό θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου γίνεται ἀντικείμενο ἰδιαίτερου ἐορτασμοῦ μετά τὸν 4ο αἰ., ἀφοῦ στίς δύο πιό βασικὲς πηγές τῆς λειτουργικῆς ζωῆς τῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι οἱ Ἀποστολικὲς Διαταγές¹³ καί τό Ὀδοιπορικὸ τῆς Αἰδερίας¹⁴ δέν

⁷ Βλ. Τσάμππρας Π., *Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορία διατριβή, Manchester, NH 1999, σσ. 234-235.

⁸ Τσάμππρας, *μν. ἔργ.*, σσ. 187-230. Δεσπότης Σ., *Ἡ Μεταμόρφωσις στό κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο καί στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου*, Ἐνορία Ἁγ. Γεωργίου Wiesbaden 2002, σσ. 36-45.

⁹ Τσάμππρας, *μν. ἔργ.*, σσ. 17-41. Δεσπότης, *μν. ἔργ.*, 9-17.

¹⁰ Τσάμππρας, *μν. ἔργ.*, σσ. 222-230. Δεσπότης, *μν. ἔργ.*, σσ. 46-50. Γιά τό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου στήν ἀπόκρυφη γραμματεία βλ. ἰδιαίτερα: Καραβιδόπουλος Ἰ., «Ἡ Μεταμόρφωσις τῶν δικαίων στήν ἀπόκρυφη Ἀποκάλυψη Πέτρου», στό *Βιβλικές Μελέτες*, Ἐκδ. Π.Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 207-223.

¹¹ Τσάμππρας, *μν. ἔργ.*, σ. 345.

¹² *Μηναῖον Αὐγούστου*, Ἐκδόσις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι 1993, σσ. 94-95.

¹³ Ε 13-20. Η 33. ΒΕΠΕΣ 2, 84-93, 165.

¹⁴ *therie, Journal de Voyage. Text latin, Introduction et Traduction de H l ne P tr*, Cerf, Paris 1971. Πρβλ. Φωκλίδου

αναφέρεται ὑπαρξη τέτοιας ἑορτῆς. Εἶχε προηγηθεῖ, ὅμως, ἡ καθιέρωση τῶν ἑορτῶν τοῦ σταυραναστάσιμου Πάσχα καί τῆς Θείας Ἐπιφανεῖας (Χριστουγέννων-Φώτων). Μέ βάση τό δεδομένο αὐτό ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας ἑορτῆς δά πρέπει νά θεωρηθεῖ ὅτι ἐντάσσεται στή γενικώτερη ἀνάπτυξη πού γνώρισε τό χριστιανικό ἑορτολόγιο κατά τή μετακωνσταντίνεια ἐποχή, κύριο χαρακτηριστικό τῆς ὁποίας εἶναι ἡ τάση ξεχωριστοῦ ἑορτασμοῦ τῶν ὑπολοίπων ἐπί μέρους γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, σέ συνδυασμό μάλιστα καί μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τήν ἱερή τοπογραφία τῆς Παλαιστίνης, ὡς χώρου τῆς ἐπίγειας ζωῆς τοῦ Κυρίου¹⁵. Τό πρῶτο δέ στοιχεῖο τῆς ἑορτῆς πού ἐμφανίζεται ἱστορικά εἶναι ὁ καθορισμός τοῦ ὄρους Θαβῶρ ὡς χώρου ἰδιαίτερης λειτουργικῆς ἀνάμνησης τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Τό γεγονός αὐτό ἔχει ἰδιαίτερη γιά τό θέμα μας σημασία ἄν σκεφθῆ κανένας, ὅτι στίς σχετικές μαρτυρίες τῶν τριῶν συνοπτικῶν εὐαγγελιστῶν δέν κατονομάζεται ρητᾶ τό ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου. Ἔτσι σύμφωνα μέ τήν ἀρχαιότερη διήγηση τοῦ Μάρκου, πρὸς τήν ὁποία συμ-

φωνεῖ καί ὁ Ματθαῖος τό θαῦμα αὐτό συνέβη γενικά «εἰς ὄρος ὑψηλόν», ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Λουκᾶς χρησιμοποιοῖ τήν ἔκφραση «εἰς τό ὄρος», ὑπονοώντας προφανῶς μιά συγκεκριμένη ὄρειή τοποθεσία, γνωστή στους μαθητές ἀπό προηγούμενες συναυτήσεις τους μέ τόν Κύριο ἐκεῖ¹⁶. Ὅμως, παρά ταῦτα, σύμφωνα μέ πολιά παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὁ ἀρχαιότερος μάρτυρας εἶναι ὁ Ὁριγένης, τό Θαβῶρ «ἐστὶ τό ὄρος τῆς Γαλιλαίας, ἐφ' οὗ μετεμορφώθη Χριστός»¹⁷.

Τό πού στηρίζεται ἡ παράδοση αὐτή γιά τό Θαβῶρ, ἀναφερόμενο στίς διάφορες πηγές καί ὡς Θαβῶριον ὄρος, Ἰταβύριον ὄρος ἢ Ἀταβύριον ὄρος (ἐβρ. T bor, ἀραβ. Gebel et-t r), ὡς τό ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως δέν εἶναι ἀκριβῶς γνωστό. Πάντως ἐκεῖνο πού εἶναι βέβαιον εἶναι, ὅτι ἐνωρίτατα τό Θαβῶρ χρησιμοποιήθηκε ἀπό τοὺς χριστιανούς ὡς τόπος λατρείας¹⁸. Ἔτσι σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ Νικηφόρου Καλλιστόου, ἡ Ἁγία Ἐλένη ἵδρυσε στό χῶρο αὐτό ναό, ἐπ' ὀνόματι τῶν τριῶν ἀποστόλων πού ἔλαβαν μέρος κατά τήν Μεταμόρφωση, ἥτοι τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου καί τοῦ Ἰακώβου¹⁹. Ἡ πληροφορία αὐτή δέν πρέπει νά θεωρεῖται ἀπόλυτα ἀξίπιστη, διότι

Κ. καί Ἰ., «Sanctae Silviae Aquitaniae Peregrinatio ad loca sancta (Ὁδοιπορικό τῆς ἁγίας Σιλβίας τῆς Ἀκυτανίας εἰς τοὺς ἁγίους τόπους)», *Νέα Σιών* (1908), σσ. 109-121, 209-232, 533-547).

¹⁵ Σμέμαν Ἀλ., *Ἡ Ἐκκλησία προσευχομένη. Εἰσαγωγή στή Λειτουργική Θεολογία*, Ἀπόδοση στά Ἑλληνικά π.Δ.Β.Τζέρπος, Ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθῆναι 22003, σσ. 148-150.

¹⁶ Γιά τή συσχέτιση κάποιου ὄρους μέ τίς διάφορες φράσεις τῆς θείας ἀποκάλυψης βλ. ἰδιαίτερα: Πατρῶνος, *μν. ἔργ.*, σσ. 417 ἔξ.

¹⁷ Ὁριγένης, *Εἰς ψαλμούς*, (ΠΗ). ΒΕΠΕΣ 16, σ. 80. Κύριλλος Ἱεροσολύμων, *Κατήχησις ιβ'*. ΒΕΠΕΣ 39, σ. 144: «Ἄλλὰ καί μάρτυρας δύο παρέχομεν τοὺς ἐν ὄρει Σινᾶ τῷ Κυρίῳ παραστάντας. Μωσῆς ἦν ἐν ὀπῇ τῆς πέτρας καί Ἠλίας ἐν ὀπῇ τότε τῆς πέτρας. ἐκεῖνοι μεταμορφουμένῳ συμπρόντες ἐν ὄρει Θαβῶρ ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς τὴν ἐξοδὸν ἦν ἐμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ». Εὐσέβιος, *Ἑρμηνεία εἰς Ψαλμ.* 89 (88),13. ΒΕΠΕΣ 22, 191: « Ὁρη δὲ δύο, τό Θαβῶρ καί τό Ἑρμών ἐξαίρετόν τι κέκληται παρὰ πάντα· τῷ γὰρ ὀνόματί σου ταῦτα ἀγαλλιᾶσονται. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, Θαβῶρ καί Ἑρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου αἰνέσουσι· κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, Θαβῶρ καί τό Ἑρμών τὸ ὄνομά σου εὐφημήσουσι. Τούτων δὲ τῶν ὀρέων μέμνηται διαφόρως ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἱστορία· καί οἴμαι γε ἐν τούτοις τοῖς ὄρεσι τὰς παραδόξους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγονέναι μεταμορφώσεις, καί τὰς πλείους διατριβάς, ὅτε σὺν ἀνθρώποις ἐπολιτεύετο». Πρβλ. Hieronymus, *Epistola XLVI(46)* 12. PL 22, 491- 492. *Epistola CVII(108)*13. PL 22, 888- 889.

¹⁸ Βλ. σχετικᾶ: Das Grosse Bibellexikon, *Herausgegeben von Helmut Burkhardt* κ.ἄλ. (R. Brockhaus Verlag, Wuppertal- Brunnen Verlag, Giessen), τόμ. 3, σσ. 1517-1520, λήμμα Tabor, Berg, *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Oxford University Press 1997, τόμ. 5, λήμμα Tabor, Mount 152. Ὀλυμπίου Ν., «Ἡ Καισάρεια Φιλίππου-Πανειᾶς κατὰ τίς πηγές καί σύγχρονες ἀνασκαφές». Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν τόμο *Τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, Εἰσηγήσεις Ἐ' Συνάξεως ὀρθόδοξων βιβλικῶν θεολόγων*, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 247-249.

¹⁹ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία* ἡ' 30. PG 146,113: «Κἂν τῷ Θαβῶρῳ δὲ τὰ ἴσα διεπράττετο... τῷ δὲ τῆς

ὁ ἱστορικός Εὐσέβιος, πού ἀναφέρεται ἀναλυτικά στά κτίσματα καί τούς ναούς πού ἀνήγειρε στους ἁγίους τόπους ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καί ἡ μητέρα του Ἀγία Ἐλένη, δέν ἀναφέρει πουθενά ἀνέγερση ναοῦ στό Θαβώρ²⁰. Ἀντίθετα ἀπό τά διάφορα ἀρχαῖα ὁδοιπορικά τῶν προσκυνητῶν τῶν ἁγίων τόπων πληροφοροῦμαστε, ὅτι ἤδη κατά τόν 5ο αἰ. ὑπῆρχαν στό ὄρος Θαβώρ τρεῖς βασιλικές, μία ἐπ' ὀνόματι τοῦ Κυρίου, καί οἱ ἄλλες δύο ἐπ' ὀνόματι τῶν προφητῶν Μωϋσέως καί Ἡλία ἀντίστοιχα²¹. Προφανῶς οἱ τρεῖς αὐτοί ναοί κτίστηκαν κατ' ἐπίδραση τῆς διατυπωθείσας ἀπό τόν Ἄπ. Πέτρο πρότασης πρός τόν Κύριο « εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν, καί Μωσῆ μίαν καί μίαν Ἡλία» (Ματθ. 17,4)²². Ἐπομένως ἡ γνωστή καί ἀπό ἄλλες συναφεῖς περιπτώσεις συνήθεια τῆς ἐποχῆς γιά τήν ἐτήσια ἀνάμνηση τῶν ἐγκαινίων τῶν ναῶν, μπορεῖ νά ἴσχυσε καί στήν περίπτωση αὐτή καί ἴσως νά ἀποτέλεσε τό πρῶτο ἔναυσμα γιά τήν ἀνάπτυξη μιᾶς ξεχωριστῆς ἐορτῆς, μέ ἀρχικό περιεχόμενο τήν τιμὴν τῶν ἱερῶν προσώπων πού ἔλαβαν μέρος κατά τό μεγάλο θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου. Ἔτσι μπορεῖ νά κατανοηθεῖ καί τό γενικό ὄνομα Ἐορτή τοῦ ὄρους Θαβώρ, μέ τό ὅποιο ἀναφέρεται ἡ ἐορτή αὐτή σέ ὀρισμένα ἀπό τά μνηολόγια τῆς ἐποχῆς²³.

Παρά τήν ἀρχαιότητα καί σταθερότητα

τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς παραδόσεως πολλοί ἀπό τούς νεώτερους ἰδιαίτερα μελετητές ἀμφισβήτησαν τήν ὀρθότητά της, θεωρώντας ὡς πιθανώτερο χῶρο τελέσεως τοῦ θαύματος τῆς Μεταμορφώσεως τό ὄρος Ἐρμών²⁴. Στιρίζουν δέ τήν ἀποψη αὐτή κυρίως σέ τρία βασικά ἐπιχειρήματα: (α) Τό Ἐρμών εἶναι στήν κυριολεξία ὄρος, ἀφοῦ ἡ πιό ὑψηλή κορυφή του φτάνει τά 2.759 μέτρα πάνω ἀπό τή Μεσόγειο, καί μέ τήν ἔννοια αὐτή ἐναρμονίζεται καλλίτερα μέ τόν βιβλικό προσδιορισμό ὑψηλόν ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση. (β) Βρίσκεται κοντά στήν Καισάρεια Φιλίππου, καί σέ ἀπόσταση μιᾶς περιῖπου ἡμέρας πού χρειάστηκαν γιά νά κατέβουν ἀπό τό ὄρος οἱ μαθητές μετά τήν Μεταμόρφωση, ὅπως γράφει ὁ Λουκάς. (γ) Ἀπό τή φύση του ἐξασφάλιζε καλλίτερα τίς συνθήκες ἡρεμίας καί ἀπομόνωσης πού ἀναζητοῦσε ὁ Κύριος ἐν ὄφει τῆς Μεταμόρφωσής του καί (δ) ἐξίσου μέ τό Θαβώρ ἐξυμνεῖται στήν Π. Διαθήκη ὡς χῶρος φανέρωσης τῆς θείας δόξας (Ψαλμ. 89, 13: Θαβώρ καί Ἐρμών ἐν τῷ ὀνοματί σου ἀγαλλιάσονται).

Στήν φαινομενική πειστικότητα τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν εἶδαμε ὅτι ἀντιτάσσεται ὁμόφωνα ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας θεωρώντας ὅτι τό Θαβώρ εἶναι τό ὑψηλό ὄρος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Καί αὐτό διότι ἡ ὑπέρ τῆς ἀποψῆς αὐτῆς ἀναπτυσσόμενη

Μεταμορφώσεως τόπω τοῖς τήν ὑπερφυᾶ κατιδοῦσιν αἴγλην ἐκείνην τρισὶν ἀποστόλοις περικαλλῆ τόν οἶκον ἐδείματο' καί πολλά τῷ τόπω κατεβάλλετο χρήματα, ἵν' εἶεν τοῖς ἐκεῖσε παραμένουσιν καί τόν χῶρον εὐπρεπῆ καθιστῶσιν εἰς ὄνησιν». Πρβλ. Παπαδόπουλος Χ, «Ἀκμή τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἐπί τοῦ Μ. Κωνσταντίνου», *Νέα Σιών* (1908), σσ. 691-692. Τοῦ ἴδιου, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, Ἐν Ἱεροσολύμοις καί Ἀλεξανδρεία, 1910, σσ. 91-92.

²⁰ *Εἰς τόν βίον Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως*, βιβλ. 3, κεφ. κε', μα', μγ'. ΒΕΠΕΣ 23, σσ.143-144. *Εἰς Κωνσταντίνου Τριακονταετηρικός*, κεφ. Θ. ΒΕΠΕΣ 23, σσ. 250-253.

²¹ Κορρινιώτης Κ., *Παλαιστίνη*, Ἐν Ἀθήναις 1891, σ. 111. Κοικυλίδης Κ.-Φωκυλίδης Ἰ., *Ἀρχαῖα Λατινικά, Ἑλληνικά, Ρωσικά καί Γαλλικά τινά Ὀδοιπορικά ἢ προσκυνητάρια τῆς ἁγίας Γῆς*, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1912. Ἰωαννίδης Β., *Τό Θαβώρ, ἥτοι περιγραφή τοπογραφική καί ἱστορική τοῦ Θαβωρίου ὄρους*. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1867, σ. 48. Baumstark A., *Festbrevier und Kirchenjahr der syrischen Jakobiten* (Paterborn, 1910), σ. 261. Aubineau M., «Une homelie Grecque inedite sur la Transfiguration», *Analecta Bolandiana*, 85(1967), σ. 424.

²² Ἀντίθετα κατά τή μαρτυρία τοῦ Ἱερωνύμου ὁ ναός αὐτός ἦταν ἀφιερωμένος μᾶλλον στήν Ἁγία Τριάδα. *Ἐπιστολή 46 ad Marcellam*, PL 22,491: «Tabernacula Salvatoris, non ut Petrus quondam voluit cum Moysse et Elia, sed cum Patre cernemus et Spiritu Sancto».

²³ Baumstark, μν. ἔργ, σσ. 260-261. Τσάμπηρας, μν. ἔργ, σ. 89.

²⁴ Δαμαλάς Μ., *Ἑρμηνεία εἰς τήν Καινὴν Διαθήκην, τόμ. Α'. Περιέχων τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Ἀθήναι

σύγχρονη επιχειρηματολογία είναι έξισου πειστική και παρουσιάζει στο σύνολό της άσυγκρίτως μεγαλύτερη αληθοφάνεια από αυτήν περί του όρους Έρμών, διότι: (α) Μπορεί μὲν συγκριτικά τὸ Θαβώρ νά εἶναι χαμηλότερο ἀπὸ τὸ Έρμών (ὕψος 562 μέτρα ἀπὸ τῆ Μεσόγειο καὶ 600-620 μέτρα ἀπὸ τὶς γύρω πεδιάδες), δὲν παύει ὅμως νά εἶναι ὄρος καὶ μάλιστα ἀπομονωμένο ἀπὸ ἄλλα ὄρη, πού μέ τὸ κωνικό του σχῆμα ὑψώνεται ἐπιβλητικό στό ΒΔ ἄκρο τῆς πεδιάδας Έσδραλών, χαρίζοντας ἀπὸ τὴν κορυφή του μοναδική θέα στή γύρω περιοχή. Σέ σχέση δέ μέ τὸ Έρμών ἡ ἀνάβαση σ' αὐτό εἶναι πολὺ πῖο εὐκόλη καὶ ἀπαιτεῖ λιγώτερο χρόνο. (β) Ἐάν ἐξαιρέσει κανεῖς τὶς περιπτώσεις ταραχῶν καὶ πολέμων πού ἡ περιοχή ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ὄχυρό, στίς ἄλλες περιόδους δά πρέπει νά ἦταν γενικά ἀκατοίκητη, ἐξαιτίας μάλιστα καὶ τῆς ἐνυπάρχουσας ἀνυδρίας, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τῆς ἀνάλογες συνθήκες μοναξιάς καὶ ἡρεμίας πού ἀπαιτοῦσε τὸ γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως. (γ) Μέ δεδομένο τὸν κατὰ προσέγγιση ὑπολογισμό τῶν χρονικῶν παραμέτρων τοῦ γεγονότος, πού μαρτυρεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς (ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτώ), δὲν εἶναι ἀξεπέραστη καὶ ἡ δυσκολία τὴν ὁποία δημιουργεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ ἴδιου εὐαγγελιστή, ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθητὲς του κατῆλθαν ἀπὸ τὸ ὄρος ἐν τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ, πρᾶγμα φυσικά ἀδύνατο ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἀποστάσεως μεταξύ Θαβώρ καὶ Καισα-

ρείας Φιλίππου, δυνατό ὅμως νά γίνει κατὰ τὸν ἓνα ἢ ἄλλο τρόπο στή διάρκεια τῶν ὀκτῶ ἡμερῶν²⁵. (δ) Παρὰ τὸ πετρωδὲς καὶ ἄνυδρό του τὸ Θαβώρ ἔχει μέχρι σήμερα κατάφυτες τὶς πλαγιές του ἀπὸ ποικίλα ἄνθη καὶ δένδρα, ὅπως ἐλιές, συκιές, ἀκακίες κ.λπ., γεγονός πού τοῦ προσδίδει ἀνάλογη φυσική χάρη καὶ μεγαλοπρέπεια καὶ τὸ καθιστᾷ ἐξίσου ἐλκυστικό πρὸς τὸ Έρμών. Γιαυτό καὶ στόν κόσμον τῆς Βίβλου ὄχι μόνο χρησιμοποιεῖται ὡς θέμα ποιητικῶν παραβολῶν (Βλ. Ἰερ. 26, 18/ Ὡση 5, 1), ἀλλά καὶ ἀπετέλεσε τόπο λατρευτικῶν συνάξεων τῶν φυλῶν Ἰσαχάρ καὶ Ζαβουλῶν (Ψαλμ. 89,13/Ἰερ. 16, 18/ Δευτ. 33, 19/Ὡση 5,1)²⁶.

3.Γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς σ' Αὐγούστου ὡς ἡμερομηνίας τελέσεως τῆς ἐορτῆς διατυπώθηκαν διάφορες ἀπόψεις. Κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη, ἡ ἐορτὴ αὐτὴ καθιερώθηκε νά ἐορτάζεται σαράντα περίπου ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου)²⁷, ὥστε νά προτάσσεται καὶ τῆς ἐορτῆς αὐτῆς, πού φέρει γενικά «τὰ ἴσα τῇ Μ. Παρασκευῇ», νηστεία, ἀνάλογη πρὸς αὐτὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Κατ' ἄλλη θεωρησιὴ ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων προέβη στόν καθορισμὸ τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τὴν 6η Αὐγούστου σέ ἀντικατάσταση τῆς ἰουδαϊκῆς ἐορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας πού ἐορτάζετο τὸ θέρους κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν²⁸. Γιαυτό ἴσως καὶ σέ ὀρι-

1940, σ. 105-106. Τρεμπέλας Π., *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, Ἐκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθῆναι, 1989, σσ. 313-314. Τοῦ ἴδιου, *Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον*, Ἐκδοσις Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθῆναι, 1983, σσ. 284. Πρὸβλ. Zahn, *Das Evangelium des Matth us*, Leipzig 1910, σ. 588-589. Klosternann, *Das Markus Evangelium*, T bingen 1986, σσ. 98- 99. Hohnson , *A commentary on the Gospel accoring to St. Mark*, London 1960, σσ. 156- 157.

²⁵ Ricciotti, *μν. ἔργ.*, σσ. 479-480. Πατρῶνος, *μν. ἔργ.*, σ. 429 ἐξ.

²⁶ Βλ. ἰδιαίτερα Οἰκονόμου Ἡ., *Περίγραμμα Φυσικῆς Γεωγραφίας τῆς Βιβλικῆς Παλαιστίνης*, Ἀθῆναι 1980, σ. 45. Ὀλυμπίου, *μν. ἔργ.*, σ. 247, σημ. 37. Προβατάκης Θ., *Τὸ Θαβώρ, τὸ ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ*, Ἐκδόσεις Ἀρσενίδη, Ἀθῆνα 1997, σσ. 46-58. *Das Grosse Bibellexikon 3*, Tabor, σσ. 1517-1520. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, (Oxford University Press 1997, 5), Tabor, Mount, σ. 152.

²⁷ Ἡ ἐορτὴ αὐτὴ καθιερώθηκε στὰ Ἱεροσόλυμα σέ ἀνάμνηση τῆς εὐρέσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ ἀπὸ τὴν Ἁγία Ἐλένη καὶ τῆς πανηγυρικῆς ὑψώσεώς του ἀπὸ τὸν πατριάρχη Μακάριο κατὰ τὴν ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, πού τελέστηκαν τὴν 13η Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 335. Βλ. Φουντούλης Ἰ., *Λειτουργική Α', Θεσσαλονίκη 2004*, σ. 126.

²⁸ Dani lou J., Ἁγία Γραφή καὶ Λειτουργία. *Ἡ βιβλικὴ θεολογία τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἐορτῶν κατὰ τούς*

σμένα συριακά -ιακωβιτικά μνηλόγια τήν 6η Αὐγούστου ἀναγράφεται ἑορτή μέ τό ὄνομα «Ἑορτή τῆς Σκηνοπηγίας τοῦ ὄρους Θαβώρ»²⁹, ἢ «Ἑορτή τῆς Σκηνοπηγίας»³⁰, ἢ «Ἑορτή τῆς Σκηνοπηγίας, φανέρωση τῆς δόξας τοῦ Κυρίου μας στό ὄρος Θαβώρ»³¹. Ἐπιπλέον μερικοί συσχετίζουν τήν ἑορτή καί πρός τήν κατά τήν 17ην τοῦ μηνός Tammuz, (στό μέσον, δηλαδή, τοῦ θέρους καί 40 ἡμέρες μετά τήν ἑορτήν τῶν ἑβδομάδων) τελούμενη ἀπό τοὺς Ἑβραίους ἑορτή φανερώσεως τῆς δόξας τοῦ Μωϋσῆ, ὅταν κατέβηκε «φωτόμορφος» ἀπό τό ὄρος Σινᾶ³².

Ἡ πρώτη σαφής μαρτυρία περί ὑάρξεως τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου στήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων περιέχεται στό βίο τοῦ ἁγίου Σάββα, πού ἔγραψε ὁ Κύριλλος ὁ Σκυθοπολίτης τόν 6ο αἰ. Ὅπως εἶναι, δηλαδή, γνωστό τό ἔτος 518 ὁ αὐτοκράτορας Ἰουστίνος ὁ Α' συγκάλεσε στήν Κωνσταντινούπολη Σύνοδο, ἡ ὁποία ἀποφάσισε τήν ἀνάκληση ὧσων ἐξορίστηκαν ἀπό τόν μονοφυσίτη αὐτοκράτορα Ἀναστάσιο τόν Δίκρορο καί τήν ἔνταξη τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς στά δίπτυχα³³. Στό βίο, λοιπόν, τοῦ ἁγίου περιγράφεται ἡ ἐπίσημη ὑποδοχή ἀπό τήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων τῶν αὐτοκρατορικῶν αὐτῶν διαταγμάτων, πού ἔγινε μέσα στήν πανηγυρική ἀτμόσφαιρα τῆς ἑορτῆς τῆς

6ης Αὐγούστου³⁴. Στό εὐλογο ἐρώτημα ἂν ἡ ἐν λόγω ἑορτή θεσπίστηκε γιά τό λόγο αὐτό ἢ προϋπῆρχε, τό πιθανώτερο εἶναι τό δεύτερο. Ἐπελέγη δέ πρός πανηγυρισμό τοῦ γεγονότος τῆς κατίσχυσης τοῦ δόγματος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς νοηματικῆς ἐγγύτητας τοῦ δόγματος αὐτοῦ πρός τό περιεχόμενο τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως. Εἶναι ἐνδεικτικό τῆς κατά τήν ἐποχή αὐτή γενικώτερης ἐκκλησιαστικῆς ἀνάδειξης τῆς περιοχῆς τό γεγονός, ὅτι στή Σύνοδο τῆς Κων/λεως τό 553 παρίσταται καί ἐπίσκοπος Θαβώρ, ὁ Σεβῆρος³⁵.

Ρητά ὁ ἑορτασμός τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος ἀπό τήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἀναφέρεται στό Τυπικό τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου (634-644), πού διασώζεται στό Ἱεροσολυμικό κανονάριο τοῦ 5ου-7ου αἰ., καί στό ὁποῖο κατά τήν 6ην Αὐγούστου ἀναγράφεται: Σύναξις ἐπί τοῦ τόπου τῆς Ἀναλήψεως(;) ἐν τῷ Θαβωρίῳ. Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος³⁶. Τήν ἴδια περίπου ἐποχή ἡ ἑορτή ἐμφανίζεται τελούμενη στήν Ἱερά Μονή τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τῆς χερσονήσου τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τότε μέρος τῆς ἐπαρχίας τῆς τρίτης Παλαιστίνης καί ἐξηρτάτο ἀπό τό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Ἐπ' αὐτοῦ εἶναι μοναδικῆς σημασίας γιά τή διάδοση τῆς ἑορτῆς ἡ μαρτυρία σχετικῆς ὁμι-

πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, {Κέντρο Βιβλικῶν Μελετῶν Ἄρτος Ζωῆς- 3 Βασικές ἀγιογραφικές μελέτες}, Ἀθήνα 1981, σ. 347 ἔξ.

²⁹ «Un martyrologe et douze m nologes syriaques» (Ἐκδ. F. Nau), *Patrologia Orientalis* X, σ. 56.

³⁰ Ὁ.π., σσ. 83, 96, 111.

³¹ Ὁ.π., σελ. 131.

³² Φίλιας Γ., *Ἑορτολογία, Διαμόρφωση ἐξέλιξη καί θεολογία τῶν ἑορτῶν, Πανεπιστημιακαί σημειώσεις*, Ἀθήνα 1998, σ. 15.

³³ Φειδᾶς Β., *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Α'*, Ἀθήνα 1994, σσ. 674-676.

³⁴ Cotelarii J.B, *Ecclesiae Graecae Monumenta. Lutetiae Parisiorum*, τ. 3, 1686, σ. 326: «Τῶν δέ Ἰουστίνου τοῦ βασιλέως κελεύσεων ἐλθουσῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, συνήχθη ἄπειρον πλῆθος μοναχῶν τε καί λαϊκῶν· συνέδραμε δέ καί ὁ ἐν ἁγίοις Σάββας καί ἡ τῶν ἐπισκόπων Σύνοδος· καί ἑορτῆς γενομένης τῇ ἔκτη τοῦ Αὐγούστου μηνός, ἐνεφανίσθησαν αἱ δεῖαι κελεύσεις καί ἐνετάγησαν αἱ τέσσερες σύνοδοι τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις». Πρβλ. Schwarz E., «Kyrrillos vom Skythopolis», *Texte und Untersuchungen* 49, 2(1939), Λειψία, σσ. 85-200.

³⁵ MANSI, IX, 176 C, 193 C, 392 E.

³⁶ Βλ. Κεκελίσδε Κ., *Ἱερολυμιτικόν Κανονάριον (Τυπικόν) τοῦ 7ου αἰ. κατά γεωργιανήν μετάφρασιν, μεταφρασθέν ἐκ τοῦ ρωσικοῦ ὑπό τοῦ ἀρχιμ. Καλλίστου*, ἐν Ἱεροσολύμοις 1914, σ. 12 (Νέα Σιών 21 (1926), σσ.170-171). Πρβλ. Tarnichsvili M., *Le Grand lectionnaire de l'eglise de Jerusalem (v-viii ai.)*, σ.27. GARITTE G., *Le calendrier palestinogéorgien du Sinaiticus* 34 (10 αἰ.), Bruxelles, 1958, σσ. 295-296 (6 Αὐγούστου).

λίας του αγίου Αναστασίου του Σιναΐτου, πού απαγγέλθηκε στό ὄρος Σινᾶ περί τά μέσα του 7ου αἰ. Διότι ἀποτελεῖ τήν πρώτη ἀπό τίς πατερικές ὁμιλίες πού ἀναφέρεται ὄχι γενικά στό γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως του Κυρίου, ἀλλά στό λειτουργικό της ἑορτασμό³⁷. Ἐτσι ἀπό τίς συνήθειες γιά ἑορτολογική ὁμιλία ἐκφράσεις τῆς³⁸ μπορούμε νά συμπεράνουμε, ὅτι ἔχουμε νά κάνουμε μέ μία ἤδη καθιερωμένη ἑορτή, στήν περαιτέρω διάδοση τῆς ὁποίας συνετέλεσαν ὀπωσδήποτε καί τά πλήθη τῶν προσκυνητῶν πού κατέκλυζαν τήν Ἱερά Μονή γιά νά ἀποθαυμάσουν, μεταξύ τῶν ἄλλων θησαυρῶν τῆς, καί τό περίφημο ψηφιδωτό τῆς Μεταμορφώσεως, πού ἔταν αἰ. περίπου νωρίτερα εἶχε κατασκευασθῆ γιά νά κοσμεῖ τήν κεντρική ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ βήματος τῆς Μονῆς³⁹.

Ἀπό τήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἡ ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως πρέπει νά μεταφέρθηκε καί στό χωρο τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας καί μάλιστα διαμέσου τῆς ἀκμάζουσας ἀρμενικῆς μονῆς, πού βρισκόταν πλησίον τῆς Μονῆς τοῦ αγίου Σάββα⁴⁰. Εἶναι ἐσφαλμένη δέ ἡ διατυπωθεῖσα ἀντίθετη γνώμη, ὅτι, δηλαδή, ἡ ἑορτή πρωτοεμφανίστηκε στό χωρο τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας κατά τόν 4ο αἰ.⁴¹. Ἄφ' ἑνός μέν διότι ἡ ἐν λόγω Ἐκκλησία μόλις ἀρχίζει νά διοργανώνεται κατά τήν ἐποχή

αὐτή, τόσο ὡς πρός τή διοίκηση, ὅσο καί ὡς πρός τή λατρεία, κατά τά κρατοῦντα στήν Ἐκκλησία τῆς Καππαδοκίας, ἀπό τήν ὁποία καί ἐξηρῆτο⁴². Ἄν ὑπῆρχε τέτοια ἑορτή στήν Καππαδοκία τόν 4ο αἰ. δά εἶχε διαδοθεῖ καί στήν Κωνσταντινούπολη μέ τήν ὁποία βρισκόταν σέ στενή σχέση. Καί ἄφ' ἑτέρου ἐξ αἰτίας τῆς ἀκαταστασίας πού ἐπικρατεῖ στόν καθορισμό τῆς ἡμερομηνίας τῆς. Ἐτσι δέν περιέχεται στό Ἀρμενικό Συναξάριο τῶν Ἱεροσολύμων, πού ἀντανακλᾷ τήν λειτουργική ζωή τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ 5ου αἰ.⁴³. Ἀντίθετα σέ ὀρισμένα ἀρμενικά μνηολόγια ἀναγράφεται τήν 6η Αὐγούστου⁴⁴, οὐδέποτε ὅμως ἐορτάζεται κατ' αὐτήν, ἀλλά τήν 7η Κυριακή μετά τήν Πεντηκοστή, θεωρούμενη ὡς ἡ τελευταία τῆς περιόδου τῶν κινητῶν ἑορτῶν⁴⁵. Τοποθετήθηκε δέ ἐκεῖ πρός ἐπισκίαση τῆς ἑορτῆς τῆς ἀντιστοιχούσης πρός τήν Ἀφροδίτη περσικῆς Θεότητος Anahit, ἡ ὁποία ἑορτή ὀνομαζόταν καί ἑορτή τῶν ρόδων (Vardavar), ἐξ ἀφορμῆς τῶν ρόδων πού προσέφεραν στή θεά «ὡς εἰς παρθένον»⁴⁶.

4. Ὑπάρχει μία ὀλόκληρη σειρά μαρτυριῶν ἀπό τίς ὁποῖες τεκμαίρεται, ὅτι ἡ ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου ἦταν γνωστή κατά τόπους στή βυζαντινὴ Ἐκκλησία ἤδη ἀπό τόν 8ο αἰ.⁴⁷ Ἐπομένως ἡ μαρτυρία τοῦ

³⁷ Guillou A., «Le monast re de la Theotokos au Sinai», στό *M langes d' Arch ologie et d' histoire* 67 (1995), σσ. 217-258.

³⁸ «Σήμερον τήν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ εἰς εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ κάλλους ἀνέπλασεν ... Σήμερον ἐπί τοῦ ὄρους ὁ τοῦς στυγνοῦς ἐκείνους καί κατφρεῖς περιβληθεῖς δερματίνους χιτῶνας ἀμπεχόνην ὑπέδου θεότευκτον ... Ταύτης τῆς παρουσίας ἑορτῆς τά δεῖα τεράστια ... αὐτή ἡ συναθροίσασα ἡμᾶς Χριστοῦ τελετή καί πανήγυρις ... Κἀγὼ σήμερον περιχαρῶς καί φιλεόρτως...».

³⁹ Γιά τήν παράσταση αὐτή βλ. ἰδιαίτερα: Ἀντουράκης Γ., *Τό δωδεκάορτο καί ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος στήν ὀρθόδοξη τέχνη καί παράδοση* {Θέματα ἀρχαιολογίας καί τέχνης, Γ(2)}, Ἀθήνα 2001, σσ. 137-160.

⁴⁰ Ἀγγελάτος Φ., *Ἡ ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως*, ἐν Ἀθήναις 1942, σσ. 17-19.

⁴¹ Gabrol F., «Les f te chr tiennes», *DACL* τ. 5, Α', στήλ. 1415.

⁴² Ἀγγελάτος, *μν. ἔργ.*, σσ. 18-19.

⁴³ Renoux A., *Un manuscrit du lectionnaire armenien de Jerusalem*. (Cod. Jerus. Arm. 121). *Museon*, 74(1961), σσ. 361-385.

⁴⁴ Nilles N., *Kalendarium Manuale utriusque Ecclesiae Orientalis et Occidentalis* τόμ.2, Oenipont, 1897, σ. 588.

⁴⁵ Πετροσιάν Γ. (Επισκόπου), *Ἡ ἀγία ἀποστολική Ἐκκλησία τῶν Ἀρμενίων*, Ἐκδ. Παρουσία, Ἀθήναι 2001, σσ. 90-92.

⁴⁶ Bayan G., «Le synaxaire arm nien de Ter Israel», *PO* 21 (1885-1895), σ. 842. Ἀγγελάτος, *μν. ἔργ.*, σ. 28.

⁴⁷ Βλ. Aubineau M., «Une homelie Grecque inedite sur la Transfiguration», *Analecta Bolandiana* 85 (1967), σσ. 422-423.

Νίκωνος τοῦ Μαυρονορείτη (1025-)⁴⁸, ἡ ὁποία ὀμιλεῖ περί καθιερώσεως τῆς ἑορτῆς στή Βυζαντινὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τὸν Λέοντα τὸν ΣΤ' (886-911) ἐπὶ πατριαρχείας Νικολάου τοῦ Γ' δά πρέπει νὰ κατανοηθῆ ὡς ἐπισημοποίηση ἤδη προϋπάρχουσας ἑορτῆς⁴⁹. Ἡ ἐπισημότητα μέ τὴν ὁποία ἐτιμᾶτο ἡ ἑορτὴ φαίνεται καί ἀπὸ τὸν πανηγυρικό τρόπο μέ τὸν ὁποῖο συμμετεῖχε στὸν ἑορτασμό της ἡ αὐτοκρατορική αὐλή⁵⁰. Ἡ ἑορτὴ συμπεριλαμβάνεται ἐπίσης στὸ βασιλειανὸ μνηολόγιο⁵¹ καί στὸν πίνακα ἡμερῶν τελείας ἀργίας, πού καταρτίστηκε μέ διαταγὴ τοῦ Μιχαήλ τοῦ Κομνηνοῦ⁵². Ὁ ἑορτασμός σέ σταθερὴ ἡμερομηνία στὸ βυζαντινὸ ἑορτολόγιο μαρτυρεῖται τὸν 10ο αἰ. στὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο τοῦ συναξαρίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁵³. Ἰδιαίτερη δὲ αἴγλη προσδῶθηκε σ' αὐτόν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων (1341-1431) ἐξ αἰτίας τῆς περὶ τῶν ἀκτίστων τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν θεολογίας καί τῆς σχέσης της πρὸς τὸ θαῦμα τῆς μεταμορφώσεως. Ἡ

«προέλευσις», δηλαδή, ἡ λιτανεῖα τῆς 6ης Αὐγούστου μέχρι τὸν 12ο αἰ. γινόταν στό ναὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, μετὰ δὲ στήν περικαλὴ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος⁵⁴.

Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου ὡς δεσποτική ἑορτὴ τιμᾶται μέ πλήρη ἀσματική ἀκολουθία, ἡ ὁποία φάλλεται αὐτούσια καί σέ περίπτωση πού ἡ ἑορτὴ συμπέσει ἡμέρα Κυριακή, παραλειπομένων ὄλων τῶν ἀναστασίμων⁵⁵. Βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὑμνογραφίας τῆς ἡμέρας εἶναι ἡ πλούσια δογματικὴ της θεολογία, πού ὀφείλεται τόσο στή σπουδαιότητα τοῦ ἑορταζομένου γεγονότος, ὅσο καί στὸ ὅτι εἶναι δημιουργημὰ ἐμπνευσμένων ὑμνογράφων καί θεολόγων τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅπως οἱ δύο κανόνες τῆς ἑορτῆς, ὁ πρῶτος τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Ὑμνογράφου καί ὁ δεῦτερος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκνοῦ⁵⁶. Τὰ κυριώτερα δὲ θέματα γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα περιστρέφονται οἱ ὕμνοι τῆς ἑορτῆς εἶναι τὰ ἐξῆς : (α) ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μυστηρίου τῆς ἀγίας Τριάδος, ὅπως αὐτὴ περιγράφεται ἰδιαίτερα στὸ ἐξαποστειλᾶριο τῆς

⁴⁸ Ράλλης Γ.-Ποτλῆς Μ., *Σύνταγμα Ἱερῶν Κανόνων*, τ. Δ', (Φωτοστατική ἀνατύπωση Μ. Γρηγόρη, Ἀθῆναι 1992), σσ. 589-590: «Πλήν καὶ ὕστερον, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ φιλοσόφου κυροῦ Λέοντος καί βασιλέως τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως ἐρευρεθεῖσις... Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως καί τῆς Ὑπαπαντῆς οὐκ ἐξ ἀρχῆς παρεδόθησαν παρά τῶν ἀγίων ἀποστόλων, ἐν ὕστεροις δὲ καιροῖς παρά τῶν δειῶν πατέρων». Πρβλ. Γιάγκου Θ., «Νίκων ὁ Μαυρονορείτης. Βίος, συγγραφικὸ ἔργο, κανονικὴ διδασκαλία», στὸ *Κανονικολεειτουργικά 1*. Ἐκδόσεις Δεδούση, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 246, 252.

⁴⁹ Gr mel V., «Sur l'anciennet de la fte de la Transfiguration», *Revue des tudes Byzantines* XIV (1956), σσ. 209 - 210.

⁵⁰ Βλ. Porphyrogeniti C., *De Cerimoniis aule byzantinae, Libri Duo* (ἔκδ. J.J. Reiske), Bonn 1829. σ. 22. Πρβλ. Oikonomides N., *Les listes des preseance byzantines de ix-x siecles*, Paris 1972, σ. 219.

⁵¹ PG 117,573 AC.

⁵² Γεδεών Μ., *Βυζαντινὸν Ἑορτολόγιον*, Κωνσταντινουπόλις 1895, σ. 38.

⁵³ Delehaye H., *Synaxarium ecclesiae constantinopolitanae... Propylaeum ad A.A. S.S.*, (Nov.), Br xelles 1902, σ. 870.

⁵⁴ Ἀγγελάτος, *μν. ἔργ.*, σ. 29

⁵⁵ Βλ. σχετικὰ: Κωνσταντίνου (Εὐθυβοῦλη, Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας), *Τυπικὸν Ἐκκλησιαστικὸν κατὰ τὸ ὕφος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐκ μακρᾶς τῆς πείρας καί πολλῶν σημειώσεων τῶν κατὰ καιροὺς χρηματισάντων πρωτοφάλτων συλλεγὲν ἤδη τὸ δεῦτερον, πολλαῖς προσθήκαις καί ἐπιδιορθώσεσιν τῆς ἀ' ἐκδόσεως...*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου ἄνω (1851), σ. 202. Βιολάκης Γ., *Τυπικὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας*, Ἐκδ. Μ. Σαλιβέρου, Ἀθῆναι (χ.χ), σ. 300. Ρήγας Γ., (Οἰκονόμος), *Τυπικόν*, (Λειτουργικά Βλατάδων 1), Πατριαρχικὸν Ἰδρυμὰ Πατερικῶν Ἐρευνῶν, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 711. Παπαγιάννης Κ. (Πρωτοπρ.), *Σύστημα Τυπικοῦ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, καταρτισθὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς παραδόσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 2006, σ. 568. Μηνάϊον τοῦ Αὐγούστου, Ἐκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1993, σσ. 80-101.

⁵⁶ Τσάμπηρας, *μν. ἔργ.*, σσ. 98-107.

έορτῆς «Φῶς ἀναλλοίωτον Λόγε, φωτός Πα-
τρός ἀγεννήτου ἐν τῷ φανέντι φωτί σου σήμερον
ἐν Θαβωρίῳ, φῶς εἶδομεν τόν Πατέρα, φῶς καί
τό Πνεῦμα, φωταγωγοῦν πᾶσαν κτίσιν»· (β) ἡ
ἐνότητα τῆς θείας ἀποκαλύψεως στήν Παλαιά
καί Καινή Διαθήκη, ἀφοῦ ἡ Μεταμόρφωση τοῦ
Χριστοῦ ἐμφανίζεται προτυπούμενη στίς θεο-
φάνειες τοῦ ὄρους Σινᾶ καί Χωρεῖβ (Εξ. 33, 13)
(γ) ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου ὡς προετοι-
μασία τῶν μαθητῶν γιά τό πάθος «ἵνα θεω-
ρήσαντες τά θαυμάσια» του, «μή δειλιάσου-
σι τά παθήματά» του· (δ) ἡ μέ βάση τήν χρι-
στολογία τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συ-
νόδου διδασκαλία περί τῆς διαμέσου τῆς «θε-
ολαμπούσης σαρκός τοῦ Κυρίου» φανέρωση
τῆς θείας φύσεώς του, στά πλαίσια τῆς ὑπο-
στατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων στό πρό-
σωπο τοῦ Χριστοῦ· (ε) ἡ ἀποκάλυψη τῆς δια-
μέσου τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως δημιουργη-
θεΐσης νέας ὄντολογικῆς καί σωτηριολογικῆς
καταστάσεως, ἀφοῦ μέ τή Μεταμόρφωσή του
ὁ Χριστός ἔδειξε «τό ἀρχέτυπον κάλλος τῆς
εἰκόνας», τό ὅποιο «θεασάμενοι τῶν ἀποστό-
λων οἱ πρόκριτοι, «τήν θείαν ἡλλοιώθησαν
ἕκστασιν»· καί (στ) ἡ προεικόνιση τῆς «τῶν
βροτῶν ἐναλλαγῆς», δηλαδή, τῆς ἀλλαγῆς τήν
ὅποια δά ὑποστοῦν τά ἀνθρώπινα σώματα κατά
τή δεύτερη ἔνδοξη παρουσία τοῦ Κυρίου.

Τῆς κατά τήν σ' Αὐγούστου τελέσεως τῆς
έορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως προηγείται σή-
μερα πενθήμερος νηστεία (1-5 Αὐγούστου). Καί
τό ἐρώτημα τό ὅποιο τίθεται εἶναι ἔάν ἡ νη-
στεία αὐτή σχετίζεται πρωτογενῶς πρός τήν
έορτή τῆς Μεταμορφώσεως, ἢ εἶναι μέρος τῆς
δεκαπενθημέρου νηστείας τῆς έορτῆς τῆς Κοι-

μήσεως τῆς Θεοτόκου. Γιά νά ἀπαντηθῆ τό
ἐρώτημα αὐτό δά πρέπει προηγουμένως νά δι-
ευκρινισθῆ ἡ ἱστορική ἐξέλιξη καί διαμόρφωση
τῆς νηστείας αὐτῆς, ἡ ὅποια γιά τή λειτουρ-
γική ἔρευνα εἶναι ἀκόμη σέ πολλά σημεῖα ἀδι-
ευκρίνιστη⁵⁷. Τό μόνο τό ὅποιο δά μπορούσαμε
ἐδῶ νά πούμε μέ βεβαιότητα εἶναι, ὅτι ἡ δεκα-
πενθήμερος νηστεία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεο-
τόκου προϋπήρχε τῆς Έορτῆς τῆς Μεταμορ-
φώσεως, μνημονευόμενη τό πρῶτον ἀπό τόν
πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἀναστάσιο τό Συναίτη
(β' ἡμισυ βου αἰ.)⁵⁸. Ἐπειδή δέ ἡ τελευταία, ὡς
δεσποτική έορτή, ἔλκε τή νηστεία, γιαυτό καί
τελικά υἰοθετήθηκε ἡ ἐξῆς λύση: οἱ μέν πέντε
πρῶτες ἡμέρες τοῦ Αὐγούστου νά θεωροῦνται
ὡς ἡμέρες νηστείας τῆς έορτῆς τῆς
Μεταμορφώσεως, οἱ δέ ὑπόλοιπες ἡμέρες (7-
14 Αὐγούστου) ὡς νηστεία τῆς έορτῆς τῆς
Θεοτόκου. Γιά νά διατηρηθεῖ δέ ἡ συνοχή τῆς
παλαιᾶς δεκαπενθημέρης νηστείας τῆς
Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὁ Λέων ὁ σοφός
κατήργησε τήν κρεωραγία κατά τήν έορτή
τῆς Μεταμορφώσεως καί καθιέρωσε ἡ έορτή
αὐτή νά τιμᾶται μέ ἰχθυοραγία⁵⁹.

5. Ἄμεσα συνδεδεμένη πρός τήν έορτή τῆς
Μεταμορφώσεως εἶναι σήμερα καί ἡ κατά
τήν ἡμέρα αὐτή καθιερωθεῖσα ἀπό αἰώνων
συνήθεια τῆς εὐλογίας τῶν σταφυλιῶν⁶⁰, καί ἡ
διανομή τους πρός εὐλογία στούς πιστούς,
πολλοί ἀπό τούς ὁποίους δέν γεύονται τῶν
καρπῶν αὐτῶν, ἔάν προηγουμένως δέν ἔχουν
εὐλογηθεῖ στήν Ἐκκλησία⁶¹. Γιά τήν ἀποδιδό-
μενη στή συνήθεια αὐτή σημασία δά πρέπει
κατ' ἀρχάς νά ὑπενθυμίσουμε τό περιεχόμενο
τῆς σχετικῆς εὐχῆς πού ἀναγινώσκεται στό τέ-

⁵⁷ Βλ. σχετικά: Holl K., *Die Entstehung der vier Fastenzeiten in der griechischen Kirche, Abhandlungen der Berlinischen Akademie*, 1923. Phil.- Hist. Klasse Nr 5. Gr mel V., "Le jeune de l' Assomption dans Eglise grecque, tude historique", *Echos d' Orient* 32 (1933), σσ. 162-194.

⁵⁸ Ἀναστασίου Συναίτου, *Περί τῶν ἁγίων τριῶν Τεσσαρακοστῶν*. Ράλλης Γ.-Ποτλῆς Μ., *Σύνταγμα Ἱερῶν Κανόνων*, τ. Δ', (Φωτοστατική ἀνατύπωση Μ. Γρηγόρη, Ἀθῆναι 1992), σ. 584.

⁵⁹ Ράλλης Γ.-Ποτλῆς Μ., ὄπ. παρ. , σ. 588.

⁶⁰ Βλ. σχετικά :Parisot P., «La benediction liturgique des raisins», *Revue de l' Orient Chretien*, Paris, IV(1899), σσ. 354-363. Σκαλτσῆς Π., «Ἡ εὐλογία τῶν σταφυλιῶν κατά τήν έορτή τῆς Μεταμορφώσεως» *Θεολογία* 73 (2002), σσ. 141-154.

⁶¹ *Τυπικόν* (Ἁγίου Σάββα-Ἐκδ.Σάρου) Ἐνετίσιον 1738, σ.92: «Δεῖ εἶδέναι, ὅτι παράδοσιν ἔχομεν ἐκ τῶν ἁγίων πατέρων, κατά τήν σωτήριον ταύτην έορτήν τῆς Μεταμορφώσεως ἐσθίειν σταφυλάς, τήν εὐλογίαν πρότερον παρά τοῦ ἱερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δεχομένας».

λος τῆς Θείας Λειτουργίας τῆς ἡμέρας⁶². Στὴν εὐχή, λοιπόν, αὐτὴ ἐκφράζεται ἀρχικὰ μιά εὐχαριστία στό Θεό γιά τήν ὠρίμανση τοῦ νέου καρποῦ τῆς ἀμπέλου «διά τῆς τοῦ ἀέρος εὐκρασίας καί τῶν σταγόνων τῆς βροχῆς καί τῆς τῶν καιρῶν γαλήνης». Στή συνέχεια διατυπώνεται ἡ ἰκεσία γιά ὅσους μέν ἀπλῶς γέονται τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, ἡ μετάληψή του νά εἶναι «εἰς εὐφροσύνην», γιά ὅσους δέ τόν προσφέρουν ὡς δῶρον στήν Ἐκκλησία «εἰς ἐξίλασμόν ἀμαρτιῶν, διά τοῦ ἱεροῦ καί ἀγίου σώματος καί αἵματος τοῦ Χριστοῦ». Παρεμφερές περιεχόμενο ἔχει καί μιά ἄλλη μαρτυρούμενη στό χειρόγραφο «εὐχή εἰς ἀπαρχάς σταφυλῆς καί συκῶν τῆ σ' Αὐγούστου μηνός ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Μεταμορφώσεως», ἀπό τήν ὁποία ἰδιαίτερα ἀξιωματικὴ εἶναι ἐδῶ ἡ ἐναρκήρια φράση της: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν, ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, ἡ μέθην μὴ ποιῶσα σωματικήν, ἐλευθερώσθη δέ γεννῶσα πνευματικήν»⁶³.

Μέ βάση τὰ ἀνωτέρω εἶναι προφανές ὅτι ἡ πρακτικὴ αὐτὴ σχετίζεται κατ' ἀρχάς πρὸς τὴ συνήθεια ὄλων τῶν ἀρχαίων ἀγροτικῶν λαῶν νά προσφέρουν τὰ πρωτογενήματα τῶν καρπῶν τῆς γῆς, τίς γνωστές ἀπαρχές, ὡς θυσία στό θεῖο. Ἡ συνήθεια αὐτὴ πέρασε καί στό χριστιανισμό, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς σωζόμενες ἀρχαῖες εὐχές «ἐπὶ προσφερόντων ἀπαρχάς» ἢ «ἐπὶ προσφερόντων καρπούς νέους», ὅπως σταφύλια σῦκα, μῆλα κ.λπ.⁶⁴. Μάλιστα τὰ προσφερόμενα δῶρα τοῦ ἄρτου καί τοῦ οἴνου γιά τήν τέλεση θείας εὐχαριστίας κατανοοῦνται ὡς ἀντιπροσωπευτικά στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, σέ ἀντίδοση τῶν ὁποίων ὁ Θεός μᾶς παρέχει, κατὰ τόν ἱερό Καβάσιλα «ἄρτον ζῶντα καί ποτήριον ζωῆς αἰωνίου»⁶⁵. Γιά τὴ διαφύλαξη, ὅμως, τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως περὶ τελέσεως τῆς θείας

εὐχαριστίας διά μόνου ἄρτου καί οἴνου ὁ γ' ἀποστολικὸς κανόνας ἀπαγόρευσε τὴν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θείας λειτουργίας προσφορά οἰουδήποτε ἄλλου μὴ εὐχαριστιακοῦ δώρου, «πλήν νέων χίδρων ἢ σταφυλῆς τῶ καιρῶ τῶ δέοντι», δηλαδή, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ὠρίμανσής τους. Καί αὐτό ὄχι μὲ τὴν προχριστιανικὴ ἔννοια τῆς θυσίας, «ἀλλ' ὡς ἀπαρχάς τῶν ὠρίμων καρπῶν» καί ὡς εὐχαριστία πρὸς τόν Θεό «τῶ οἰκονομοῦντι τὰ πρὸς ζῶαρκειαν καί θεραπειάν ἡμῶν»⁶⁶.

Στὴ διάκριση μεταξύ εὐχαριστιακῶν καί μὴ δώρων ἀναφέρεται καί ὁ 37/44 κανόνας τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου (419), ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀπαγορεύει τὴν ἀνάμιξη αὐτῶν. Ἐπιτρέπει μόνον τὴν συμπροσφορά σίτου καί σταφυλιῶν κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ προηγούμενου κανόνα καί μὲ τὴν γενικὴ πρόβλεψη ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδη τῶν προσφερομένων καρπῶν καί ἄλλων ἀγαθῶν νά εὐλογοῦνται ξεχωριστὰ ὡς διακρινόμενα «τοῦ ἀγιασματος τοῦ Κυριακοῦ σώματος καί αἵματος»⁶⁷. Στό ἴδιο αὐτὸ δέμα ἐξαναγκάστηκε νά ἐπανέλθει καί πάλι ἡ Ἐκκλησία, διότι ὀρισμένοι ἱερεῖς ἐξακολουθοῦσαν μέχρι τὸν ζ' αἰ. νά ἀναμειγνύουν τὴ θεία εὐχαριστία μὲ χυμὸ σταφυλιῶν καί νά τὴ μεταδίδουν ἔτσι στοὺς πιστοὺς. Ἔτσι μὲ τόν 280 κανόνα τῆς Πενδέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (691) καθόρισε ὥστε ἡ προσφορά τῶν σταφυλιῶν νά γίνεται μόνον μὲ τὴν ἔννοια τῶν ἀπαρχῶν, νά εὐλογεῖται ξεχωριστὰ καί νά προσφέρεται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ὡς εὐχαριστία πρὸς τόν δωρεοδότη Θεό «δι' ὧν τὰ σώματα ἡμῶν, κατὰ τόν θεῖον ὄρον, αὖξει τε καί ἐκτρέφεται». Ἐάν δέ κάποιος κληρικὸς «παρὰ τὰ διατεταγμένα ποιήσῃ, καθαιρείσθω»⁶⁸. Ἐκτοτε, φαίνεται, ὅτι σταθεροποιήθηκε ἡ καί σήμερα ἐφαρμοζόμενη λειτουργικὴ πρακτικὴ οἱ διάφοροι προσφερόμενοι καρποὶ νά εὐλογοῦνται «μετὰ τὴν ἀπό-

⁶² Βλ. *Ἱερατικόν*, Ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 2202, σ. 303.

⁶³ Dmitriewskij A. *Opisanie...* τ. II, σ. 497.

⁶⁴ De Meester Pl., *Rituale- Benedizionale Bizantino*, Roma 1930, σσ. 387-391. Σκαλτσῆς, μν. ἔργ., σσ. 146-147.

⁶⁵ *Εἰς τὴν θεῖαν λειτουργίαν* 3,4.

⁶⁶ Ράλλης Γ.,-Ποτλῆς Μ., μν. ἔργ., τ. 2, σ. 4.

⁶⁷ Ράλλης Γ.,-Ποτλῆς Μ., μν. ἔργ., τ. 3, σσ. 400-401.

⁶⁸ Ράλλης Γ.,-Ποτλῆς Μ., μν. ἔργ., τ. 2, σσ. 365-366.

λυσιν τῆς θείας λειτουργίας καί τήν διάδοσιν τοῦ κατακλαστοῦ»⁶⁹.

Σχετικά τώρα μέ τήν ἡμέρα τῆς «ἐπ' Ἐκκλησίας» εὐλογίας τῶν σταφυλιῶν, εἶναι προφανές, ὅτι αὐτή συναρτᾶται πρῶτιστα πρὸς τόν χρόνο ὠρίμανσης τους, ἀνάλογα μέ τίς κλιματολογικές συνθήκες κάθε τόπου. Διότι σύμφωνα μέ τά Βασιλικά « πρὸς τήν συνήθειαν ἐκάστου τόπου τόν χρόνον τοῦ θέρους καί τῆς τρύγης οἱ ἄρχοντες ὀρίζουσιν»⁷⁰. Ἐπειδή δέ ὁ χρόνος ὠρίμανσης καί τρύγου τῶν σταφυλιῶν εἶναι γενικά ἡ περίοδος τῶν μηνῶν Αὐγούστου καί Σεπτεμβρίου, γι' αὐτό καί κατά τή μαρτυρία τῶν διαφορῶν πηγῶν ἡ εὐλόγησις τῶν σταφυλιῶν γινόταν ἀδιακρίτως καί κατά τίς τρεῖς μεγάλες ἐορτές τῆς περιόδου αὐτῆς, ἥτοι τῆς Μεταμορφώσεως (6 Αὐγούστου), τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (15 Αὐγούστου) ἢ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρίου)⁷¹. Ἔτσι στό ἀρχαιότερο σωζόμενο βυζαντινὸ χειρόγραφο εὐχολόγιον (Κῶδ. Βαρβερινός 336 τοῦ 8ου-9ου αἰ.) περιέχεται «Εὐχή γινομένη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ὅτε πρὸς συνήθη ἐπιτελεῖ τήν τρύγην ὁ βασιλεὺς», στό νάο τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερινῶν κατά τήν ἐορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου⁷². Κατά τόν Κων/νο Ζ' τόν Πορφυρογέννητο ἀνάλογη τελετὴ γινόταν καί στό ἀνάκτορο τῆς Ἱερείας, ἡ ὁποία εἶχε καί τόν χαρακτηριστὴν ἀντίδραση σέ παγανιστικά ἔθιμα σχετιζόμενα μέ τή λατρεία τοῦ Θεοῦ τοῦ οἴνου Διονύσου, πού εἶχε ἤδη καταδικάσει ἡ ἐν Τρούλλω Σύνοδος⁷³.

Μέ βάση, λοιπόν, τά ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι τρεῖς εἶναι οἱ κύριοι λόγοι γιά τούς ὁποίους ἐπικράτησε ἡ εὐλογία τῶν σταφυλιῶν νά γίνεται τελικά κατά τήν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως. Πρῶτον διότι μέ τήν ἐπιλογή τῆς ἡμέρας αὐτῆς νύλογεῖτο καί ἡ πρωιμότερη πα-

ραγωγή τῶν καρπῶν αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι, ἰδιαίτερα στό θερμά κλίματα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ὠριμάζον ἤδη ἀπό τίς ἀρχές Αὐγούστου. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ἡ ἐορτή τῆς Μεταμορφώσεως πλεονεκτοῦσε ἔναντι τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ κατά τό στοιχεῖο τῆς ἐπικαιρότητας. Δεύτερον ἡ ἐορτή τῆς Μεταμορφώσεως πλεονεκτοῦσε ἔναντι καί τῆς θεομπορικῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ὅχι μόνο κατά τό στοιχεῖο τῆς ἐπικαιρότητας, ἀλλά καί τῆς ἐπιστημότητας, ὡς δεσποτικῆ ἐορτή. Καί τρίτον καί σπουδαιότερον διότι διά μέσου τῆς θεολογίας τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως ἡ κατά βάση λαϊκὴ αὐτὴ συνήθεια προσλάμβανε βαθύτερη θεολογικὴ σημασία.

Μέ τή Μεταμόρφωση, δηλαδή, τοῦ Κυρίου στό ὄρος Θαβώρ ἀποκαλύπτεται στό μεταπτωτικό κόσμον ἡ καλὴ πού τοῦ χάρισε ἀπ' ἀρχῆς ὁ δημιουργὸς Θεός. Στή σωτηριώδη αὐτὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ φυσικὴ ἀντίδραση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιὰ εὐχαριστήρια ἀντιπροσφορά, πού κορυφώνεται μέ τό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, διαμέσου τοῦ ὁποῖου ὁ κόσμος ἀνακαινίζεται καί ἀφθαρτίζεται. Μέ τήν ἔννοια αὐτή καί ἡ εὐλόγησις τῶν σταφυλιῶν, μέ τόν χυμὸ τῶν ὁποῖων τελεῖται τό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, γίνεται σύμβολο αὐτῆς τῆς διὰ βίου πνευματικῆς προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου γιά τὴν χριστοποίηση ὅλου τοῦ κόσμου καί τὴν μεταμόρφωσίν του σέ ἄμπελο καλλίκαρπο, «βλαστάνουσιν τὸν βότρυον τῆς ἀναστάσεως», ὅπως λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος⁷⁴. Καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὁ μέγας αὐτός διδάσκαλος τῆς Θεολογίας τῆς Μεταμορφώσεως γράφει συμπερασματικά: «Τὸ μέγα θέαμα τῆς τοῦ Κυρίου Μεταμορφώσεως τῆς ὀγδόης ἡμέρας, ἥτοι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐστὶ μυστήριον»⁷⁵.

⁶⁹ Dmitriewskij A., *Opisanie...Georg Olms Verlagsbuchhandlung*, Hildensheim, 1965, τ. III, σ.258.

⁷⁰ 7,17,4.

⁷¹ Βλ. Φουντούλης Ἰ., «Οἱ ὅσοι αὐτάδελφοι Δαβὶδ, Συμεών, καί Γεώργιος οἱ ὁμολογηταί», *Λεσβιακὸν Ἐορτολόγιον Γ'*, Ἀθῆναι 1961, σσ. 50-51.

⁷² Parenti S.- Velkovska E., *L' Encologio Barberini Gr. 336*, Ed. Liturgiche, Roma 1995, σ. 234.

⁷³ Ἐκδεις τῆς Βασιλείου Τάξεως (Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ τρυγητοῦ ἐν προκένω τῆς Ἱερείας), PG 112, 669B- 676A.

⁷⁴ PG 64,36.

⁷⁵ Ὀμιλία 34, PG 151,428.

Η ΛΗΓΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΣΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ (9, 1-13)

Σωτηρίου Δεσπότη*

Τὸ παράδοξο γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως τὸ ἀφηγοῦνται καὶ οἱ τρεῖς Συνοπτικοὶ Εὐαγγελιστὲς (Μκ. 9, 2-8. Μτ. 17, 1-9. Λκ. 9, 28-36)¹. Καὶ οἱ τρεῖς συμφωνοῦν στὸν τόπο καὶ τὸν χρόνο πραγματοποίησής του. Χρονικὰ τοποθετοῦν τὴ Μεταμόρφωση στὸ τέλος τῆς δημόσιας δράσεως τοῦ Ἰησοῦ ἢ ὁποῖα ἐγκαινιάστηκε μὲ τὴ Βάπτιση, ὅταν μετὰ τὴν κατάδυση στὴν ἄβυσσο, κατὰ τὴν ἀνάβαση ταυτόχρονα μὲ τὴν διάνοιξη τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τὴν κατάβαση τοῦ Πνεύματος ὡς περιστερᾶς (γιὰ νὰ ὑποδηλωθεῖ ἡ ἀπαρχὴ τῆς καινῆς ἀναδημιουργίας) ἀκούστηκε ἡ θεικὴ φωνή: *Σὺ εἶ ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν Σοὶ εὐδόκησα* (1,11). Ἰδίως γιὰ τὸν Μάρκο, ὅπου ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐμφανίζεται ἀναστημένος στοὺς μαθητὲς καὶ τίς μαθήτριες οἱ ὁποῖες ἐκπληκτεῖς καὶ ἐμβροχεῖς θεωροῦν μόνον τὸν τάφο κενὸ καὶ ἀκοῦνε τὸ μήνυμα τῆς ἐλπίδας ἀπὸ τὸν Ἄγγελο, ἡ Μεταμόρφωση ἀποτελεῖ ἕνα κατεξοχήν σημαντικό γεγονός. Στὸ κέντρο ἀκριβῶς τοῦ Εὐαγγελίου κατακλείει μιὰ ἐποχὴ τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ γεμάτη κήρυγμα καὶ θεραπευτικὴ δράση κατεξοχήν στὴν γύρω ἀπὸ τὴ λίμνη τῆς Γαλιλαίας παραγκωνισμένη καὶ ὑποτιμημένη ἀπὸ τὸν ἐπίσημο Ἰουδαϊσμὸ περιοχῆ. Τὸ ἴδιο κορυφαῖο γεγονός εἰσάγει τὴν τελικὴ πορεία/ἀνάβαση τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸ ἱερὸ κέντρο τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ: *ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσόλυμα* (10,33). Καὶ οἱ τρεῖς Εὐαγγελιστὲς ἐπισημαίνουν, ὅτι ὁ χῶρος στὸν ὁποῖο διαδραματίστηκε ἡ Μεταμόρφωση, εἶναι κάποιον ὑψηλὸ ὄρος στὸ βορειότερο σημεῖο τῆς δράσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ ὅπου ἀποσύρθηκε μόνος μὲ τοὺς μαθητὲς Του. Σὲ αὐτὸν (τὸ χῶρο) δεσπόζει μιὰ πόλη ἀφιερωμένη ἀπὸ τοὺς ὑποτελεῖς Ἡρωδιανούς στὸν ἐπίγειο «Μεσσία»-πλανητάρχη, ἡ Καισάρεια τοῦ Φιλίππου. Ἀπὸ αὐτὴν ξεκίνησε τὴν τελικὴ του κάθοδο τὸ 67 μ.Χ. ὁ Βεσπασιανός

γιὰ νὰ ἀλώσει τὴν Πόλη (Ιωσ., Πολ. 3.433-4.502). Ἐκεῖ ὑψώνεται μεγαλόπρεπο τὸ ὄρος Ἐρμών, ὅπου λατρευόταν ὁ θεὸς τῆς ἔκστασης Διόνυσος (Πανεᾶς) ἐνῶ ταυτόχρονα ἐντοπίζονται οἱ πηγὲς τοῦ Ἰορδάνη. Οἱ Εὐαγγελιστὲς ἀποφεύγουν ἐπιμελῶς νὰ προσδιορίσουν τὸ ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως. Ἀρκοῦνται στὸ νὰ ἐπισημαίνουν ἀπλῶς τὸ ὕψος του, τὸ ὁποῖο (ὕψος) προφανῶς ἀνακαλεῖ τὰ ὄρη τῆς θεοφάνειας καὶ τῆς νομοδοσίας (Σινᾶ, Χωρήβ). Συνεπῶς τὸ ὄρος ἐνδιαφέρει τοὺς Εὐαγγελιστὲς ὡς σύμβολο τῆς συνάντησης τοῦ ἄκτιστου Θεοῦ μὲ τὸν φθαρτὸ ἄνθρωπο καὶ τῆς ἀποκάλυψης τῶν μυστηρίων καὶ κατεξοχήν τοῦ θελήματός Του καὶ ὄχι ὡς τόπος προσκυνηματικός. Αὐτὴ ἡ κρίσιμη συνάντηση συνιστᾷ τὸ ἀποτέλεσμα ἀνάβασης ἀλλὰ καὶ ἐπταήμερης σιωπῆς-ἡσυχίας.

Ὁλόκληρη ἡ εὐρύτερη συνάφεια τῆς Μεταμορφώσεως (8, 22-10, 52) ποὺ πλασιώνεται ἀπὸ τὸ «φῶς» ποὺ προσφέρεται σὲ δύο περιθωριακοὺς τυρλοὺς, συνιστᾷ ταυτόχρονα μιὰ πρόσκληση γιὰ ὑπαρξιακὴ μετοχὴ/ἀκολουθία ὅσων δέλουν νὰ ὀνομάζονται «μαθητὲς» Του στὴν «ἀνηφορικὴ» ὁδὸ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ. Γιὰ νὰ ἀκολουθήσει, ὅμως, κάποιος τὸν Χριστό, πρέπει νὰ συνειδητοποιήσει «ποιὸς πραγματικὰ εἶναι ὁ Ἰησοῦς». Καὶ αὐτὸ τὸ γνωστὸ ὡς μεσσιανικὸ μυστικὸ συνιστᾷ τὸ βασικὸ μοτίβο τοῦ Κατὰ Μάρκον ποὺ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας του ὀνομάζει Εὐαγγέλιο Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ Θεοῦ (1, 1). Γι' αὐτὸ καὶ τὸ κρίσιμο διαχρονικὸ ἐρώτημα τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Δώδεκα, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς ὑποψήφιους μαθητὲς Του στὰ χωριὰ τῆς Καισάρειας μακριὰ ἀπὸ τὰ «φῶτα τῆς δημοσιότητας» εἶναι τὸ ἐξῆς: *τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι;* (8,27). Οἱ πολλοὶ ἀντικρίζουν στὸ πρόσωπό Του ἀπλῶς ἕνα ἀπεσταλμένο Προφῆτη: ἴσως τὸν

* Ὁ κ. Σωτήρης Δεσπότης εἶναι Ἀναπλ. Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

¹ Σχετικὰ μὲ τὴν πατερικὴ καὶ σύγχρονη ἐρμηνεία τῆς Μεταμορφώσεως βλ. Σ. Δεσπότη, *Ἡ Μεταμόρφωση στὸ Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο καὶ στίς Ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου*, Wiesbaden 2000.

Ἰωάννη τὸ Βαπτιστὴ πὺ ἀναστῆθηκε ἐκ τῶν νεκρῶν γιὰ νὰ ξανακηρύξει μετάνοια ἢ τὸν ἀναληφθέντα Ἡλία, ὁ ὁποῖος σύμφωνα μὲ τὸ Ματθ. 3 ἀναμενόταν νὰ ἐπανέλθει πρὶν τὴ θριαμβευτικὴ τελικὴ ἔλευση τοῦ Κυρίου γιὰ νὰ ἀποκαταστήσει σχέσεις διασπασμένες. Ὁ Πέτρος ὁμολογεῖ ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας (Maschiach), ὁ Χριστός, ὑπονοώντας ὅμως μᾶλλον τὸν «μαρμαρωμένο βασιλιά» πὺ δὲ ἀποκαταστήσει τὴ χαμένη «ἐθνικὴ» ἀξιοπρέπεια καὶ δὲ φέρει δόξα καὶ εὐμάρεια κατεξοχὴν στοὺς «δικούς» Του. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ ὁ Ὁμολογητὴς πολὺ γρήγορα μεταλλάσσεται σὲ Σατανᾶ (8,33): Ἐπιτιμᾶ τὸν Δάσκαλό Του ὅταν ἐκεῖνος ταυτίζει τὸν ἑαυτό Του μὲ τὴν παράδοξη μορφή τοῦ Δανιήλ (κεφ. 7), τὸν Υἱὸ τοῦ Ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὅμως πρὶν δοξαστῆ καὶ ἐνθρονιστῆ δὲ ἐξετελιστῆ καὶ δὲ πονέσει ἀφόρητα, σταυρωμένος ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς «θεολόγους» τῆς ἀγίας Σιών. Στὸ πλαίσιο μιᾶς ἀπίστευτης ἐναλλαγῆς συναισθημάτων, τὴν ἀγωνία πὺ προκαλεῖ ἡ σκέψη καὶ

μόνον στοὺς μαθητὲς ὅτι ὁ Διδάσκαλος πὺ ὑπηρετήσαν τόσα χρόνια, πρόκειται νὰ πρὸδῶσει τὰ ἐθνικιστικὰ ὄραματά τους καὶ νὰ πεθάνει ἄτιμα καὶ ἐπώδυνα, διαδέχεται ἡ προφητεία περὶ τοῦ ἐνδόξου ἐρχομοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς δικαίωσης ἐκεῖνου πὺ δὲν δὲ ντραπεῖ νὰ ὁμολογήσει τὸν Χριστὸ θυσιάζοντας τὴν ὑπαρξή του γιὰ χάρι Του ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος, ἡ διαβεβαίωσή Του ὅτι ἤδη κάποιοι ἀπὸ τοὺς παρεστηκότες δὲν δὲ γευθοῦν θάνατο προτοῦ ἀντικρίσουν νὰ ἐρχεται μὲ δύναμη ἢ βασιλεία Του (9,1).

Καὶ ὄντως μετὰ ἀπὸ ἐξαήμερο σιωπῆ (τὴν «ὄγδο» ἡμέρα κατὰ τὸν Λουκᾶ 9,28. πρβλ. Ἔξ. 24,15-16) ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάβαση τοῦ Ἰησοῦ

καὶ ἐκεῖνων τῶν τριῶν πρωτόκλητων πὺ ἤδη ἔζησαν τὸ συγκλονιστικὸ γεγονός τῆς ἀνάστασης τῆς κόρης τοῦ Ἰαείρου (5,21-43), δὲ ἀκούσουν στὸ Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν τὴν «ἀποκάλυψη» τῶν ἐσχάτων (κεφ. 13) καὶ δὲ βιώσουν τὴν ἀπόλυτη «παραμόρφωση» τῆς Γεδσημανῆ (14, 43 κέ.). Τελικὰ δὲ τὸν ἐγκαταλείφουν ὑψωμένο σὲ ἓνα Σταυρὸ ἀνάμεσα σὲ ληστὲς καὶ ἓναν ἐκατόνταρχο, ὁ ὁποῖος ἀντικρίζοντας νὰ σκίζεται τὸ καταπέτασμα καὶ νὰ ἀποκαλύπτεται τὸ Ἄβατον (τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων), δὲ εἶναι ὁ μόνος βροτὸς πὺ δὲ τὸν ὁμολογήσει ὡς Υἱὸ τοῦ Θεοῦ.

Στὸ ὑψηλὸ ὄρος καὶ ἐνῶ ὅπως μόνον ὁ

Λουκᾶς ἐπισημαίνει ὁ Ἰησοῦς ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν Πατέρα Του (9, 29), τελικὰ ἀποκαλύπτεται ποιὸς εἶναι ὁ Ἰησοῦς. Τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴν Ἔξοδο τῶν αἰχμαλώτων σύμβολο τῆς παρακλητικῆς θεϊκῆς παρουσίας, σύννεφο σκεπάζει ὅλους τοὺς παρισταμένους καὶ ἡ Φωνὴ διακηρύσσει: Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀγαπημένος μου Υἱός. Ἀκούτε Αὐτόν! Ὁ ἀκροατὴς τοῦ Μκ. συνειδητο-

ποιεῖ ὅτι Αὐτόν (τὸν Υἱὸ) πὺ προτυπώνει ὁ μονάρχριβος Ἰσαὰκ (Γέν. 22) ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκλεκτὸς Παῖς τοῦ Ἡσαΐα (42,1), εἶδαν, προσκύνησαν καὶ ἄκουσαν ὅταν ἀνέβηκαν στὰ ὄρη οἱ κορυφαῖοι «μύστες» τῆς Π.Δ. Ἡλίας καὶ Μωυσῆς. Τώρα τὸν συναντοῦν πρόσωπο πρὸς πρόσωπο (Εἰρηναῖος, Κατὰ Αἱρέσεων 4.20.9). Σημειωτέον ὅτι ὁ Μκ. ἀναφέρει πρῶτα τὸν Ζηλωτὴ ἀφοῦ ἡ ἔλευσή του τὸν ἀπασχολεῖ καὶ κατὰ τὴν κατάβαση (9,9-13). Αὐτοὶ διακρινόμενοι ἀπὸ Αὐτόν, τὸν δορυφοροῦν ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν, τῶν ζώντων καὶ τῶν νεκρῶν ἀλλὰ καὶ «ἄγγελιοι» τῆς ἔλευσης τῶν Ἐσχάτων. Σύμφωνα μὲ τὸν Λουκᾶ (9,31), συζητοῦν ἐν δόξῃ μαζί Του τὴν καινὴ Ἔξοδο (τὸ

Πάδος, τὴν Ἀνάσταση, τὴν Ἀνάληψη) ποὺ ἤδη εἶχαν προαναγγελεῖ μετὰ τὴν Γραφὴν καὶ τὸ Κήρυγμα.

Τοῦ ἀκροάματος τῆς φωνῆς ποὺ «μεταδίδεται» ἀπὸ τὸ γνόφο (καὶ μάλιστα κατὰ τὸ Μτ. 17, 5 φωτεινό!) καὶ συνιστᾶ καὶ τὴν κορύφωση τῆς Μεταμόρφωση, προηγῆται ἡ καταπληκτικὴ θεὰ τῆς δόξας τοῦ φωτός. Ὁ Ἰησοῦς (νύκτα ὅπως ὑπονοεῖ ὁ Λουκάς) ἐμφανίζεται ἐνώπιόν των μαθητῶν τῆς Καινῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετὰ τὴν δεικνύουσα μορφή, ὅπως δὲ παρουσιαστὴ δημόσια μετὰ τὴν δόξα τοῦ Πατέρα Του κατὰ τὴν Δευτέρα Παρουσία. Ὁ Μάρκος, σὲ ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἄλλους Εὐαγγελιστὰς, ἐπικεντρώνει τὴν περιγραφὴν στὸ ἐκπληκτικὸ ἄκτιστο φῶς, τὸ ὁποῖο ἐξακτινώνεται ἀπὸ τὰ ἱμάτια τοῦ Ἰησοῦ ποὺ «ζωγραφίζονται» μετὰ κλιμακωτὸ τρόπο: στίλβοντα (ἀστραφτερά), κατάλευκα ὡς τὸ χιόνι, τόσο ποὺ κανένας βαφέας δὲν μπορεῖ τόσο νὰ λευκάνει. Ἔτσι ἀφήνει τοὺς ἀκροατὰς, ἀκολουθώντας τὸ σχῆμα κατὰ τὸ νοούμενο, νὰ ἐννοήσουν μόνοι τους τὸ ἀπερίγραπτο κάλλος τοῦ προσώπου. Παράλληλα, μετὰ τὴν ἀποσιώπηση τῆς λαμπρότητας τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ, καταδεικνύει τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰ τοῦ φωτός τῆς Μεταμόρφωσης ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ προσώπου τοῦ βραδύγλωσσου «θεῖου ἀνδρα» Μωυσῆ στὸ Σινὰ (Ἐξ. 34), μετὰ τὴν εἴσοδό του στὴ νεφέλη καὶ τὴν δόξα τοῦ Γιαχβέ. Σύμφωνα μετὰ τοὺς Πατέρες, ὁ Χριστὸς μεταμορφούμενος πρὸ τῆς παρουσίας τῆς νεφέλης, δὲν ἔλαβε μιὰ μορφή ξένη πρὸς Αὐτόν, ἀλλὰ ἀνοίξε γιὰ λίγο τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν μαθητῶν Του γιὰ νὰ ἀντικρίσουν καθὼς ἠδύναντο, τὸν ἐνοικούντα Θεὸν ἀλλὰ καὶ τὸ πῶς ἡ ἀνθρώπινη σάρκα παρὰ τοὺς ὀνειδισμοὺς δοξάζεται καὶ ἀκτινοβολεῖ τῇ ἀστραπῇ τῆς θεότητος (Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, PG 96,564). Σύμφωνα μετὰ τοὺς Πατέρες, αὐτὴ ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Ἰησοῦ στὸ ὑψηλὸ ὄρος ἀποτελεῖ τὴν δευτέρην κατὰ σειρὰ μεταμόρφωσίν Του, ἀφοῦ καταρχὰς «ἔλαβε τὴν μορφήν τοῦ δούλου»: «*Nῦν δὲ τὴν μορφήν τοῦ δούλου πρὸς τὴν φυσικὴν ἀποκαθίστησιν, οὐκ ἀποθέμενος τὴν οὐσίαν τὴν δουλικήν, φαιδρύνας δὲ αὐτὴν τοῖς θεϊκοῖς ἰδιώμασι [...] δεικνύς, ὅτι οὕτω μετασχηματίζει ποτὲ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν,*

σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξεως αὐτοῦ» (Ἀναστάσιος, PG 89,1368). Ἔτσι γενόμενος τὸν ἐνδοξο μετασχηματισμὸν ποὺ δὲν βιώσουμε ἐν σώματι κατὰ τὴν τελικὴ ἐξανάσταση.

Περαιτέρω περιγραφὴ τοῦ μεταμορφωθέντος Υἱοῦ δὲν δίνει ὁ Μάρκος, ὁ ὁποῖος ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν δομὴν τοῦ ἔργου του, δὲν δίνει τόσο ἐμφαση στὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἰησοῦ ὅσο στὴ φωνὴν τῆς νεφέλης καὶ κατεξοχὴν στὸ κέλευσμα: *Ἀκούετε αὐτοῦ* (9, 7). Πλέον οἱ μαθητὰς, ποὺ μετὰ τὸ ἀκροάμα ἀντικρίζουν μόνον τὸν Ἰησοῦ στὸ ὄρος, καλοῦνται ἀντὶ τοῦ Νόμου (τῆς Τορὰ) νὰ ἀκούω καὶ νὰ ἀρουνγκράζονται τὸν Ἰησοῦ ὁ ὁποῖος κατεξοχὴν προσκαλεῖ σὲ συσταύρωση καὶ συνανάσταση χάριν τῶν ἄλλων, τῶν «πολλῶν» (10,45. πρβλ. Δευτ. 18,15). Αὐτὸς εἶναι ἡ Βασιλεία.

Ὁ Μάρκος συνδέει ἐπίσης ἄρρηκτα τὴν Μεταμόρφωση μετὰ τὴν κάθοδό Του στὴν Κοιλιάδα τοῦ Κλαυδμῶνος. Ἐνῶ ὁ Πέτρος ἐπιθυμῆ τὴν παραμονὴν/κατασκήνωσίν τους σὲ «ὕψη/πελάγη εὐτυχίας καὶ μακαριότητος», ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σπεύδει νὰ κατέλθει στὸ βάθος τοῦ ἀνθρώπινου πόνου καὶ ἀπόγνωσης. Τὸ δοξασιμὸν πρόσωπό Του ἐκθαμβώνει τὸ πλῆθος ποὺ τρέχει πρὸς Αὐτόν γιὰ νὰ τὸν χαιρετήσῃ (9, 16). Ὁ Μεταμορφωμένος Υἱὸς ἔρχεται, ὅμως, γιὰ νὰ βρεθῆ ἐνώπιος ἐνώπιω μετὰ ἕνα «ἄλλο» υἱὸν ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὴν νέα γενιά. Βρισκόμενος ὑπὸ τὴν κατοχὴν ἐνὸς δολοφονικοῦ ἄλαλου καὶ κωφοῦ πνεύματος, ἔχει ὑποστῆ ἐντελῆ παραμόρφωση τοῦ προσώπου του καὶ τέλεια ἐξουθένωση τοῦ ἑαυτοῦ του: πέρτει καταγῆς, κυλιέται βιάζοντας ἀφροὺς καὶ ὀδηγεῖται στὸ θάνατο ἢ ἀπὸ τὴν παιδικὴν του ἡλικία. Στὴν περίπτωση τοῦ Ἰησοῦ, ὁ Πατέρας Του διακηρύττει τὴν πιστότητα καὶ τὴν ἀγάπην Του πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ Του. Στὴν περίπτωσιν τοῦ δαιμονισμένου, καταλυτικὸς γιὰ τὴν κατάστασιν τοῦ νέου εἶναι ὁ ρόλος τῆς ἀπιστίας τοῦ πατέρα πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, ἀκόμη καὶ τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποία ἐκεῖνος (ὁ πατέρας) διακηρύσσει τὴν πίστην του (στ. 24).

Ἀπὸ τὸν ἀνωτέρω σύντομο σχολιασμὸν τῆς περιγραφῆς τῆς Μεταμόρφωσης ἀπὸ τὸν ἀρχαιότερον Εὐαγγελιστὴν ἐξάγονται τὰ ἑξῆς συμπεράσματα: Ἡ Μεταμόρφωση συνδέεται

ἄρρηκτα μὲ τὴ Βάπτιση καὶ τὸ Τέλος τοῦ Ἰησοῦ (Σταύρωση-Ἀνάσταση) ἐνῶ ἀνακαλεῖ καὶ τὰ συγκλονιστικὰ γεγονότα τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Θεοῦ στοὺς δεοπτες Ἡλία καὶ Μωυσῆ. Τοποθετώντας ὁ Μάρκος τὴ διήγηση τῆς Μεταμόρφωσης στὸ κέντρο τοῦ Εὐαγγελίου του, υπογραμμίζει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν ἀπέκτησε τὴν υἰότητα/θεικότητα διὰ τῆς ἀνάστασώς Του, ἀλλὰ ὅτι ἦταν φυσικὸς κάτοχός της πρὶν καὶ καθ' ὅλη τὴν διάρκειά τῆς ἐπίγειας δράσης Του. Αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔδρασε στὴν Γαλιλαία καὶ σταυρώθηκε στὴν Ἰουδαία δὲν ἦταν ἕνας νέος προφήτης, ἕνας νέος Μωυσῆς ἢ ἔστω κάποιος πού ἔγινε θεὸς (ὅπως συνέβαινε μὲ τοὺς Καίσαρες καὶ τὰ προπαγανδιστικὰ εὐαγγέλια), ἀλλὰ ὁ Θεός, ὁ δημιουργὸς τοῦ Σύμπαντος καὶ τῆς Ἰστορίας ὁ ὁποῖος ἐκούσια «ἀνέβηκε» στὴν Ἱερουσαλήμ τοῦ πάθους καὶ τῆς δόξας. Ἡ Μεταμόρφωση ἀποτέλεσε τὸ τελευταῖο φανερὸ στάδιο τῆς μέχρι τότε κρυμμένης καὶ μυστικῆς φανέρωσης τοῦ Ἰησοῦ στὸν κόσμον ὡς Θεοῦ καὶ σωτήρα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Ἰησοῦς στὸ Κατὰ Μάρκον δὲν περιγράφεται ἀναστημένος, ἀλλὰ μόνον μεταμορφωμένος. Σκοπίμως ὁ Μάρκος συνδέει τὴν ἐμπειρία τῆς Μεταμορφώσεως μὲ αὐτὴν τῆς Βασιλείας, προκειμένου νὰ τονίσει στοὺς ἀναγνώστες του ὅτι ἡ τελευταία δὲν ἀποτελεῖ μόνον ἀντικείμενο προσμονῆς, οὔτε ταυτίζεται μὲ ἕνα χριστιανικὸ Imperium, ἀλλὰ πραγματικότητα ἡ ὁποία κνοφορεῖται καὶ θλαστάνει μυστικὰ σὲ αὐτὸν τὸν αἰῶνα. Δὲν φανερώνεται σὲ ὅλους οὔτε σὲ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται μὲ διάφορες «ἐσωτερικὲς μυστηριακὲς» τεχνικὲς νὰ τὴν κατακτήσουν (πρβλ. τὶς Μεταμορφώσεις τοῦ Ἀπουλήιου στὶς Κεγχρεὲς τῆς Κορίνθου 2ος αἰ. μ.Χ.), ἀλλὰ σὲ ἐκείνους τοὺς ὁποῖους παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς καὶ κυρίως σὲ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται νὰ ὑπακούουν στὸν Ἰησοῦ σηκώνοντας καθημερινὰ τὸν Σταυρό. Ἡ ἴδια ἡ θεὰ τῆς Βασιλείας, δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ ὀδηγήσει σὲ καύχησι. Καὶ οἱ τρεῖς μαθητὲς, οἱ ὁποῖοι εἶδαν τὸν μεταμορφωθέντα Κύριον, παρὰ τὸ μεγαλειῶδες ὄραμα στὸ ὄρος, ἐπίμονα ἀρνοῦνται πρὶν βιώσουν τὴν Ἀνάσταση, νὰ καταλάβουν τὴν δυσιαστικὴ χροιά τῆς Βασιλείας Του καὶ ζητοῦν δρόμους καὶ πρωτεῖα, ἐνῶ στὴ Γεθσημανὴ ἐγκαταλείπουν τὸν διδάσκαλό τους. Τὸ κριτήριον τῆς

μετοχῆς στὴν ἥδη ἐγκαινιασθεῖσα ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ Βασιλεία, συνδέεται ὅμως ἀπόλυτα μὲ τὴν μετοχὴ τοῦ κάθε πιστοῦ ὄχι στὸ ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως, ἀλλὰ σὲ αὐτὸ τοῦ Γολγοθᾶ. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πορεία πρὸς τὸ Πάθος προσπαθεῖ νὰ ἀποτρέψει ὁ Πέτρος μὲ τὴν πρότασή του γιὰ μόνιμη ἐγκατάσταση στὸ ὄρος τῆς Μεταμορφώσεως, τὴν ὁποία ὁ Μάρκος σκοπίμως χαρακτηρίζει ὡς ἀνόητη (9, 6).

Μὲ τὴν μὴ πολυπραγμοσύνη τοῦ Εὐαγγελιστῆ στὴν περιγραφή τοῦ ἐνδόξου μεταμορφωθέντος Κυρίου καὶ μὲ τὴν ἔμφραση πού δίνει στὸ δεύτερον σκέλος τῆς φωνῆς, τὸ «ἀκούετε αὐτοῦ» γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ Μάρκος ἀρνεῖται νὰ παρακολουθήσει τὴν ἐνδουσιαστικὴ τάση ἀρκετῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀναλίσκονται σὲ αὐτάρεσκες περιγραφὲς ἀποκαλύψεων καὶ ὁραμάτων τοῦ ἐνδόξου Κυρίου, ἐνῶ ἐπιδίδκει μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐξάρει τὴν σημασία τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ γιὰ συσταύρωση καὶ συμπόρευση μαζί Του προκειμένου νὰ σωθεῖ ὁ κόσμος.

Σὲ μιὰ ἐποχὴ ἀτομιστικῆς θεώρησης τῆς εὐσέβειας καὶ τῆς σωτηρίας, τὸ μήνυμα τοῦ Εὐαγγελιστῆ Μάρκου ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐπίκαιρον. Σὲ ἕναν κόσμον πού βιώνει τὴν ἀπόλυτη κρίση τῶν ἀξιῶν του καὶ καθίζηση τῶν «μετοχῶν» του, κάποιον ἀναμασοῦν φιλοσοφικὲς, ἰδεολογικὲς ἀλλὰ καὶ «θεολογικὲς» θεωρίες, φιλοσοφίες καὶ φλυαρίες («σεσοφισμένους μύθους» Β' Πέτ. 1, 16). Ἄλλοι εἶναι ἔτοιμοι νὰ δραπέτεύσουν ἀπὸ αὐτὸν γιὰ νὰ ἀνέβουν σὲ ὄρη φωτισμοῦ καὶ ἀτομικῆς θέωσης, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ἀκολουθήσουν καὶ τὸν Ἰησοῦ στὴν κάθοδό του στὸν κόσμον, στὴν συνάντησή του καὶ στὴν πάλῃ του μὲ τὸ ὑπαρκτὸ κακὸ το ὁποῖο κατασπαράσσει τὴ νεότητά. Ἀφήνουν τὸν παραμορφωμένο ἀπὸ τὸ Πάθος τοῦ Ἰησοῦ μόνον νὰ ἀνηφορίζουν μαρτυρικὰ τὸν Γολγοθᾶ γιὰ χάρι τοῦ Κόσμου καὶ τῆς Ἰστορίας. Θεωροῦν σὰν τὸν Πέτρο ὅτι εἶναι «καλὸ» καὶ ὠφέλιμον νὰ βρίσκονται μακριὰ καὶ πέρα ἀπὸ τὴν τραγικὴ πραγματικότητα, κλεισμένοι στὸν πνευματικὸ κύκλο τους καὶ ἀπολαμβάνοντας τὶς θεῖες ἐμπειρίες τους. Μόνον ὅμως ὅταν ὑπακούσουν πραγματικὰ τὸν Ἰησοῦ καὶ τὴν πρόσκληση τοῦ Σταυροῦ θὰ μπορέσουν καὶ νὰ μεταμορφωθοῦν οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταμορφώσουν τὸν Κόσμον.

ΤΑ ΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΣΤΟ ΘΑΒΩΡ

ὡπως ἐρμηνεύτηκαν στήν πατερική γραμματεία

Κωνσταντίνου Μποζίνη*

Στήν *Dragica*

Στή διάρκεια τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Κυρίου, ὅταν τὸ πρόσωπό του ἄρχισε νὰ ἀκτινοβολεῖ τὸ θεῖο φῶς καὶ ἐμφανίσθηκαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἡλίας, δέος κατέλαβε τοὺς μαθητές. Ἐκπληκτος ὁ Πέτρος ἀπὸ τὸ θέαμα ποὺ ἀντίκρυξε μπροστά του, ὅπως μᾶς διηγοῦνται οἱ εὐαγγελιστές, στράφηκε πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ εἶπε: «Κύριε, ὡραία δὰ ἦτανε νὰ μείνουμε ἐδώ πέρα! Κι ἂν θέλεις, δὰ στήσω ἐδῶ τρεῖς σκηνές, μία γιὰ σένα, μία γιὰ τὸν Μωυσῆ καὶ μία γιὰ τὸν Ἡλία»¹. Μὲ ταυτόσημες, μάλιστα, ἐκφράσεις ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς ἀναφέρουν ὅτι ὁ Πέτρος «δὲν ἤξερε τί νὰ πεῖ» ἢ «δὲν ἤξερε τί ἔλεγε», μιά καὶ τὰ εἶχε ἐντελῶς χαμένα (Μκ 9,6 Ἀκ 9,33). Ὅμοια μὲ τὸν Ἰάκωβο καὶ τὸν Ἰωάννη ἦταν τρομοκρατημένος ἀπὸ τὸ ὑπερκόσμιο φῶς ποὺ ἐξέχεε ἡ μορφή τοῦ δασκάλου του καὶ τὴν παρουσία πλαί του τῶν πρὸ ξακουστῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης².

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι στήν μακραίωνη ἐξηγητική παράδοση τοῦ χωρίου τῆς Μεταμόρφωσης καμιὰ λεπτομέρεια τῆς διήγησης τῶν Συνοπτικῶν δὲν ἔχει προκαλέσει τόσα πολλὰ καὶ ἀντιφατικά σχόλια ὅσο ἡ φράση παραπάνω τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων. Πολλοὶ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ιδιαίτερα αὐστηροὶ ἀπέναντι στὸν Πέτρο: τὸν ἐπικρίνουν γιὰ ὅ,τι λέει στὸν Ἰησοῦ, θεωρώντας τὰ λόγια του μία ἐπιπόλαιη ἀντίδραση ποὺ ὀφείλεται σὲ ἀμνηχανία, σύγχυση καὶ ἀνθρώπινο λάθος.

Ἀφιερώνουν, μάλιστα, ἓνα σημαντικό μέρος τῆς ὁμιλίας ἢ τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου τους γιὰ νὰ ἐξηγήσουν γιατί ὁ ἀπόστολος, ὅπως ἀναφέρει ὁ Λουκᾶς, «δὲν ἤξερε τί λέει» (9, 33). Ἄλλοι, ὡστόσο, πατέρες ἐρμηνεύουν τὰ λόγια τοῦ Πέτρου ἀπὸ μία τελείως διαφορετικὴ ὀπτική γωνία: ὁ ἀπόστολος, κατὰ τὴ γνώμη τους, διατυπώνει μία ὑψηλὴ θεολογικὴ ἀλήθεια, ποὺ ἀνεβαίνει ἀυθόρμητα στὰ χεῖλη του ἀπὸ τὸν φωτισμὸ ποὺ δέχεται τὴ στιγμή τῆς μεταμόρφωσης τοῦ Κυρίου. Ἐρμηνεύοντας ἐλευθера τὸ μὴ «εἰδῶς ὃ λέγει» τοῦ Λουκᾶ ἢ τὸ «οὐ γὰρ ἤδει τί ἀποκριθῆ» τοῦ Μάρκου, ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Πέτρος βρίσκεται σὲ μία κατάσταση ἐκστασης ἢ πνευματικῆς μέθης: ἔχει καταληφθεῖ ὀλότελα ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο, τὸ ὁποῖο μιλά μὲ τὸ δικό του στόμα! Τὰ κίνητρα, παρόμοια, ποὺ σπρώχνουν τὸν Πέτρο νὰ ἀπευθυνθεῖ στὸν Ἰησοῦ διαφέρουν ἀπὸ πατέρα σὲ πατέρα. Ὁ ἓνας καταλογίζει στὸν ἀπόστολο φόβο, μικροψυχία καὶ ὑπολογισμὸ ἐνῶ ὁ ἄλλος, ἀντίθετα, πλέκει τὸ ἐγκώμιό του γιὰ τὸν θεῖο ἔρωτα ποὺ νιώθει πρὸς τὸν Ἰησοῦ καὶ τὴν περιφρόνηση τῶν ἐπιγείων. Ἡ προσπάθεια, τέλος, ἐνὸς συγκερασμοῦ ἀνάμεσα στὶς διαφορετικὲς ἀπόψεις χαρακτηρίζει τὴν ἐρμηνεία ἀρκετῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὰ λόγια τοῦ Πέτρου κατανοήθηκαν στήν παράδοση τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς δὰ μᾶς ἀποσπολήσει διεξοδικὰ στὴ συνέχεια τῆς ἐργασίας.

Ὁ πρῶτος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ πατέρες ἐπικρίνουν συνήθως τὸν Πέτρο εἶναι ὅτι προσπαθεῖ μὲ τὰ λόγια του νὰ ἐμποδίσει τὴ σταυ-

* Ὁ κ. Κωνσταντῖνος Μποζίνης εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγητῆς στὸ Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ.

¹ «Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε τῷ Ἰησοῦ· Κύριε, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι· εἰς θέλεις, ποιήσω ὧδε τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν καὶ Μωυσεῖ μίαν καὶ Ἡλίᾳ μίαν (Μτ 17,4). Πρβλ. Μκ 9,5 Ἀκ 9,33.

² Δὲς τὴν ἐκφραση ἔκροβοι γὰρ ἐγένοντο ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Μάρκος γιὰ τοὺς τρεῖς μαθητές, περιγράφοντας μᾶς τὶς ἀντιδράσεις τους πάνω στὸ ὅρος (9,6).

ρική θυσία τοῦ Κυρίου. Ἡ πρότασή του νὰ παραμείνουν στοὺς Θαβῶρ καὶ νὰ κατασκηνώσουν στὴν ἀπόμερή του κορυφή μαζί με τὸν Ἠλία καὶ τὸν Μωυσῆ ἐρμηνεύεται στοὺς ὑπόβαθρο, κυρίως, τῶν προρρήσεων τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὸ μελλουτικὸ τοῦ πάθος, οἱ ὁποῖες προηγοῦνται στὴ διήγηση τῶν Συνοπτικῶν τῆς Μεταμόρφωσης στοὺς ὄρους (Μτ 16, 21-27 με πρλλ). Ἀπὸ ἀνθρώπινη ἀδυναμία ὁ Πέτρος ἐπιδιώκει νὰ πείσει τὸν δάσκαλό του νὰ μὴ μεταβῆ στὰ Ἱεροσόλυμα ὅπου, σύμφωνα με ὅσα ὁ ἴδιος εἶχε πει, θὰ θανατωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ Μεγάλου Συνεδρίου (Μτ 16, 21). «Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ὄρος καὶ πολλὴν τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐρημίαν», γράφει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος γιὰ τὸν ἀπόστολο, «ἐνενόησεν ὅτι ἔχει πολλὴν ἀσφάλειαν τὴν ἀπὸ τοῦ τόπου, οὐ μόνον δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ τοῦ μηκέτι ἀπελθεῖν αὐτὸν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα». «Ἐπιθυμία του εἶναι ὁ Ἰησοῦς νὰ μείνῃ ἐκεῖ παντοτινὰ· γι' αὐτὸ θυμῆθηκε καὶ τὶς σκηνές», συμπληρῶναι ὁ Χρυσόστομος, ἐξηγῶντας μας τὶς μύχιες σκέψεις τοῦ ἀποστόλου. «Ἄν γινόταν αὐτὸ, συλλογίζεται, δὲν θὰ ἀνεβούμε στὰ Ἱεροσόλυμα· ἐὰν δὲν ἀνεβούμε δὲν θὰ θανατωθεῖ· γιατί ἐκεῖ εἶπε ὅτι οἱ γραμματεῖς θὰ τοῦ ἐπιτεθοῦνε»³. Τὸ ἀποτέλεσμα, ὡστόσο, τῆς πρότασης τοῦ Πέτρου νὰ παραμείνουν μετὰ τὸν δάσκαλό του στοὺς Θαβῶρ θὰ ἦταν ἡ ματαιώσις τοῦ σχεδίου τῆς θείας Οἰκονομίας γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου. Χωρὶς τὴ θυσία στὸν σταυρὸ δὲν θὰ εἶχε συμβεῖ ἡ Ἀνάστασις καὶ ὁ θάνατος δὲ συνέχισε νὰ κυριαρχεῖ στοὺς ἀνθρώπινος γένος. Ὁ σκοπός, οὐσιαστικά, γιὰ τὸν ὁποῖο πραγματοποιήθηκε ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Θεοῦ - Λόγου δὲ εἶχε ἀποτύχει. Καὶ ἐὰν ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος δικαιολογεῖ τὸν Πέτρο ἕως ἑνὸς βαθμοῦ, τονίζοντας ὅτι ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἀποτρέψει ἀπὸ τὸ

πάθος τὸν Ἰησοῦ ἔχει ὡς βαδύτερο κίνητρο τὴν ἀγάπη⁴, ἄλλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀπρόθυμοι νὰ βροῦν ὁποιοδήποτε ἐλαφρυντικὸ γιὰ τὴ στάση τοῦ ἀποστόλου. Τὸν κατηγοροῦν εὐδὲως ὅτι στέκεται ἀναίτια ἐμπόδιο στὴν ὁλοκλήρωσις τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. «Πῶς οὖν ἡμᾶς ὧδε εἶναι καλόν;» ρωτᾷ ὁ Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως σὲ μία ρητορικὴ ἀποστορὴ πρὸς τὸν Πέτρο· «Εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς κατελίμπανεν ἡμᾶς, τίνας χάριν ἔκλινεν οὐρανούς καὶ κατέβη; εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς κατελίμπανεν ἡμᾶς, τίνας χάριν ἐκοινωνήσεν ἡμῖν αἵματος καὶ σαρκός; εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς κατελίμπανεν ἡμᾶς, τίνας χάριν συγκατέβη τῷ πεσόντι, καὶ τὸν κείμενον ἤγειρεν;»⁵. Μὲ ἀκόμα πιὸ γλαφυρὸ τρόπο ὁ Τιμόθεος Ἀντιοχείας μᾶς παρουσιάζει στὴν ὁμιλία του τὸν ἴδιο τὸν Ἰησοῦ νὰ ἐπιπλήττει τὸν Πέτρο γιὰ τὰ λόγια του, σὲ ἕνα φανταστικὸ διάλογο ποὺ ἐκτυλίσσεται ἀναμεταξύ τους. «Πέτρο, τί ἔβαλες στὸν νοῦ;», ρωτᾷ ὁ Θεάνθρωπος τὸν μαθητὴ του. «Καταπιάνεσαι μετὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχεις ἰδέα; Δίχτυα δὲν ἔμαδες νὰ πλέκεις ἢ, μήπως, νὰ στήνεις καὶ σκηνές; Γιὰ πὲς μου, ἔσένα νὰ ἀκούσω ἢ νὰ σώσω τὸν κόσμος; Ἐδῶ πρέπει νὰ μείνω; Καὶ ποιὸς θὰ ξυπνήσει τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ τὸν θάνατο; Ποιὸς θὰ ἐλευθερώσει τὴν Εὐρα; Ποιὸς θὰ ἐξαγοράσει μετὰ τὸ αἷμα τοῦ τὸν κόσμος; Γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου μοναχὰ γνοιᾶξαι καὶ ἀδιαφορεῖς γιὰ ὅλον τὸν κόσμος;»⁶. Σύμφωνα, ἐπίσης, μετὰ τοὺς πατέρες, ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀκούγεται ἀργότερα ἀπὸ τὴ νεφέλη: «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. ἀκούετε αὐτοῦ» (Μτ 17,5 με πρλλ.) ἀπευθύνεται, κυρίως, πρὸς τὸν ἀνυπάκουο καὶ ξεροκέφαλο μαθητὴ, προτρέποντας τὸν νὰ συμμορφωθεῖ μετὰ τὶς ἐντολὲς τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ μὴν στέκεται ἐμπόδιο στὸν δρόμο του πρὸς τὸ πάθος.⁷

³ Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, Ὁμ. Ν', 2, PG 58, 552. Πρβλ. Θεοφάνης Κεραμέας, Εἰς τὴν Σωτήριον Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου (Ὁμ. ΝΘ'), PG 132, 1041C-1044C.

⁴ Ὁ.π., 3, 552.

⁵ Εἰς τὴν Μετ. τοῦ Κυρ. (Λόγ. Η'), 2, PG 65, 768A.

⁶ Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὴν μεταμόρφωσιν, PG 86a, 264A.

⁷ Βλ. Ἀναστάσιος Ἀντιοχείας [;], Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (Λόγ. Α'), PG 89, 1372A-B, ὁ ὁποῖος σημειώνει: Ἔτι τοῦ Πέτρου λαλοῦντος (...) φωτεινὴ τις ἄνωθεν νεφέλη ἐπεσκίασε· καὶ φωνὴ

Μὲ ὅσα λέει, ὡστόσο, ὁ Πέτρος στὸ Θαβῶρ πέφτει καὶ σὲ ἓνα ἄλλο σφάλμα, βαρύτερο, ἀκόμα, καὶ ἀπὸ τὴν ἀνόητη ἐπιθυμία του νὰ ἀποτρέψει τὴ νομοτελειακὴ φορὰ τῶν γεγονότων τῆς θείας Οἰκονομίας γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου: ἐξισώνει τὸν Ἰησοῦ μὲ τὸν Ἡλία καὶ τὸν Μωυσῆ, καθὼς προτείνει νὰ κατασκευαστοῦν τρεῖς σκηνές, ὅπου θὰ μείνει ὁ κάθε ἓνας. Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ Δεσπότης νὰ ἔχει τὴν ἴδια μεταχείριση μὲ τοὺς ταπεινοὺς δούλους του; Πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ ἄναρχος καὶ προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ διάστημα, ἀκόμα, τῆς ἕνσαρκης παρουσίας του στὴ γῆ παραμένει ἀχώριστος μὲ τὸν Πατέρα, νὰ κατοικήσει στὸν ἴδιο τόπο μὲ τὰ δημιουργήματά του; Ἕνα τόσο σοβαρὸ ἀτόπημα, πὺ δὴγει τὸν πυρήνα τῆς πίστεως τοῦ χριστιανισμοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ συγχωρῆσει οὔτε ὁ Χρυσόστομος, παρὰ τὸν θαυμασμό του γιὰ τὸν κορυφαῖο ἀπόστολο καὶ τὴ διάδασή του νὰ τὸν ὑπερασπιστεῖ ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς Ἐκκλησίας: «Μὰ τί λὲς Πέτρο; Ἐσὺ πρὶν ἀπὸ λίγος δὲν τὸν ξεχώρισε ἀπὸ τὸν συρφετὸ τῶν δούλων; Καὶ τώρα πάλι τὸν μετράς σὰν ἓναν ἀπὸ τοὺς δούλους»; ρωτᾷ ὁ πατέρας τὸν Σίμωννα Κηρᾶ,⁸ θυμίζοντάς του τὴν ὁμολογία πίστεως πὺ διατύπωσε πρὶν ἀπὸ λίγες ἡμέρες πρὸς τὸν Ἰησοῦ Χριστό.⁹ Ἀσυνέπεια καταλογίζει στὸν ἀπόστολο καὶ ὁ Θεοφάνης Κεραμέας, συγκρίνοντας, ὅμοια μὲ τὸν Χρυσόστομο, τὴν ὁμολογία πίστεως του πρὸς τὸν Ἰησοῦ μὲ τὰ λόγια πὺ προφέρει τώρα στὸ Θαβῶρ στὴ διάρκεια τῆς Μεταμόρφωσης: «Ὁ πρότερον δεδεδυμένος τὴν τοῦ Πατρὸς ἀποκάλυψιν¹⁰, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ὀνομάσας τὸν Κύριον, καὶ τῆς γεννητῆς πάσης φύ-

σεως ὑπεράρας αὐτόν, νῦν τοῖς δούλοις συναριθμεῖς, καὶ τοῖς προφήταις ὁμότιμον τέθεικας;» ἀκοῦμε τὸν Θεοφάνη νὰ λέει μὲ ἐπιτιμητικὸ τόνο στὸν ἀπόστολο γιὰ νὰ προσδέσει ἀμέσως: «Τὸ γὰρ ποιήσωμεν τρεῖς σκηνὰς ἰσοτιμίας λόγος ἐστίν, ὅπερ ἀπέοικος ἦν τῆς σῆς θεοπεσίας γλώττης, καὶ παντάπασιν ἀνεπίσκεπτον»¹¹. Πιὸ αἰχμηρὸς, ἀκόμα, ἀπέναντι στὸν ἀπόστολο εἶναι ὁ Τιμόθεος Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος -οὔτε λίγος οὔτε πολὺ- τὸν κατηγορεῖ γιὰ φιλοαρειανισμό καὶ ἀπόκλιση ἀπὸ τὸ δόγμα τοῦ «ὁμοουσίου»! Στὸν φανταστικὸ διάλογο πὺ μᾶς παρουσιάζει στὴν ὁμιλία του ἀνάμεσα στὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἰησοῦ, ὁ Θεάνθρωπος λέει στὸν μαθητὴ του: «Μὰ τί λὲς, Πέτρο; Σοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλὸ τρεῖς σκηνές νὰ φτιάξεις; Βάζεις ἐμένα σὰν ὑποτακτικὸ καὶ ἀπὸ κοινὴ γενιά μαζὶ μὲ τοὺς δούλους; Στὸν Ἄρειο καὶ τὸν Εὐνόμιο δίνεις λαβὴ νὰ βλαστημοῦν, ἔτσι πὺ δὲς μὲ κτίσματα νὰ κατοικῶ κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγη. Γιὰ πὺς μου, νὰ μείνω ἐδώπερα μόνιμα καὶ νὰ βρεθῶ ἔξω ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ Πατέρα;»¹² Ἀναμφίβολα, λοιπόν, τὰ λόγια τοῦ Πέτρου εἶναι ἓνα παραλήρημα χωρὶς καμιά σημασία. Βεβαιώνουν τὸν κλονισμό πὺ δέχθηκε ὁ ἀπόστολος στὸ Θαβῶρ ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἡλία καὶ τοῦ Μωυσῆ καὶ τὸ δεῖο φῶς πὺ ἄρχισε νὰ ἀκτινοβολεῖ ἄξαφνα τὸ πρόσωπο τοῦ Κυρίου. «Τὰ γὰρ τῶν πραγμάτων ἐξαισία ἄρνω προσπεσόντα παρατρέπειν εἴωθε τὸ λογιστικόν», σημειώνει ὁ Θεοφάνης Κεραμεὺς γιὰ τὸν Πέτρο στὸν πανηγυρικὸ λόγο του, μιλώντας οὐσιαστικὰ ἐξ ὀνόματος μίας ὀλόκληρης ἐξηγητικῆς παράδοσης πὺ συνεχίζεται ἀδιάσπαστα γιὰ αἰῶνες¹³. Σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς, οἱ

παρῆν ἐκ τῆς νεφέλης διορθουμένη τὸν Πέτρον ἴσως καὶ τοὺς συμμαθητὰς τὰ αὐτὰ θέλοντας αὐτῶ, καὶ λέγοντας ἐν τῶ ὄρει μένειν. Παρόμοια Προκλὸς Κων/πόλεως, ὁ.π., 3, 768C-769C Ἰω. Χρυσόστομος, ὁ.π., 3, 553 Θεοφάνης Κεραμέας, ὁ.π., 1045A κ.ἄ.

⁸ Ὁ.π., 3, 552.

⁹ Βλ. Μτ 16, 16: «σοῦ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος» μὲ πρλλ.

¹⁰ Βλ. Μτ 16, 17.

¹¹ Ὁ.π., 1041B.

¹² Εἰς τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὴν μεταμόρφωσιν, ὁ.π.

¹³ Ὁ.π., 1041B. Ὑπευθυμίζω ὅτι ὁ Θεοφάνης ἀνήκει στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τῆς ὑστερο-βυζαντινῆς περιόδου ἔγραφε τὸν 12ο αἰῶνα μ.Χ., ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος καὶ ὁ Τιμόθεος, ἀποσπάσματα τῶν ὁποίων παρέδρα πὺ πάνω, τὸν 40/50 καὶ 60 αἰῶνα ἀντίστοιχα.

συνοπτικοί εὐαγγελιστές ἔχουν ἀπόλυτα δίκαιο καὶ οἱ παρατηρήσεις τους πρέπει νὰ ἐκληρωθοῦν κατὰ γράμμα: ὁ ἀπόστολος στὴ διάρκεια τῆς Μεταμόρφωσης τὰ εἶχε τελείως χαμένα ἀπὸ τὸν φόβο του καὶ «δὲν ἤξερε τί λέει»¹⁴.

Παρὰ ταῦτα, τὰ λόγια τοῦ Πέτρου δὲν εἶναι μονοσήμαντα, ἀλλὰ ἐπιδέχονται διαφορετικές ἐρμηνεῖες. Στὰ μάτια, ἰδίως, ἐνὸς πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, συνηδισμένου νὰ ἀναζητεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς εὐαγγελικῆς διήγησης μία βαθύτερη πνευματικὴ οὐσία, ἡ φράση τοῦ ἀποστόλου πρὸς τὸν Ἰησοῦ «καλὸν ἔστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι» μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει τὸ νόημα τὸ ὁποῖο τῆς ἀποδίδει μὲ τὴν πρώτη ἀνάγνωση κανένας. Ἴσως τὸ ὧδε νὰ μὴν δηλώνει ἕναν τοπικὸ προσδιορισμό, ἀλλὰ τὴν ἰδιαίτερη ψυχικὴ κατάσταση ποὺ βιώνουν οἱ μαθητὲς στὴ διάρκεια τῆς μεταμόρφωσης τοῦ Κυρίου. Τί σημαίνει, ἐξάλλου, ἡ ἀνοδος στὸ Θαβῶρ ἐὰν ὄχι τὴν ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανὸ καὶ τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τίς βιωτικὲς μέριμνες καὶ τὰ πάθη; Πῶς εἶναι δυνατὸν, ἀκόμα, νὰ δεῖ κανεὶς τὸ ἄκτιστο θεῖο φῶς, χωρὶς νὰ μεταστρέψει τὴν ὑπαρξή του ὀλάκερη ἀπὸ τὴ σάρκα στὸ πνεῦμα; Παρόμοιες σκέψεις -σύμφυτες, βέβαια, μὲ τὴν ἀλληγορικὴ μέθοδο ἀνάλυσης τῆς Ἁγίας Γραφῆς- βλέπουμε νὰ παρεμβάλλονται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἐρμηνεία τῶν λόγων τοῦ Πέτρου σὲ μία ὁμιλία τοῦ 6ου/7ου αἰώνα μ.Χ. ποὺ παραδίδεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀναστάσιου Ἀντιοχείας. «Ἦσθετο Πέτρος τῆς διαφορᾶς τῶν νοητῶν, ὅσα ἔχει πρὸς τὰ αἰσθητὰ καὶ

αἰρεῖται μᾶλλον τὰ κρεῖττονα τῶν χειρόνων. Πλὴν οὐδέπω τελεία γέγονει τῶν ὀφθέντων αὐτῷ ἢ γυνῶσις. ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐφρόντισεν ἐν τοῖς νοουμένοις σκηνῶν», γράφει ὁ Ἀναστάσιος σχολιάζοντας τὴν πρόταση τοῦ Πέτρου στὸν Ἰησοῦ νὰ παραμείνουν στὸ Θαβῶρ καὶ νὰ κατασκηνώσουν μαζί μὲ τοὺς δύο προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.¹⁵ Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, τὸν Τιμόθεο καὶ ἄλλους ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεῖς, ὁ Ἀναστάσιος, ὅπως βλέπουμε, βρίσκει τὰ λόγια τοῦ Πέτρου μεστὰ ἀπὸ νόημα καὶ θεολογικὴ ἀξία: μπροστὰ στὸ δέαμα τοῦ Ἰησοῦ ποὺ ἀκτινοβολεῖ ἀπὸ τὸ θεῖο φῶς, ὁ ἀπόστολος συνειδητοποιεῖ τὴν ἀνωτερότητα τῶν νοητῶν ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πράγματα καὶ τὴν ἐκφράζει μὲ τὸν παρορμητικὸ του χαρακτήρα - ἔχοντας, φυσικά, ἀπόλυτη ἐπίγνωση τοῦ τί λέει. Μόνον ἡ γνῶση του εἶναι ἀκόμη ἀτελής, ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι ἡ ὀπτασία τοῦ νοητοῦ κόσμου ποὺ περνάει μπροστὰ ἀπὸ τὰ μάτια του μπορεῖ νὰ κρατήσῃ γιὰ πάντα. Ἔστω, ὅμως, καὶ μὲ τὴν ἐπιφύλαξη αὐτή, τὸ ἀποφαστικὸ βῆμα γιὰ τὴν ἐπαναξιολόγηση τῶν λόγων τοῦ Πέτρου ἔχει γίνῃ, καὶ δὴ ὀλοκληρωθεῖ σταδιακὰ ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ υἱοδετοῦν πρόθυμα στὴν πλειοψηφία τοὺς τὴν ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τοῦ Ἀναστάσιου Ἀντιοχείας¹⁶.

Σὲ μία ὁμιλία πάνω στὴ Μεταμόρφωση, ποὺ σώζεται μόνον ἀποσπασματικὰ καὶ χρονολογεῖται περίπου τὸν 7ο μ.Χ. αἰώνα, συναντοῦμε μία πρώτη ἔνδειξη γιὰ τὸν θετικὸ ἀντίκτυπο ποὺ εἶχε στοὺς λόγιους κύκλους τῶν Βυζαντινῶν

¹⁴ Πρβλ. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τὴν μετ. τοῦ Κυρ.* (Ὁμ. Θ'), PG 77, 1013C· Βασίλειος Σελευκείας, *Εἰς τὴν μετ. τοῦ Κυρ.* (Λόγ. Μ'), 3, PG 85, 460A· Γεννάδιος Σχολάριος, *Εἰς τὴν ἀγ. τοῦ Κυρ. ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταμόρφωσιν*, ἔκδ. L. Petit-X.A. Siderides-M. Jugie, *Omnia opera* I, 11, σ. 158.

¹⁵ Εἰς τὴν μετ. τοῦ κυρ. ἡμ. Ἰησ. Χριστ., ὁ.π., 1369C. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι εἶναι ἀμφίβολο ἐὰν ἡ παραπάνω ὁμιλία ἀνήκει πράγματι στὸν Ἀναστάσιο Ἀντιοχείας. Ἐνδοιασμοὺς γιὰ τὴν πατρότητά της διατυπώνουν τόσο ὁ Π. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμ. Ε'*, Θεσσαλονίκη 2010³, σσ. 217-220, ὅσο καὶ οἱ B. Altaner-A. Stuber στὸ δικὸ τους ἐγχειρίδιο τῆς πατρολογίας (*Patrologie: Leben, Schriften und Lehre der Kirchenvater*, Freiburg-Basel-Wien 1993, σ. 512). Συμβατικά, λοιπόν, χρησιμοποιοῦμε στὴ συνέχεια τῆς ἐργασίας τὸ ὄνομα Ἀναστασίου, ἔχοντας κατὰ νοῦ ὅτι ἡ ὁμιλία *Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ* μπορεῖ νὰ μὴν προέρχεται ἀπὸ τὸ δικὸ του χέρι.

¹⁶ Πρβλ. Μάξιμος Ὁμολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀπόρων*, PG 91, 1125D-1128B. Γιὰ τὴν ἀλληγορικὴ μέθοδο ἐρμηνείας τῆς Γραφῆς βλ. R.M. Grant-D. Tracy, *A Short History of the Interpretation of the Bible*, 2η ἀναθ. ἔκδ., Philadelphia 1984, ἰδίως σσ. 52-72, ἀνάμεσά σε μία πλούσια βιβλιογραφία πάνω στὸ θέμα.

ἡ ἀλληγορική ἐρμηνεία τῶν λόγων τοῦ Πέτρου. Ὁ ἄγνωστος συγγραφέας της παραδέτει μὲ σεβασμὸ τῆ φράση τοῦ «Κύριε, καλόν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι» κι ἀφήνει τὸν ἀπόστολο -μὲ μία φανταστική ἐξομολόγησι πού βάζει στὰ χεῖλη του πρὸς τὸν Ἰησοῦ- νὰ μᾶς ἐξηγήσει μόνος του ποιὸ εἶναι τὸ βαδύτερο νόημά της. «Ὁ Πέτρος», γράφει στὴν ὁμιλία του μὲ φανερά ποιητική διάθεση, «καθὼς κοιτοῦσε τὸν Ἰησοῦ νὰ λάμπει σὰν τὸν ἥλιο καὶ πιά νὰ μὴν τὸν καταφρονεῖ τὸ ἀνθρώπινο κοπάδι ἀλλὰ, κατὰ πῶς εἶναι φυσικό, πανώριες νὰ τὸν περιστοιχίζουε ἀνώτερες δυνάμεις καὶ οἱ προφῆτες οἱ πιὸ τρανοὶ νὰ συζητοῦν στὸ πλάι, λέει στὸν Χριστὸ τότε: Κύριε, ὡραία δὰ ἦτανε νὰ μείνουμε ἐδωπέρα, στὸν τόπο αὐτὸν πού τὴν ἀξία σου τὴ βλέπουμε, φῶς πάνανγο καὶ καθαρὸ πού ἀστράφτει. Γιατί κάτω εἶναι ὅλα θεοσκοτεινά γεμάτα μοχθηρία. Τὸ σύννεφο τῆς ἀγνοίας ἀπλώνεται πυκνὸ ἐδῶ κι ἐκεῖ ὅπου λάχει καὶ συσκοτίζει τῆς ψυχῆς τὸ νοερὸ μάτι· πλανιόμαστε αἰχμάλωτοι ἀπ' τὴν πολλὴ κακία καὶ τὸ νὰ δοῦμε ἀληθινὰ ποτὲ δὲν ἀξιωνόμαστε, τούτη τῆς βασιλείας σου τὴ λαμπερὴ τὴν ὄψη».¹⁷ Οἱ μαρτυρίες, ἔπειτα, γιὰ τὴν καθιέρωσι τῆς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας τῶν λόγων τοῦ Πέτρου πληθαίνουν ἀπὸ τὸν 8ο αἰώνα μ.Χ., ἐποχὴ στὴν ὁποία ὁ ἑορτασμὸς τῆς Μεταμόρφωσις ἀρχίζει νὰ ἐξαπλώνεται μὲ γοργοὺς ρυθμοὺς στὶς διάφορες ἐπαρχίες τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.¹⁸ Ἡ ἔνταξι τῆς Μεταμόρφωσις στὸ ἑορτολόγιον ἐπιηρεάζει, προφανῶς, τὴν ἐρμηνευτικὴ της προσέγγισι ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι, ἄραγε, σύμπτωσι ὅτι στὸν πρῶτο γνωστὸ σὲ μᾶς πανηγυρικὸ λόγο πού ἐκφωνεῖται γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Μεταμόρφωσις καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιου Σιναΐτη οἱ ὅροι ἔχουν τελείως ἀντιστραφεῖ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀξιολόγησι τῆς στά-

σις τοῦ Πέτρου; Ἡ φράσι τοῦ καλόν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι μετατρέπεται ἀπὸ ἓνα παραλήρημα κενὸ περιεχομένου στὴν «μακαρίαν ἐκείνην καὶ πανύμνητον πρὸς τὸν δεσπότην φωνήν», τὴν ὁποία ὁ ἀπόστολος προφέρει στὸ Θαβῶρ ἐκστατικῶς «ἐκπλαγεῖς τῇ ἀληθείᾳ [καὶ] λήθην παντελῆ κόσμου καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ λαβῶν».¹⁹ Ἀκοῦμε, μάλιστα, τὸν Σιναΐτη νὰ προτρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ καταληφθοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια πνευματικὴ ἔκστασι, στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ ἀπόστολος τὴ στιγμὴ τῆς Μεταμόρφωσις καὶ νὰ ἐπαναλάβουν μαζί του τὴ φράσι καλόν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι. «Παράτα τὸν κόσμον! Ξέχνα τὴν τὴ σάρκα! Φύγε μακριὰ ἀπὸ τὴ γῆ! Ἄφησε τὴ δημιουργία καὶ ἔλα στὸν δημιουργό της, σ' αὐτὸν πού ὁ Πέτρος ἔλεγε σὲ ἔκστασι ριγμένος: Κύριε, ὡραία δὰ ἦτανε νὰ μείνουμε ἐδῶ», λέει ὁ Ἀναστάσιος ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσδέτει, ἔπειτα, σὲ ὑψηλοὺς ρητορικοὺς τόνους: «Ναί, βέβαια, Πέτρο, πράγματι δὰ ἦταν ὁμορφα νὰ μείνουμε ἐδωπέρα καὶ νὰ μὴν φύγουμε ποτὲ καὶ νὰ εἴμαστε παντοτινὰ μαζί μὲ τὸν Ἰησοῦ, στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων (...) Ἔτσι, λοιπόν, ἄς πεῖ καὶ ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς πού κέρδισε τὸν Θεὸ μέσα του καὶ νοιώθει ἀγαλλίασι καθὼς μεταμορφώνεται πρὸς τὴ μορφὴ ἐκείνη τὴ θεία: Ὠραία δὰ ἦτανε νὰ μείνουμε ἐδωπέρα! Ἐδῶ ὅπου εἶναι ὅλα φρωτεινά, ἐδῶ ὅπου εἶναι ἡ χαρά, ἡ ἀγαλλίασι κι ἡ εὐφροσύνη! Ἐδῶ πού γαληνεύει κι ἡρεμεῖ καὶ παύει τὴ μάχη ἡ καρδιά μέσα της, ἐδῶ πού βλέπουμε τὸν Θεό!»²⁰

Τὸ ἐγκώμιον τοῦ Πέτρου γιὰ ὅσα λέει στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους Θαβῶρ πλέκουν, παρόμοια μὲ τὸν Ἀναστάσιου Σιναΐτη, καὶ οἱ κατοπινοὶ συγγραφεῖς πανηγυρικῶν λόγων γιὰ τὴ Μεταμόρφωσι, ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ Γρηγόριος Σιναΐτης, ὁ Γρη-

¹⁷ *De transfiguratione homilia acephala*, ἔκδ. M. Aubineau ἀπὸ τὸν κώδικα Venetus Marcianus II. 17 στὸ ἄρθρον τοῦ «Une homelie grecque inedite sur la transfiguration» πού δημοσιεύεται στὰ *Analecta Bollandiana* 85 (1967), σ. 405. Δέξ, ἐπίσης, τὰ σχόλια τοῦ M. Aubineau στὸ ἀπόσπασμα πού μόλις παραδέσαμε (ὁ.π., σσ. 411 ἔξ.).

¹⁸ Βλ. Δ. Τζέρπος, «Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου», στὸν συλλογικὸ τόμον *Τὸ Χριστιανικὸν ἑορτολόγιον-Πρακτικὰ Ἡ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων*, ἐπιμ. Κων/νος Χολέβας, Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη 15, Ἀθήνα 2007, σσ. 246-249.

¹⁹ *Εἰς τὴν ἀγ. Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μεταμόρφωσιν*, ἔκδ. A. Guillou (τοῦ ἴδιου, «Le monastere de la Theotokos au Sinai», στὸ *Melanges d' archeologie et d' histoire* 65 [1955], σσ. 237-257), σ. 246.

²⁰ Ὁ.π., σσ. 243-244.

γόριος Παλαμᾶς καί, στο λυκόφως τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὁ Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος.²¹ Ὅλοι ἐπιμένουν, ἀνεξαιρέτως, ὅτι [ο]ὐκ ἀτόπως (...) ὁ Πέτρος ἐφθέγγατο²², ἔχοντας ὡς σημεῖο ἐκκίνησης γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ στίχου Μτ 17,4 με πρλλ. τὴν ἀλληγορία. Ἡ μεταστροφή, παράλληλα, τοῦ νοήματος τῶν λόγων τοῦ ἀποστόλου με τὴ βοήθεια τῆς ἀλληγορικῆς μεθόδου ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐρμηνευτοῦν ἐκ νέου οἱ προϋποθέσεις τους, τὸ πῶς γεννιοῦνται, δηλαδή, πρῶτα σὰν σκέψη μέσα του, γιὰ νὰ ἀνεβοῦν κατόπιν στὰ χεῖλη του καὶ νὰ ἐκφραστοῦν πρὸς τὸν Θεάνθρωπο. Ὁ φόβος, ἡ ἀγωνία ἢ ἡ σύγχυση δὲν μποροῦν νὰ γίνουν πλεον δεκτὰ ὡς πιθανὰ κίνητρα τοῦ ἀποστόλου. «Ἄλλ' ὁ Πέτρος ὑπὸ τῆς μακαριωτάτης θέας ἐκείνης καταυγασθεὶς τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς ἔρωτα θεῖον καὶ πόδον ἐπαρθεὶς μείζονα, τοῦ φωτὸς ἐκείνου διασπῆναι μηκέτι θέλων, Καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι, πρὸς τὸν Κύριον ἔλεγε», ὑποστηρίζει ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς σὲ πείσμα τῆς ἐξηγητικῆς παράδοσης ποὺ προσκολλᾶται στὸ «γράμμα» τῶν Συνοπτικῶν καὶ δὲν βλέπει στὰ λόγια τοῦ Σίμωνα τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀδυναμία καὶ τὸ ἀνθρώπινο λάθος.²³ Γιὰ τὸν ἡσυχαστὴ πατέρα, ἀντίθετα, ὁ ἔρωτας πρὸς τὸν Θεὸ ἔχει λαβώσει τὴν καρδιά τοῦ Πέτρου, ὥστε νὰ μὴν θέλει νὰ ἀποχωριστεῖ τὸ

ἄκτιστο θεῖο φῶς ποὺ ἀντικρύζει μπροστά του. Καὶ τὸ συναίσθημα αὐτὸ ποὺ πλημμυρίζει τὸ «εἶναι» τοῦ μαρτυρεῖ, βέβαια, μιὰ ὑψηλὴ χάρη. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, ὁ ἀπόστολος «μιλᾷ ἔνθους ὅλος γενόμενος»,²⁴ ἢ, σύμφωνα με τὴν πιὸ σαφῆ διατύπωση τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ, «ἔνθους τῷ πνεύματι», με τὴν ἐπενέργεια, συνεπῶς, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ποὺ σεεῖ τὰ φρένα του καὶ τοῦ κινεῖ τὴν γλῶσσα.²⁵

Ἡ ἀλληγορικὴ μέθοδος ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς προσέφερε μία δόκιμη λύση στοὺς πατέρες τῆς μέσο- καὶ ὑστεροβυζαντινῆς ἐποχῆς γιὰ νὰ ἐξωραΐσουν τὴ μορφή τοῦ Πέτρου στοὺς πανηγυρικοὺς λόγους τους καὶ νὰ ἐπενδύσουν με ἕνα ὑψηλὸ θεολογικὸ μήνυμα τὴ φράση τοῦ Κυρίου, *καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι*. Πῶς, ὅμως, δὰ μποροῦσε νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ πρότασή του νὰ κατασκευαστοῦν τρεῖς σκηνὲς στὸ Θαβῶρ, ὅπου δὰ κατοικήσουν ὁ Ἰησοῦς, ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἡλίας; Εἶδαμε καὶ προηγουμένως ὅτι, κυρίως, ἐνάντια στὸ δεύτερο αὐτὸ σκέλος τῶν λόγων τοῦ ἀποστόλου ἐκφράζουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτὲς τῆς Μεταμόρφωσης, ὅπως ὁ Θεοφάνης ὁ Κεραμέας ἢ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τὴν ἐντονη ἀντίρρηση τους. Θεωροῦν -ὄχι ἄδικα- ὅτι ἡ πρόταση τοῦ Πέτρου ἀποτελεῖ ἀσέβεια πρὸς τὸν Κύριο, ἐπεὶδὴ τὸν ἐξισώνει με τοὺς προφῆτες τοῦ Ἀρχαίου

²¹ Βλ. κατὰ σειρά: Εἰς τὴν μετ. τοῦ Κυρ. (Λόγ. Ζ'), PG 97, 952A-B· Εἰς τὴν ὑπερ. μετ. τοῦ Κυρ. (Ὁμ. Α'), 16, PG 96, 569A-B· Εἰς τὴν ἀγ. μετ. τοῦ Κυρ., ἔκδ. D. Balfour (Θεολογία 52 [1981], σσ. 631-681), 12-13, σσ. 654-656· Εἰς τὴν αὐτ. μετ. τοῦ Κυρ. (Ὁμ. ΛΕ'), PG 151, 441B-C· Εἰς τὴν μετ. τοῦ Κυρ., ἔκδ. E. Βουλγάρης, *Omnia opera* III, Λειψία 1784, σσ. 28/30.

²² Βλ. Ἰω. Δαμασκηνός, ὁ.π., 16, 569B.

²³ Ὁ.π., 441B-C. Μία σαφῆ αἰχμὴ ἐνάντια στὴν ἱστοριοφιλολογικὴ μέθοδο κατανόησης τοῦ χωρίου τῆς Μεταμόρφωσης καί, ἰδιαίτερα, τοῦ στίχου Μτ 17,4 με πρλλ. ἀφήνει στὸν πανηγυρικὸ λόγο τοῦ Ὁ. Ἀνδρέας Κρήτης (ὁ.π., 952A).

²⁴ Ὁ.π., 952A.

²⁵ Ὁ.π., 16, 569A

Ἰσραὴλ καὶ δίνει λαβή, ἐπιπλέον, γιὰ μία παρερμηνεία τοῦ προσώπου του ὅμοια με τοῦ Ἄρειου, τοῦ Εὐνόμου καὶ τῶν ἄλλων αἵρετικῶν θεολόγων.²⁶ Ἀκόμη κι ἕνας Ἀναστάσιος Ἀντιοχείας, ὅπως εἶδαμε, παρὰ τὸ ἐρμηνευτικὸ ταπεραμέντο του, ἄφησε τὶς τρεῖς σκηνές ἔξω ἀπὸ τὸ πεδίο ἐφαρμογῆς τῆς ἀλληγορικῆς του μεθόδου, χρεώνοντάς τες στὴν «ἀτελῆ γνώση» τοῦ Πέτρου.²⁷

Ἡ ἀλήθεια εἶναι, βέβαια, ὅτι οἱ διδύραμβοι ποὺ ἀκοῦμε ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν ἀπόστολο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀφοροῦν τῇ φράσει του πρὸς τὸν Ἰησοῦ *Κύριε, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὡδε εἶναι*. Σποραδικά, ὡστόσο, καταβάλλονται προσπάθειες νὰ ἐξομαλυνθοῦν καὶ οἱ ἐρμηνευτικὲς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζει ἡ πρόταση τοῦ Σίμωνα γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν σκηνῶν, οἱ ὁποῖες μένουν συνήθως χωρὶς συνέχεια. Ὁ ἄγνωστος συγγραφέας π.χ. τῆς ὁμιλίας γιὰ τὴν Μεταμόρφωση ἀπὸ τὸν 7ο αἰῶνα μ.Χ., γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος προηγουμένως, υἱοθετεῖ ἕνα τελείως διαφορετικὸ σκεπτικὸ γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴν πρόταση τοῦ Πέτρου. Ὁ ἀπόστολος, ὑποστηρίζει, δὲν ζητᾶ μία σκηνὴ καὶ γιὰ τοὺς τρεῖς ἀλλὰ ἀπὸ μία γιὰ τὸν καθένα, ἐπειδὴ συνειδητοποιεῖ τὴν διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν Ἰησοῦ, τὸν Ἠλία καὶ τὸν Μωυσῆ καὶ πιστεύει ὅτι εἶναι ἀνεπίτρεπτο «τὸν δεσπότην ἅμα τοῖς δούλοις ἐν μιᾷ σκηνῇ κατοικεῖν».²⁸ Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, πάλι, καταφεύγει σὲ ἕναν ἀρκετὰ ἐξεζητημένο συλλογισμό, προκειμένου νὰ φέρει στὴν ἐπιφάνεια τὸ μυστικὸ νόημα τῶν λόγων τοῦ Πέτρου. «Καλὸν γὰρ καὶ τὸ τελευτῆσαν γράμμα τοῦ νόμου, γράφει, ὃ διὰ τοῦ Μωσέως σημαίνεται, καὶ τὸν ζῶντα νόμον τῆς φύσεως, τὸν διὰ τοῦ

ζῶντος προφήτου δηλούμενον,²⁹ ἐνταῦθα παρὰ σοὶ [τῷ Ἰησοῦ] κατασκηνῶσαι, τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον, καὶ ἐν ἀνθρώποις σκηνῶσαντα, τὴν ὄντως ἀνάπαυσιν, τὸν ζῶντος καὶ θανάτου Κυρίου, ᾧ πάντες ζῶσιν οἱ ἅγιοι, καὶ τῇ διακρίσει τῶν συμπληρούντων μερῶν τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα, τὸν φυσικὸν πεπόνθασι θάνατον, τὸν Βασιλέα τῶν ὄλων, καὶ συνοχέα, καὶ αἴτιον».³⁰ Σύμφωνα με τὸν Ἀνδρέα, λοιπὸν, ἐὰν καταλαβαίνω σωστὰ τὴν ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία του, ἡ συγκατοίκηση τοῦ Ἰησοῦ με τοὺς προφῆτες στὸ Θαβῶρ σημαίνει τὴν ἐκπλήρωση τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆς ἀνθρωπότητος, ποὺ συμβολίζονται ἀπὸ τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Ἠλία ἀντίστοιχα, στὸ πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωμένου Θεοῦ-Λόγου. Ὅταν ὁ Πέτρος παρακαλεῖ τὸν δάσκαλό του νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ φτιάξει τρεῖς σκηνές ὅπου θὰ μείνει ἐκεῖνος με τοὺς προφῆτες τοῦ Ἰσραὴλ, ἐννοεῖ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση -ποὺ ἔχει τὸν Ἠλία σὰν σύμβολο μυστικῶ- ἀποθανατίζεται με τὴν πρόσληψή της ἀπὸ τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ καὶ οἱ διατάξεις τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου παραχωροῦν τὴ θέση της στὸν νόμο τῆς χάριτος τοῦ Εὐαγγελίου!³¹ Περισσότερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὰ λόγια τοῦ Πέτρου γιὰ τὶς τρεῖς σκηνές μιὰ πρόρρηση, σὲ τυπολογικὰ μᾶλλον παρὰ ἀλληγορικὰ πλαίσια, γιὰ τὴν Ἐκκλησία.³² Ἡ ἀνέγερση πλῆθος χριστιανικῶν ναῶν, ἀφιερωμένων εἴτε στὴ μνήμη τοῦ Παντοκράτορα, εἴτε τοῦ Μωυσῆ εἴτε τοῦ Προφήτη-Ἠλία, δίνουν τὸ ἕναυσμα στὸν Δαμασκηνὸ νὰ πεῖ σὲ μία ρητορικὴ ἀποστροφή πρὸς τὸν Πέτρο: «Οὐ σκηνῶν ὁ Δεσπότης, ἀλλ' Ἐκκλησίας παγκοσμίου κατέστησέ σε κο-

²⁶ Βλ. πρὸ πάνω, σσ. 4-5.

²⁷ Βλ. πρὸ πάνω, σ. 6.

²⁸ *De transfig. hom. aceph.*, ἔκδ. M. Aubineau, σ. 405.

²⁹ Δηλαδὴ τὸν Ἠλία, ὁ ὁποῖος δὲν γνώρισε τὸν θάνατο ἀλλὰ ἀναλήφθηκε ἐν ζῶῃ στοὺς οὐρανοὺς με πύρινο ἄρμα (Δ' Βασ. 2, 1-18).

³⁰ Εἰς τὴν μετ. τοῦ Κυρ., ὁ.π., 952B-C.

³¹ Βλ. καὶ τὶς ἐξηγήσεις ποὺ δίνει ὁ πατέρας γιὰ τὶς τρεῖς σκηνές στὴ συνέχεια τοῦ λόγου του (ὁ.π., 952B-D καὶ 953C-956A).

³² Σχετικὰ με τὴ διαφορὰ μεταξὺ ἀλληγορικῆς καὶ τυπολογικῆς μεθόδου -ποὺ ἀμφισβητεῖται εἶναι ἡ ἀλήθεια ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητές- βλ. J.J. O'Keefe-RR. Reno, *Sanctified Vision: An Introduction to Early Christian Interpretation of the Bible*, Baltimore-London 2005, σσ. 69-113.

σμήτορα. Οἱ σοὶ μαθηταί, τὰ σὰ πρόβατα, ἃ σοὶ ὁ καλὸς ἀρχιεπίσκοπος ἐνεχείρισε, τοὺς σοὺς λόγους εἰς ἔργον προήγαγον, τῷ Χριστῷ σκηνὴν τεκτινάμενοι, Μωϋσῆ τε καὶ Ἡλίᾳ τοῖς τούτου θεράπουσι, ἐν οἷς πανηγυρίζομεν».³³ Σὲ μία κατάσταση ἔκστασης ὁ Πέτρος στήν κορυφὴ τοῦ Θαβῶρ συλλαμβάνει ἐνοραματικῶς μὲ τὸν νοῦ του τὸ μέλλον: τὴν Ἐκκλησίαν ποὺ ἔχει ἐξαπλωθεῖ ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη στὴ γῆ καὶ τοὺς ἀμέτρητους ναοὺς, ὅπου οἱ πιστοὶ γιορτάζουν τὶς πανηγύρεις τους γιὰ τὸν Ἰησοῦ καὶ τοὺς προάγγελούς του τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Καὶ τὰ λόγια τοῦ Πέτρου, λοιπόν, πρὸς τὸν Κύριο «εἰ θέλεις, ποιήσω ὧδε τρεῖς σκηνάς», δὲν εἶναι λιγότερο θεόπνευστα γιὰ τὸν Δαμασκηνὸ ἀπὸ τὴ φράση τοῦ «ὡραία δὰ ἦταν νὰ μείνουμε ἐδωπέρα». «Αὐτὰ ποὺ λέει δὲν τὰ ἔβγαλε ὁ Πέτρος ἀπὸ τὸ δικό του τὸ μυαλό», τονίζει μὲ ἔμφραση ὁ πατέρας στὸν ἑορταστικὸ του λόγο. «Τὸ Πνεῦμα τοῦ τὰ ἐνέπνευσε, προαναγγέλοντας τί δὰ συμβεῖ στὸ μέλλον».³⁴ Ἡ παρατήρηση τοῦ Λουκᾶ ὅτι ὁ ἀπόστολος «δὲν ἤξερε τί ἔλεγε» ἀποτελεῖ ἕνα ἀδιάσειστο τεκμήριο, σύμφωνα μὲ τὸν Δαμασκηνό, ὅτι ἡ προσωπικότητά του εἶχε καταληφθεῖ ὁλότελα ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο ποὺ μιλοῦσε μὲ τὸ δικό του στόμα.³⁵

Φθάσαμε ἤδη στὸν ἐπίλογο. Φοβᾶμαι, ὅμως, ὅτι τὸ θέμα τῆς ἐργασίας δὲν ἔχει ἐξαντληθεῖ ἀκόμα. Γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κατανοήθηκαν τὰ λόγια τοῦ Πέτρου στήν πατερικὴ παράδοση πολλὰ περισσότερα δὰ μπορούσε νὰ γράψει κανένας: νὰ προσκομίσει μαρτυρίες καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀρχαῖα κείμενα ἢ νὰ διξοί ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὸν εἰδικὸ ἐπιστήμονα: τὴν ἐξάρτηση π.χ. τοῦ ἐνὸς πατέρα ἀπὸ τοὺς προηγούμενους, τὶς φιλοσοφικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐρμηνείας του ἢ τὴν προσωπικὴ

σφραγίδα του στὸ ὑλικὸ ποὺ παραλαμβάνει. Εἰδωμένη, ἐπίσης, σὰν σύνολο ἢ ἐξηγητικὴ παράδοση τῆς Μεταμόρφωσης παρουσιάζει ἐπαναλήψεις, τομὲς καὶ χάσματα ποὺ δὲν δὰ ἦταν ἄσκοπο, φυσικά, νὰ ἐξετασθοῦν μὲ προσοχὴ στήν ἱστορικὴ συνάφειά τους. Ὡστόσο, μία τελεία δὰ πρέπει ὀριστικῶς νὰ βάλουμε ἐδωπέρα. Πιστεύω ὅτι ὅσα ἀναφέρθηκαν σὲ τις προηγούμενες σελίδες διαγράφουν -ἔστω σημαντικῶς- τὴν ἀνέλιξη τῶν διαφορῶν μοτίβων ποὺ συνδέονται μὲ τὴν πατερικὴ ἐρμηνεία τῆς Μεταμόρφωσης καὶ μᾶς βοηθοῦν, παράλληλα, νὰ διατυπώσουμε κάποια βασικὰ συμπεράσματα.

Ἀπὸ τὸν 40 ἕως καὶ τὸν 60 αἰῶνα μ.Χ. ὁ στίχος τοῦ Ματθαίου 17,4 μὲ πρλλ., ὅπως καὶ ὁλόκληρη ἡ περικοπὴ τῆς Μεταμόρφωσης, ἐρμηνεύεται κατὰ γράμμα, στὸ ὑπόβαθρο τῶν διαδοχικῶν προρρήσεων τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὸ ἐπερχόμενο πάθος του στὰ Ἱεροσόλυμα. Ἡ προτροπὴ τοῦ Πέτρου στὸν Θεάνθρωπο νὰ κατασκηνώσουν στὸ βουνὸ μαζὶ μὲ τὸν Ἡλίᾳ καὶ τὸν Μωϋσῆ θεωρεῖται μία ἀκόμη ἀνόητη προσπάθεια ἀπὸ μέρος του νὰ ματαιώσει τὸ σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητας³⁶ καὶ ἀντιμετωπίζεται μὲ περίσκεψη ἀπὸ τοὺς ἐξηγητές. Ὁ κίνδυνος, ἰδίως, ὅσα λέει στὸν Ἰησοῦ νὰ παρεξηγηθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρειανικὴ παράταξη καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἐπιχείρημα ἐναντίον τοῦ ὁμοουσιῶν του Υἱοῦ μὲ τὸν Πατέρα, ὑποχρεώνει τοὺς πατέρες νὰ ἐπικρίνουν σφοδρὰ τὴ στάση τοῦ ἀπόστολου καὶ νὰ τὴν καταδικάσουν. Λίγο ἢ πολὺ ὁ Πέτρος σὲ τις ἐρμηνευτικὲς ὁμιλίες τους εἶναι ἢ ἐνσάρκωση τῆς ἄγνοιας καὶ τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος - κάθε ἄλλο παρά ἕνα παράδειγμα πρὸς μίμηση γιὰ τοὺς πιστοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ τὸν 60/70 μ.Χ. αἰῶνα,

³³ Εἰς τὴν ὑπερ. μετ. τοῦ Κυρ., ὁ.π., 16, 569D-572A.

³⁴ «Οὐ λογισμῷ ταῦτα ὁ Πέτρος ἐφθέγγετο ἐπιπνοῖα δὲ τοῦ τὰ μέλλοντα προδεσπίζοντος Πνεύματος» (ὁ.π., 572A).

³⁵ Ὁ.π. Πρβλ τὴν ἐρμηνεία τῶν τριῶν σκηνῶν ποὺ προτείνει ὁ Πέτρος νὰ στηθοῦν στὸ Θαβῶρ ἀπὸ τὸν Μάξιμο Ὁμολογητῆ, *Πεύσεις καὶ ἀποκρίσεις καὶ ἐρωτήσεις*, Ἐρωτ. 192, ἔκδ. J.H. Declerk, Corpus Christianorum. Series Graeca 10, σσ. 134-135 καὶ τὸν Ἀναστάσιο Συναῖτη, *Εἰς τὴν ἀγ. Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμ. μετ.*, ἔκδ. A. Guillou, σ. 243-246. Καὶ οἱ δύο πιστεύουν, ὅμοια μὲ τὸν Δαμασκηνό, στὴ θεία ἐμπνευση τοῦ ἀπόστολου καὶ συναινοῦν πρὸς τὸν στὰ λεγόμενά του.

ώστόσο, τὰ πράγματα ἀλλάζουν. Τότε ἐμφανίζονται οἱ πρῶτες μαρτυρίες στὰ πατερικὰ κείμενα μιᾶς δεκτικῆς ἀποτίμησης τῶν λόγων τοῦ Πέτρου στὸ Θαβῶρ μὲ τὸν Ἀναστάσιο Ἀντιοχείας, κατ' ἀρχήν, τὸν συνονόματό του ἀπὸ τὸ Σινά, ἔπειτα, κι ἀκόμα, τὸν ἄγνωστο συγγραφέα τῆς ὁμιλίας πάνω στὴ Μεταμόρφωση ποὺ ἐξέδωσε ὁ Aubineau, χρονολογώντας τὴν τὸν 7ο αἰώνα.³⁷ Ἡ ἐπούλωση τῶν πληγῶν ποὺ ἄνοιξε στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα ἡ ἀρειανικὴ διένεξη, φαίνεται, καὶ ἡ ἄνοδος, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τοῦ μοναστικοῦ κινήματος, ποὺ τείνει πρὸς τὴ θεοπτία,³⁸ συνέβαλαν ὥστε τὰ λόγια τοῦ Πέτρου νὰ εἰδωθοῦν ἀπὸ ἕνα ὀπτικὸ πρίσμα τελειῶς διαφορητικὸ ἀπὸ ὅ,τι τοὺς προηγούμενους αἰῶνες. Ἡ κατὰ γράμμα ἐρμηνεία τοὺς σιγὰ-σιγὰ ἀτονεῖ κι ἔρχεται στὸ προσκηνίον ἡ ἀλληγορία. Ἡ φράση τοῦ Πέτρου *Κύριε, καλὸν ἔστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι* δὲν ἔχει σὰν στόχο νὰ ἀποτρέψει τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ τὸ πάθος του, ἀλλὰ νὰ καταδείξει, ἀντίθετα, πόσο ἀνώτερο ἀπὸ κάθε σαρκικὴ ἡδονὴ καὶ ἀπόλαυση εἶναι τὸ φῶς ποὺ διαχέεται ἀπὸ τὸ πρόσωπό του τὴ στιγμὴ τῆς μεταμόρφωσης στὸ ὄρος. Ἀκόμα καὶ τὰ τρία ἀντίσκηνα, γιὰ τὰ ὁποῖα μιᾶ ὁ ἀπόστολος, ἔχουν ἕνα ἄλλο νόημα ἀπόκρυφο καὶ παραγνωρισμένο. Προεικονίζουν τοὺς ἀμέτρητους χριστιανικοὺς ναοὺς ποὺ δὲ ἀνεργεθοῦν στὸ μέλλον πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Ἡλία καὶ τοῦ Μωυσῆ, παντοῦ στὴν ὑδρόγειο σφαῖρα.

Ἄξιζε, τέλος, νὰ σημειώσουμε ἀκόμα μιὰ φορὰ ὅτι ἡ εἰσαγωγή τῆς Μεταμόρφωσης στὸ

χριστιανικὸ ἑορτολόγιο τὸν 7ο μ.Χ. αἰώνα δὲ συντελεῖται μὲ τὴ σειρά της κι αὐτὴ ὥστε ἡ πλάστιγγα νὰ κλίνει περισσότερο πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς ἀλληγορικῆς παρά τῆς καθεαυτὸ ἱστορικῆς ἐρμηνείας τοῦ θαύματος στὸ ὄρος. Δὲν εἶναι, ἐξάλλου, φυσικὸ, ἐὰν τὸ σκεφτεῖ κανένας; Ἡ ἀνάγκη νὰ ἀναδειχθεῖ τὸ βαδύτερο πνευματικὸ νόημα τῆς ἑορτῆς τῆς Μεταμόρφωσης συμπρῶχει τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας νὰ ὑπερβοῦν τὴν προηγούμενη παράδοση καὶ νὰ ἀπαλλάξουν τὸν Πέτρο ἀπὸ τὶς διαφορὲς μομφές ποὺ διατυπώνονται στὰ πλαίσιά της. Ὁ Κηφᾶς μεταμορφώνεται τώρα ἀπὸ τὴ γραφίδα τοὺς σὲ ἕνα ἰδεότυπο τοῦ εὐσεβοῦς ἀνθρώπου, ποὺ ἀξιώνεται νὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς θεότητος μὲ τὴν προσήλωσή του στὸν Χριστὸ καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ κόσμου. Παρόμοια, ἡ ἄνοδος του στὸ Θαβῶρ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους δύο μαθητές, τὸν Ἰάκωβο καὶ τὸν Ἰωάννη, ταυτίζεται μὲ τὴ μέδεξη τοῦ πιστοῦ στὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀποθέωσή του. Τοῦτο τοῖνον ἑορτάζομεν σήμερον, τὴν τῆς φύσεως θέωσιν, τὴν εἰς τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν, τὴν ἐπὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν τῶν κατὰ φύσιν ἔκστασιν καὶ ἀνάβασιν, ἀναφωνεῖ μὲ ἐνθουσιασμό στὸ προοίμιο τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου του ὁ Ἀνδρέας Κρήτης,³⁹ ἀφήνοντάς μας ἐλάχιστες ἀμφιβολίες γιὰ τὸ ἔντονα συμβολικὸ περιεχόμενο ποὺ ἀποκτᾶ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ ἡ Μεταμόρφωση, πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ καὶ τὶς ἡσυχαστικὲς ἔριδες τοῦ 14ου αἰώνα.⁴⁰

³⁶ Πρβλ. Μτ 16, 21-22 μὲ πρλλ.

³⁷ Βλ. τοῦ ἰδίου, «Une homelie grecque inedite sur la transfiguration», σσ. 422, 426-427.

³⁸ Δὲς σχετικὰ τὸ κεφάλαιο «Ὁ ἔκτος καὶ ὁ ἕβδομος αἰώνας» ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία τοῦ Β. Τατάκη (μτφ. ἀπὸ τὰ γαλλικὰ Ε.Κ. Καλπουρτζῆ καὶ ἐποπτ. Λ.Γ. Μπενάκης, Βιβλιοθήκη Γενικῆς Παιδείας 5, Ἀθῆνα 1977, σσ. 35 ἐξ. καί, ἰδίως, 40, 64-73, 83-99).

³⁹ Εἰς τὴν μετ. τοῦ Κυρ., ὁ.π., 933Α.

⁴⁰ Τὴν παραπάνω φράση τοῦ Ἀνδρέα ἐπαναλαμβάνει ἐπὶ λέξει στὸν πανηγυρικὸ λόγο του ὁ Ἰωσήφ Βρυένιος (14ος αἰ.), *Εἰς τὴν μετ. τοῦ Κυρ.*, ἔκδ. Ε. Βουλγάρης, σ. 29. Γιὰ τὸν παραδειγματικὸ χαρακτήρα τῶν τριῶν μαθητῶν ποὺ ἀνέρχονται στὸ ὄρος μὲ τὸν Ἰησοῦ, βλ. ἰδίως Ἀναστάσιος Συναΐτης, *Εἰς τὴν ἀγ. Χριστ. τοῦ Θεοῦ ἡμ. μετ.*, ἔκδ. Α. Guillou, σ. 243-244. Μία ἄμεση σύνδεση τῆς Μεταμόρφωσης μὲ τὴ νοερὰ προσευχὴ συναντοῦμε στὸν Δαμασκηνὸ (*Εἰς τὴν ὑπερ. μετ. τοῦ Κυρ.*, ὁ.π., 10, 561Α), τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ (*Εἰς τὴν σεπτ. μετ. τοῦ Κυρ.* [Ὄμ. ΛΔ'], PG 151, 432Α) καὶ τὸν Γεννάδιο Σχολάριο (*Εἰς τὴν ἀγ. τοῦ Κυρ. ἡμ. Ἰησ.-Χριστ. μετ.*, ἔκδ. L. Petit κ.ἄ., 3, σ. 151).

ΤΟ ΣΦΑΛΜΑ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ

Θανάση Ν. Παπαθανασίου*

Στις μέρες μας τὰ περισσότερα θεολογικά σχόλια καὶ κηρύγματα γιὰ τὸ περιστατικὸ τῆς Μεταμόρφωσης, συγκλίνουν σὲ μία ἐπισημάνση: Ἐπισημαίνουν ὅτι ὁ Πέτρος ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα γιὰ κάθε πιστό, ἐπειδὴ ζήτησε ἀπὸ τὸν Χριστὸ νὰ παραμείνουν γιὰ πάντα ἐκεῖ (στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους καὶ μέσα στὴν ὑπέροχη ἐμπειρία τῆς Μεταμόρφωσης) οἱ ἑξι συνδαιτημόνες τοῦ γεγονότος (ὁ Χριστός, ὁ Μωυσῆς, ὁ Ἡλίας καὶ οἱ τρεῖς μαθητές). Ὁ Πέτρος, λένε, ἦταν αὐτὸς ποὺ κατανόησε ὅτι οὐσία τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἶναι ἡ ἀνάβαση σὲ ὑψηλὲς πνευματικὲς ἐμπειρίες, χάριν τῶν ὁποίων ἀξίζει ἡ ἀπάρνηση τοῦ κόσμου. «Κύριε», εἶχε πῆ ὁ Πέτρος στὸν Χριστό, «καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκηνάς, σοὶ μίαν καὶ Μωϋσεῖ μίαν καὶ μίαν Ἡλία» (Ματθ. 17:4). Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ φράση τοῦ «ὧδε εἶναι» («νὰ μείνουμε ἐδῶ») ἀπαντᾶται καὶ στὰ τρία εὐαγγέλια ποὺ μαρτυροῦν τὸ περιστατικὸ (Ματθ. 17:4, Μάρκ. 9:5 καὶ Λουκ. 9:33). Αὐτὸ τὸ «ὧδε εἶναι» ἐπαινεῖ κατὰ κόρον σήμερα ἡ πλειονότητα τῶν κηρυγμάτων.

Ὡστόσο, ἀξίζει νὰ προβληματιστοῦμε ἂν τὸ νόημα τοῦ περιστατικοῦ εἶναι ὄντως αὐτό, καὶ μήπως ἡ κυρίαρχη σήμερα ἐρμηνεία ἀντιστρέφει, κατὰ πολὺ, ὅσα μᾶς λέει ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση!

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἀπάντησε στὴν πρόταση τοῦ Πέτρου μὲ λόγια. Ἀπάντησε (γιὰ τὴν ἀκρίβεια: διαφώνησε) ἔμπρακτα. Ὁ Πέτρος ζήτησε τερματισμὸ στὸν τόπο ἀναβάσεως, ὁ Χριστὸς

ὁμως τοῦ ἀπάντησε μὲ τὴν κατάβαση ἀπὸ ὄρος. Ἡ κατάβαση αὐτὴ εἶναι ἡ συνέχιση τῆς ιστορικῆς πορείας τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι οὐσιώδης στοιχεῖο τοῦ Χριστοῦ, κι ὄχι παραχώρηση. Δὲν ἀποτελεῖ δηλαδὴ μιὰ ἀπευκταία, πλὴν ἄφουκτη, ἀναγκαιότητα, ὅπως λ.χ. εἶναι αὐτὸ ποὺ συμβαίνει στὸν ἐκστασιαζόμενο ὅταν ὑποχρεωτικὰ ἐπιστρέφει στὴν κατ' αὐτὸν θλιβερὴ ἐνώματη καθημερινότητα. Ὁ Λουκᾶς σημειώνει πολὺ χαρακτηριστικὰ ὅτι τὴ στιγμὴ ἐκείνη ὁ Πέτρος δὲν ἤξερε τί ἔλεγε. Μίλησε «μὴ εἰδῶς ὁ λέγει». Τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ δὲν ἦταν νὰ διδάξει τὸν ἄνθρωπο πῶς νὰ ἐπιτύχει τὴ δραπετεύση ἀπὸ τὸ χρόνο καὶ πῶς νὰ ἐγκαταστήσει τὴ δική του σκηνὴ σὲ κάποια ἐξώκοσμη καὶ ἄχρονη πραγματικότητα. Τὸ ἔργο του ἦταν νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἐντελῶς καινούργιο, δηλαδὴ τὴν τελικὴ ἀνακαίνιση τοῦ σύμπαντος. Τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, κοντολογίᾳ, καί, συνα-

κόλουθα, τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι ἡ σωτηρία ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀλλὰ ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου.

Πόσο λαθεμένο ἦταν τὸ «ὧδε εἶναι» τοῦ Πέτρου, τὸ κατέδειξε ἡ Ἐκκλησία στὴ Γραφὴ καὶ τὴν ὑμνολογία της.

1. Ἡ Μεταμόρφωση δὲν ἦταν τέρμα, οὔτε καὶ σύμβολο οἰουδήποτε ἐνδοϊστορικοῦ τέρματος, ἀλλὰ σημεῖον τοῦ μελλοντικοῦ Τέρματος. Προτύπωσε, δηλαδὴ, δύο πράγματα: Ἀφενός, τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Καθωτὴ ἡ διήγηση τῆς Μεταμόρφωσης ἐμφανίζεται στὰ εὐαγγέλια ὡς ἓνα εἶδος διευκρίνισης τῆς ἀποκάλυψης ποὺ εἶχε κάνει λίγες μέρες πρωύτερα ὁ Χριστὸς στοὺς μαθητὲς περὶ τοῦ ἐπικείμενου πάδους καὶ τῆς ἀναστάσεώς του (Ματθ. 16:21-

* Ὁ κ. Θ. Παπαθανασίου εἶναι Δρ Θεολογίας, Ἀρχισυντάκτης τοῦ Περιδικοῦ «Σύναξη».

¹ Ἀνάπτυξη τῶν θέσεων ποὺ ἀκολουθοῦν, βλ. στὸ Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, *Μὲ τὴν ψυχὴ στὰ πόδια. Ἀπὸ τὸ μνημα τὸ κενὸ στοὺς δρόμους τοῦ κόσμου*, Ἐκδ. Ἐν Πλῶ, Ἀθήνα 2007, σσ. 61-93.

23, Μάρκ. 8:31-33, Λουκ. 9:21-22)². Ἐπὶ πλέον, ὁ Λουκᾶς σημειώνει ὅτι αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο συζητοῦσαν μὲ τὸ Χριστὸ ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἡλίας, ἦταν ἀκριβῶς τὸ ἐγγίζον πάθος καὶ ἡ ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς τοῦ (9:30). Ἡ ὑμολογία λοιπὸν σπεύδει πολὺ ὥραία νὰ τουίσει: «Πρὸ τοῦ σταυροῦ σου Κύριε, παραλαβὼν τοὺς μαθητὰς εἰς ὄρος ὑψηλόν, μετεμορφώθης [...] δεῖξαι βουλόμενος τῆς Ἀναστάσεως τὴν λαμπρότητα»³. «Προτυπῶν τὴν ἀνάστασιν τὴν σὴν, Χριστέ ὁ Θεός, τότε παραλαμβάνεις τοὺς τρεῖς σου μαθητὰς»⁴.

Ἀφετέρου, ἡ Μεταμόρφωση προτύπωσε αὐτὸ πού προτυπώνει ἡ ἴδια ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι τὴν τελικὴ, καθολικὴ Ἀνάσταση. «Τὴν τῶν βροτῶν ἐναλλαγὴν τὴν μετὰ δόξης σου, Σωτήρ, ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ φρικτῇ της σῆς ἐλεύσεως δεικνύς, ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβῶρ μετεμορφώθης»⁵. «Βουλόμενος [...] δεῖξαι τίς ποτέ ἐστὶν ἡ δόξα ἐκείνη, μεθ' ἧς μέλλει παραγενέσθαι, ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλόν»⁶. Πολὺ ὁμορφα τὸ δηλώνει αὐτὸ καὶ ἓνα κείμενο πού ἀποδίδεται στὸν ἅγιό Ἰωάννη τὸν Χρῆστομο: «Μετεμορφώθη γὰρ Χριστός, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἡμῖν ἀποδείξη τὴν μέλλουσαν τῆς φύσεως μεταμόρφωσιν, καὶ τὴν ἐσομένην ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλων δευτέραν σωτήριον ἔλευσιν»⁷.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ εἶναι ἐκπληκτικὸ το γεγονός ὅτι στὴν ὑμολογία της ἡ Ἐκκλησία ἔχει κατορθώσει ὄχι ἀπλῶς μιὰ νατουραλιστικοῦ τύπου ἐξιστόρηση τοῦ θαυραίου περιστατικοῦ,

ἀλλὰ μιὰ συναγωγὴ ὅλου τοῦ θεολογικοῦ νοήματός του. Γι' αὐτὸ δὲν διστάζει νὰ προχωρήσει σὲ μιὰ ὑπέροχη «πλαστογράφηση» τοῦ γράμματος τῆς εὐαγγελικῆς ἀφήγησης. Ἐνῶ κατὰ τὰ εὐαγγέλια ἡ φωνὴ πού ἀκούστηκε ἔλεγε «Οὗτός ἐστὶν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε»⁸, ὁ ὑμνογράφος μοναχὸς Κοσμᾶς διευκρινίζει θεολογικῶς ὅτι «φωνὴ τοῦ Πατρὸς ἐκ νεφέλης φωτεινῆς ἐμαρτύρει λέγουσα· αὐτοῦ ἀκούετε, τοῦ διὰ σταυροῦ τὸν ἄδην σκυλεύσαντος καὶ νεκροῦς δωρουμένου ζωὴν τὴν αἰώνιον»⁹. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴ θεολογικὴ αὐτοσυνειδησία μας, εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στίς μέρες μᾶς οἱ κηρυγματικὲς ἀναφορὲς στὴ Μεταμόρφωση ὡς προτύπωση τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ δὲν σπανίζουν, ἀναφορὲς ὅμως στὴν προτύπωση τῆς ἔλευσης τῶν Ἐσχάτων δὲν ἀρθροῦν.

2. Μέσα στὴν προεκτεθεῖσα ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ, ἔχουν ιδιαίτερη ἀξία οἱ ὑμολογικὲς νύξεις ὅτι τὸ γεγονός τῆς Μεταμόρφωσης ἀφορᾷ καὶ τὴν ἀψυχη κτίσις. Ὑπενδυσίζονται ὅτι σκοπὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς δὲν εἶναι ἡ μυστικὴ ἀνάβασις τῆς ψυχῆς πρὸς ἀσώματα ἐπίπεδα ὑπαρξης, ἀλλὰ ἡ μελλούμενη, τελικὴ λύτρωση τῆς κτίσεως σύμπασας. Οἰαδήποτε, λοιπὸν, θεωτικὴ ἐμπειρία οἰουδήποτε προσώπου μέσα στὴν ἱστορία (ἀκόμα καὶ ἡ ὑψηλότερη) ἐνέχει μιὰ ἐγγενῆ ἔλλειψη. Τελεῖ σὲ ἐκκρεμότητα, μέχρις ὅτου ὅλη ἡ δημιουργία κρυσταλλιστεῖ καὶ μεταμορφωθεῖ σὲ γαμήλιο ἐσχατολογικὸ γλέντι τῆς Βασιλείας,

² Ἰωάννης Δ. Καραβιδόπουλος, *Τὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιον*, Ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 283.

³ *Μηναῖον Αὐγούστου*, Ἐκδ. Αποστολικῆς Διακονίας, Ἐν Ἀθήναις (1993), σ. 82. Μετάφρασις: «Πρὶν ἀπὸ τὴν σταύρωσίν σου, Κύριε, πῆρες μαζί σου τοὺς μαθητὰς σου καὶ μεταμορφώθηκες πάνω σὲ ψηλὸ βουνό [...] θέλοντας νὰ φανερώσεις τὴ δόξα τῆς ἀνάστασός σου».

⁴ *Μηναῖον*, ὁ.π., σ. 103. Μετάφρασις: «Προκειμένου νὰ προτυπώσεις τὴν ἀνάστασίν σου, Χριστέ, παίρνεις μαζί σου τοὺς τρεῖς μαθητὰς σου».

⁵ *Μηναῖον*, ὁ.π., σ. 88. Μετάφρασις: «Φανερώνοντας, Σωτήρα μας, τὴ μεταλλαγὴ τῶν θνητῶν πού θὰ λάβει χώρα μαζί μὲ τὴ δική σου ἐνδοξη παρουσία κατὰ τὴ δευτέρη καὶ φοβερὴ ἔλευσίν σου, μεταμορφώθηκες στὸ ὄρος Θαβῶρ».

⁶ *Μηναῖον*, ὁ.π., σ. 95. Μετάφρασις: «Θέλοντας [...] νὰ δείξει τί λογὴς θὰ εἶναι τέλος πάντων ἡ δόξα ἐκείνη, μὲ τὴν ὁποία πρόκειται νὰ ξανάρθει, τοὺς παίρνει σὲ ψηλὸ βουνό...».

⁷ Ψευδο-Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος*, PG 61, 714. Μετάφρασις: «Δὲν μεταμορφώθηκε ὁ Χριστὸς χωρὶς λόγο, ἀλλὰ γιὰ νὰ μᾶς βεβαιώσει γιὰ τὴ μελλοντικὴ μεταμόρφωση τῆς φύσεως καὶ γιὰ τὴ δευτέρη σωτήρια ἔλευσίν του, πού θὰ γίνῃ στίς νεφέλες, μὲ ἀναγγελία ἐκ μέρους τῶν ἀρχαγγέλων».

⁸ Ματθ. 17:5, Μάρκ. 9:7, Λουκ. 9:35.

(πρβλ. Ρωμ. 8:25, Άποκ. 21). «Ὁ τῷ φωτὶ σου ἄπασαν τὴν οἰκουμένην ἀγιάσας, εἰς ὄρος ὑψηλὸν μετεμορφώθης ἀγαθέ, δείξας τοῖς μαθηταῖς σου τὴν δυναστείαν σου, ὅτι κόσμον λυτρώσαι ἐκ παραβάσεως»⁹. «Χαίρει οὐρανός, ἐκ γῆς ἀνατέλλοντα νῦν προαισθόμενος ἥλιον τὸν ἔνδοξον ἐν Θαβωρείῳ τῷ ὄρει σήμερον ἡλιακᾶς φαιδρότητας· γῆ δὲ χορεύει φαιδρῶς, οὐρανίῳ αἶγλι καὶ λαμπρότητι λαμπομένη καὶ φῶς χρηματίζουσα»¹⁰.

3. Θὰ εἶναι λάθος νὰ νομιστεῖ ὅτι τὰ προεκτεθέντα ἐξοβελίζουν τὸ αἶτημα γιὰ «φωτισμὸ τοῦ νοός» στὸ παρόν. Ἀπλῶς, ὁ φωτισμὸς αὐτὸς πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ σὲ ἐκκλησιολογικὸ πλαίσιο καὶ νὰ κατανοηθεῖ ὡς ἄσκηση στὴν ὁδοιπορία (ἡ μᾶλλον στὴ συνοδοιπορία μὲ τὸν Χριστὸ) πρὸς τὴ Βασιλεία. Αὐτὴ τὴ διαλεκτικὴ παρόντος καὶ μέλλοντος δηλώνει εὐστοχα ἄλλος ἕνας ὕμνος τῆς ἑορτῆς: «Οἱ τῷ ὕψει τῶν ἀρετῶν διαπρέψαντες, καὶ τῆς ἐνδείου δόξης ἀξιωθήσονται»¹². Ἔτσι, λοιπόν, εἶναι ἐκκλησιολογικῶς χλωρὸ νὰ κραδαίνονται πατερικὰ ἀποσπάσματα προκειμένου νὰ ἐμφανιστεῖ ἡ Μεταμόρφωση ὡς σύμβολο ἐνὸς ἐνδοϊστορικοῦ τέρματος ἢ μιᾶς ἀδιαφορίας γιὰ τὴν ἱστορία. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, π.χ., σὲ κάποιο σημεῖο υπογραμμίζει τὴν ἀνάγκη ἀθλήσεως στὴν ἐγκόλπωση τοῦ Χριστοῦ, μὲ τρόπο ποὺ μοιάζει νὰ ἀπεμπολεῖ τὴν ἱστορικότητα: «Ὅτε γὰρ τὰς

αἰσθήσεις μύσωμεν καὶ ἑαυτοῖς καὶ Θεῷ συγενώμεθα καὶ τῆς ἔξωθεν τῆς τοῦ κόσμου περιφορᾶς ἐλευθερωθέντες ἐντὸς ἑαυτῶν γενώμεθα, τότε τρανῶς ἐν ἑαυτοῖς τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν ὀφόμεθα»¹³. Ἄν ἀπομονώσουμε χωρὶα σὰν αὐτὸ (καὶ ἰδίως φράσεις ὅπως “ἐντὸς ἑαυτῶν γενώμεθα”, “ἐν ἑαυτοῖς [...] ὀφόμεθα” κ.ο.κ.), ὑπάρχει κίνδυνος νὰ στήσουμε -ἐν ὀνόματι τῆς «Ὁρθόδοξης πνευματικότητας», ὑποτίθεται!- μία θεολογία ἀνομολογήτως ἰνδουιστικοῦ τύπου, δηλαδὴ μία θεολογία ἢ ὁποῖα προσδιορίζει τὴν ἀλήθεια ὡς τὴν ἀπόσυρση τοῦ κάθε ἀνθρώπου ξεχωριστὰ σὸ ἐσωτερικὸ του, καὶ στερεῖται ἐσχατολογίας. Ὅστόσο, ὁ Δαμασκηνός κατανοεῖται στὴν πληρότητά του ὅταν λάβουμε ὑπόψη ὅτι, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν προαναφερθεῖσα ἰνδουίζουσα παρανόηση, λίγο παρακάτω ἐπισημαίνει μὲ συγκλονιστικὴ ἔνταση τὸ σφάλμα τῆς πρότασης τοῦ Πέτρου. Ἐκεῖ διευκρινίζει ὅτι, ἂν οἱ μαθητὲς ἔμεναν «ῶδε», τότε δὲν θὰ πραγματωνόταν τὸ παγκόσμιο λυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖο καὶ δὲν ἀφορᾶ μονάχα μιὰ δράκα ἐκλεκτῶν (τοὺς τρεῖς συναναβάντες μαθητὲς), ἀλλὰ τὴν οἰκουμένη ἅπασα. «Μὴ ζῆτει πρὸ καιροῦ τὰ καλά, ὦ Πέτρε», καταλήγει. «Ἔσται ποτέ, ὅταν ἄληκτον τὴν θέαν ταύτην κομίσαιο»¹⁴. «Εὐδοκία γὰρ Πατρός ἐν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ τὴν παγκόσμιαν σωτηρίαν εἰργάσατο»¹⁵. Παρόμοια δέ, ὁ Τιμόθεος

⁹ Μηναιῖον, ὁ.π., σ. 82. Μετάφραση: «Ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς ἐπιβεβαίωσε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, λέγοντας: νὰ ἀκοῦτε αὐτόν, ποὺ λαφυραγώγησε τὸν ἄδη μὲ τὸν σταυρὸ του καὶ χαρίζει στοὺς νεκροὺς τὴν αἰώνια ζωή».

¹⁰ Μηναιῖον, ὁ.π., σ. 89. Μετάφραση: «Ἐσὺ ποὺ ἐξαγιάσες μὲ τὸ φῶς σου ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένη, μεταμορφώθης, ἀγαθέ, σὲ ψηλὸ ὄρος, φανερώνοντας στοὺς μαθητὲς σου ποῖα εἶναι ἡ ἐξουσία σου, ὅτι δηλαδὴ λυτρώσεις τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ἁμαρτία».

¹¹ Μηναιῖον, ὁ.π., σσ. 76-77. Μετάφραση: «Χαίρεται ὁ οὐρανός, καθὼς νιώθει τὸν ἔνδοξο ἥλιο νὰ ἀνατέλλει τώρα στὸ Θαβῶρ καὶ νὰ ἐκπέμπει χαρμόσυνο φῶς· μὰ καὶ ἡ γῆ συμμετέχει στὴ χαρά, καταλαμπόμενη ἀπὸ οὐράνια αἶγλι καὶ λαμπρότητα καὶ λουζόμενη στὸ φῶς».

¹² Μηναιῖον, ὁ.π., σ. 82. Μετάφραση: «Ὅσοι διαπρέψουν στὸ μεγαλεῖο τῶν ἀρετῶν, αὐτοὶ θὰ ἀξιωθοῦν τὴ θεϊκὴ δόξα».

¹³ Ἰωάννης Δαμασκηνός, Λόγος εἰς τὴν ὑπερένδοξον μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG 96, 561A-B. Μετάφραση: «Ὅταν παραμερίσουμε τίς αἰσθήσεις, καὶ συννευροῦμε καὶ μεταξύ μας καὶ μὲ τὸν Θεὸ· ὅταν ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἀναστάτωση τοῦ κόσμου καὶ μαζευτοῦμε στὸν ἑαυτό μας, τότε καθαρά θὰ δοῦμε τὴν βασιλεία τοῦ Θεοῦ μέσα μας».

¹⁴ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ.π., 569D. Μετάφραση: «Μὴ ζητᾶς τὰ ὠραῖα πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τους, Πέτρο [...]. Θὰ ῥθεῖ ἡ ὥρα ποὺ θὰ κερδίσεις ἀδιάκοπη αὐτὴ τὴ θέαση».

¹⁵ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ.π., 572D-573A. Μετάφραση: «Ἡ ἀγαθὴ ἀπόφαση τοῦ Πατρὸς πραγμάτωσε στὸ πρόσωπο τοῦ μονάρχου Υἱοῦ του τὴ σωτηρία ὀλόκληρου τοῦ κόσμου».

Ἀντιοχείας ἐμφανίζει τὸν Χριστὸ νὰ μαλώνει τὸν Πέτρο μὲ τὸν ἐξῆς περιφροντι λόγο: «Τί [...] ἐνοήθης, Πέτρε; [...] Σοὶ πειδαρχήσω, ἢ τὸν κόσμον σώσω; [...] Τίς τὸν κόσμον ἐξαγοράσει; σεαυτοῦ μόνον ἐπιμέλειαν ποιεῖς, οὐχὶ δὲ τοῦ σύμπαντος κόσμου;»¹⁶.

4. Ἡ πρόταση τοῦ Πέτρου, ἐκλαμβάνοντας τὸ ὄρος ὡς τέρμα, συνιστοῦσε ἄρνηση τῆς πόρευσης πρὸς τὸ ἀληθὲς τέρμα καὶ συνάμα ἄρνηση τῆς πόρευσης πρὸς τὸν κόσμον. Ἀντιθέτως, ὅπως εἶδαμε, στὴ λογικὴ τοῦ Χριστοῦ δὲν ὑπῆρχε τὸ «ᾧδε εἶναι». Ἄρνηση τῆς πόρευσης πρὸς τὸν κόσμον σημαίνει ἄρνηση τῆς ἀποστολῆς πρὸς τὸν κόσμον. Ἐνῶ μετὰ τὴ Μεταμόρφωση ὁ Χριστὸς παρήγγειλε στοὺς τρεῖς αὐτόπτες μαθητὲς νὰ μὴν ποῦν τίποτα σὲ κανέναν μέχρι ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου νὰ ἀναστηθεῖ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς (Ματθ. 17:9, Μάρκ. 9:9), μετὰ τὴν Ἀνάσταση (μετὰ, δηλαδή, τὴν πραγμάτωση τοῦ ὑπὸ τῆς Μεταμορφώσεως προτυπωθέντος) ἐντέλλεται στοὺς μαθητὲς του νὰ πορευτοῦν πρὸς ὅλη τὴν κτίση, εὐαγγελιζόμενοι ἀσταμάτητα ὅσο ἡ ἱστορία ἀκόμα διαρκεῖ (Ματθ. 24:14, 28:19). Πρὸ τῆς Ἀναστάσεως δὲν ὑπῆρχε περιεχόμενο ἱεραποστολῆς, καθόσον δὲν εἶχε ἀκόμα ἀνατεῖλει ἡ νέα ὑπαρξιακὴ δυνατότητα τοῦ κόσμου. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἀκόλουθος ὕμνος, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ πίστη στὸ σωτηριῶδες Πάθος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀλληλένδετη μὲ τὴν κήρυξή του: «Ἐπὶ τοῦ ὄρους μεταμορφώθης καὶ ὡς ἐχώρουν οἱ Μαθηταί σου τὴν δόξαν σου, Χριστὲ ὁ Θεός, ἐθεάσαντο ἵνα ὅταν σὲ ἴδωσι σταυρούμενον, τὸ μὲν πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον, τῷ δὲ κόσμῳ κηρύξωσιν, ὅτι σὺ ὑπάρχεις ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα»¹⁷.

Κάθε πνευματικότητα ποὺ ὑποκαθιστᾶ τὸ

κέντρο βάρους τῆς Ἐκκλησίας μὲ κάτι ἄλλο, ἀποτελεῖ ἰδιότυπη ἐκκοσμίκευση, παρ' ὅλο πὸν ταυτοχρόνως μπορεῖ νὰ συνιστᾶ καὶ μεταφυσικὴ πρόταση. Μία ἐκκλησία ποὺ δὲ ἀποδεχτεῖ τὸ «ἐμεῖς μόνο» καὶ τὸ «ᾧδε εἶναι», δὲ ὑποκύψει στὸν πειρασμὸ νὰ θεωρήσει τελεσίδικα τὰ μὴ τελεσίδικα καὶ νὰ ἐκκοσμικευθεῖ μεταλλασσόμενη σὲ κατεστημένο τοῦ αἰῶνος τούτου. Εἶναι εὐάλωτη στὸν πειρασμὸ νὰ θεωρήσει ἱερὸ κέντρο τὸν τόπο ὁ ὁποῖος προσδιορίστηκε ὡς «ᾧδε» καί, μοιραία, νὰ τὸν καταστήσει ἐνδοκοσμικὸ κέντρο νοηματοδότησης τοῦ κόσμου, ὑποκαθιστώντας μὲ αὐτὸν τὴ Βασιλεία. Ἡ Ἐκκλησία καλεῖται, ἀντιθέτως, νὰ μὴν ἐγκαταστήσει ὀριστικὰ τὴ σκηνὴ τῆς ὅσο ἀκόμα διαρκεῖ ἡ ὁδοιπορία τῆς. Ἡ μόνη σκηνὴ ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ στηθεῖ σὲ ἓνα ἀκλόνητο πλεόν «ᾧδε», εἶναι ἡ προσδοκώμενη, ἐσχατολογικὴ «σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων» ἀπάντων (Ἄποκ. 21:3), τότε ποὺ ἡ μερικότητα τῆς σκηνῆς δὲ ἔχει καταργηθεῖ, ἀφοῦ σκηνὴ θεανθρώπινης συνύπαρξης δὲ εἶναι ὀλόκληρο τὸ σύμπαν, ἡ καινὴ γῆ καὶ οἱ καινοὶ οὐρανοί. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ φράση ποὺ ἀπευθύνει ὁ Δαμασκηνὸς στὸν πρωτοκορυφαῖο Πέτρο, καλώντας τὸν νὰ ἀναλογιστεῖ ποιά εἶναι ἡ ἀληθινὴ ἀποστολή του: «Οὐ σκηνῶν ὁ δεσπότης, ἀλλ' Ἐκκλησίας παγκοσμίου κατέστησέ σε κοσμήτορα»¹⁸. Αὐτὴ ἡ ὀπτικὴ καθιστᾶ δυνατό το ἀντάμωμα τοῦ Χριστοῦ μὲ ὅλους τοὺς τόπους μέσα στὴν ἱστορία, κι ὄχι μόνο μὲ ἓναν, ἔστω κι ἂν αὐτὸς εἶναι «ὄρος ὑψηλόν». Καὶ ὁ ἀπόστολος Πέτρος παραμένει γιὰ τὴν Ἐκκλησία κορυφαῖο παράδειγμα πιστοῦ ἔτοιμου γιὰ μετάνοια καὶ γιὰ συμπόρευση μὲ τὸν ζῶντα Θεό.

¹⁶ Τιμόθεος Ἀντιοχείας, ὁ.π., 264Α. Μετάφραση: «Τί [...] ἔβαλες μὲ τὸ νοῦ σου, Πέτρο; [...] Νὰ πειδαρχήσω σὲ σένα, ἢ νὰ σώσω τὸν κόσμον; [...] Ποιὸς δὲ ἐξαγοράσει τὸν κόσμον; Μόνον γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου νοιάζεσαι, κι ὄχι γιὰ ὀλόκληρο τὸν κόσμον;».

¹⁷ Μηναιον, ὁ.π., σ. 94. Μετάφραση: «Μεταμορφώθηκες στὸ ὄρος, Χριστὲ καὶ Θεέ μας, καὶ οἱ μαθητὲς σου ἀντίκρυσαν τὴ δόξα σου στὸ βαθμὸ ποὺ τὸ μπορούσαν· ὥστε, ὅταν σὲ δοῦν νὰ σταυρώνεσαι, ἀφενὸς νὰ καταλάβουν ὅτι πρόκειται γιὰ ἐκούσιο πάθος, καὶ ἀφετέρου νὰ κηρύξουν σὲ ὅλο τὸν κόσμον ὅτι εἶσαι πραγματικὰ ἡ ἀκτινοβολία τοῦ Πατρὸς».

¹⁸ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ.π., 569D. Μετάφραση: «Δὲν σοῦ ἀνέθεσε ὁ Κύριός μας τὴ φροντίδα σκηνῶν, ἀλλὰ μιᾶς Ἐκκλησίας οἰκουμένης».

Η ΘΕΙΑ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ

Αρχιμ. Νικοδήμου Σκρέττα

Εἰσαγωγή. Ὑμνογραφία καὶ ὑμνογράφοι.

Ἡ θεία λατρεία τῶν Ὁρθοδόξων ἀπαιτεῖ ἰσόροπα τῆ συμμετοχῆ σύνολης τῆς ὑπαρξης τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματός του, τοῦ νοῦς καὶ τῶν αἰσθήσεων του. Τὸν σκοπὸ αὐτὸ ὑπηρετήσαν καὶ ὑπηρετοῦν ταπεινὰ διὰ μέσου τῶν αἰώνων οἱ λειτουργικὲς τέχνες (ναοδομία, ζωγραφικὴ, ποίηση, μουσικὴ κ.ἄ.).

Ὁ λόγος καὶ τὸ μέλος, ἡ ὑμνογραφία καὶ ἡ ὑμνωδία, ὁ ὕμνος καὶ ἡ ψαλμωδία συντέθηκαν ἀρμονικὰ στὴ μνημειώδη καὶ ἀνυπέρβλητη ποιητικὴ καὶ μουσικὴ δημιουργία τῆς ὀρθοδόξου λειτουργικῆς παραδόσεως, ἀπέτελεσαν τὰ κατ' ἐξοχὴν ἐκφραστικὰ μέσα τῆς λατρεύουσας ψυχῆς τῶν πιστῶν καὶ διακόνησαν διαχρονικὰ τὴν κοινὴ δημοτελὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ψαλλόμενη προσευχὴ τῆς.

Σκοπὸς τοῦ ὑμνογραφικοῦ κάλλους καὶ τῆς λατρευτικῆς ὑμνωδίας εἶναι ἡ αἰσθητοποιήσι τῶν εὐλαβῶν βιωμάτων, ὁ φωτισμὸς καὶ ἁγιασμὸς τῶν αἰσθήσεων, ἡ θεραπεία τῆς ὑπαρξης καὶ ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ἡ καλλιτεχνία, ἄκρως ἀναγκαία γιὰ τὸν καλλιπισμό καὶ τὴν ὠραιότητα τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ὀρθοδόξου λατρείας, δὲν εἶναι σὲ καμία περίπτωσι ἀνεκτὸ νὰ αὐτονομεῖται κοσμικὰ καὶ αὐθαίρετα, στὸν χῶρο τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν ὥρα τῶν συνάξεων, προσευχητικῶν ἢ εὐχαριστιακῶν. Ὁ ποιητὴς ἐκφράζει μὲ τὴ χαρισματικὴ ὑμνογραφικὴ τέχνη του τὴν κοινὴ ψυχὴ τῶν πιστῶν, τὸ σύνολο τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ψάλτης καὶ ὑμνωδὸς εἶναι ταπεινός, ἐνεπίνωστος διάκονος τῆς «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρείας τοῦ ἁγίου Θεοῦ, νοσηματοδότης ἀληθῆς τῶν ἀνεπανάληπτων, σὲ ἀξία, κάλλος καὶ θεολογικὸ περιεχόμενο, λειτουργικῶν κειμένων.

Ὑμνογράφοι καὶ μελωδοὶ δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ κοσμικοὶ λογοτέχνες καὶ τραγουδιστές, ἀλλὰ

πάντοτε φιλόανθρωποι ὁδοδείκτες τῆς ἐνσυνειδήτου καὶ βιωματικῆς μετοχῆς στὴ λογικὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ «ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας».

Στὸν κανόνα αὐτὸ στοιχοῦν ἀπαρέγκλιτα οἱ ὑμνογράφοι καὶ ἡ ὑμνογραφία τῆς μεγάλης δεσποτικῆς ἐορτῆς τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὲ ὅλο τὸν προεόρτιο, κυριώνυμο καὶ μεθέορτο κύκλο τῆς. Εἶτε οἱ ἀνώνυμοι ποιητές, εἶτε οἱ γνωστοί, ὅπως ὁ Κοσμάς Μελωδὸς (ιδιόμελα καὶ κανῶν α'), ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς (κανῶν β'), οἱ Ἀνατόλιος καὶ Βύζας (Δοξαστικά), καταδέτουν ὕμνους ποὺ ὁμοιάζουν μὲ πολύδροσο ποταμὸ καὶ μὲ «φωνὴν ὑδάτων πολλῶν». Γῆ, οὐρανός, ἄγγελοι, ἄνθρωποι, οἰκουμένη καὶ πᾶσα ἡ κτίσις, πιστῶν συστήματα, ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, θεῖοι νόες, τὰ ἐπίγεια πάντα καὶ τὰ ἐπουράνια εὐφραίνονται, ἀγάλλονται καὶ κροτοῦν καὶ πανηγυρίζουν καὶ μεθοῦν πνευματικὰ στὴ νοερὴ καὶ καρδιακὴ μέδεξι τοῦ βιωματικοῦ ποιητικοῦ σύμπαντος τῶν ὑμνογράφων.

Ἡ ποίησί τους, χαρισματικὴ καὶ θεολογικὴ, εἶναι ἀληθινὴ κατάδεσι εὐλαβείας φωτισμένων ψυχῶν, ποὺ ἐκφράζουν καίρια τὸ κοινὸ αἶσθημα τῶν λατρευτῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν προσκυνητῶν τοῦ μεταμορφουμένου Κυρίου, χωρὶς φτιασιδωμένη λογοπλοκία ἢ βαριὰ ἐπιτηδευμένη καὶ στομφώδη ἀσιανὴ ρητορεία. Δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνας στιγμιαῖος ἐκρηκτικὸς χεῖμαρρος, ἀλλὰ ἀποδεικνύεται ἓνας βαθὺς πολυχεύμων ποταμός. «Τοῦ ποταμοῦ» αὐτοῦ «τὰ ὀρμήματα» εὐφραίνονται τοὺς πιστοὺς ὡς γνήσια νυχθήμερη ὑπαρξιακὴ κραυγὴ προσευχητικῆς εὐλαβείας, ὡς ἱλαρὴ φωτιστικὴ φαύσι λειτουργικῆς μυσταγωγίας, ὡς ταπεινὴ νοερὴ ἔκστασι καὶ ἔκτασι, ἡ ὁποία διαβαίνοντας τῶν ἐπιγείων τὰ πέρατα ἀνάγεται στὸν οὐρανὸ δοξολογικὰ καὶ εὐχαριστιακά.

Μέσα ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς ὑμνογραφίας τῆς

* Ὁ Αρχιμ. Νικοδήμος Σκρέττας εἶναι Ἐπίκ. Καθηγητὴς στὸ Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ.

Μεταμορφώσεως, γινόμαστε μέτοχοι δωρεοδοσίας φιλαδέλφου ἡθικῶ προβληματισμοῦ καὶ χαρισματικῆς ὑποποιῶθ θεολογίας, πού διαλύουν τὸν ἐγκωτικὸ ἀπομονωτισμὸ τῶν συγχρόνων καιρῶν τῆς ἀφιλίας καὶ ἀνοίγουν διαφυγῆς κοινωνίας ἀπὸ τοὺς σκοτεινοὺς λαβυρίνθους τῆς καταλυτικῆς καὶ νεκρωτικῆς βίωσης τῆς μοναξιᾶς τοῦ σημερινῷ ἀνθρώπου. Τὰ θεῖα καὶ φωτουργὰ βιώματα γίνονται ἰκεσίες. Τὰ συναισθήματα ὑπαρξιακῆς κραυγῆς. Οἱ στοχασμοὶ ποίηση καὶ θεολογία. Ἡ ποίηση ὕμνοι καρδιακοὶ στὸν φανεροῦντα τῆ δόξα τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ στὴν Ἁγία Τριάδα, καθὼς με αἴσθησι πίστεως καὶ ὄραση βιώματος ὁ φωτισμένος νοῦς τῶν χαρισματούχων ὑμνογράφων «ὄρα καὶ ἀκούει» σήμερον τὰ ἱστορούμενα εὐαγγελικὰ γεγονότα.

Ἡ ὑμνογραφία τῆς δεσποτικῆς μας ἑορτῆς εἶναι ζῶσα πνοή καὶ ζωοδότις πηγὴ ἀτιμῆτων εὐαισθησιῶν καὶ νικητικῶν πνευματικῶν ἀναβάσεων. Εἶναι λειτουργικὴ ποίηση ἐνὸς πρωτόγνωρου κάλλους καὶ μιᾶς ἀγιοποιῶθ αἰσθαντικῆς ἀφελότητος, πού καταπλουτίζουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου με νάματα κατανύξεως, με χειμαρρῶδεις μνημῆς ἱστορίας, με πτήσεις λατρευτικῆς καὶ μυσταγωγικῆς, οἱ ὁποῖες ποτίζουν τὴν ψυχὴ χωρὶς νὰ τὴν καταποντίζουν, ὑψώνουν τὸν νοῦ χωρὶς νὰ τὸν κατακρημνίζουν.

Τὰ λειτουργικά, ἐν τέλει, κείμενα τῆς «λαμπρᾶς καὶ φαιδρᾶς πανηγύρεως» καὶ δοξολογικῆς «ἐορτίου ἡμέρας» τῆς «πανενδόξου καὶ παμραοῦς Μεταμορφώσεως» τοῦ Κυρίου, κατὰ τὶς διατυπώσεις τῶν ὑμνογράφων, εἶναι ἓνα ἀγωνιστικὸ ἐγερτήριο σάλπισμα, ἀντίμαχο στὴ νυσταλέα μακαριότητα τοῦ κοσμικοῦ φρονήματος, μία καρδιακὴ προσπάθεια φιλάδελφης ἀνάσχεσης τοῦ ἀμοραλιστικοῦ κρημνοῦ, τῆς ἀνταρσίας καὶ τῆς ἀποστασίας ἀπὸ τὸν Κύριο, τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, τὴν αἰτία τῆς ὑπαρξῆς, τὸ ἀνέσπερο, ζωοποιό, μεταμορφωτικὸ καὶ ἀναστάσιμο φῶς, τὴν ὁδὸ, τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν παντελεῖα σωτηρίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

1. Ἱστορικὸ πλαίσιο. Ὁ χρόνος, ὁ τόπος, ὁ τρόπος, τὰ πρόσωπα.

Εἶναι θαυμαστὴ καὶ ἐνίοτε συγκλονιστικὴ ἡ

ὑμνογραφικὴ ἀνάπλαση τῆς εὐαγγελικῆς διηγήσεως τοῦ γεγονότος τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβῶρ, διότι ἡ δραματολογία τῆς ποιήσεως δὲν παραμένει μόνο στὴν παράθεση στοιχείων γιὰ τὸν χρόνο καὶ τὸν τόπο τοῦ θαύματος, ἀλλὰ βαίνει σὲ θεολογικῆς καὶ σωτηριολογικῆς ἀναγωγῆς. Ὁ ρεαλισμὸς σφραγίζει τὴν ἀλήθεια τῶν ἱστορουμένων καὶ ἡ θεολογία σφραγίζει τὴ γνησιότητα τῆς ἐρμηνείας τους στὸ πλαίσιο τῶν χαρισματικῶν προσπαθειῶν καὶ βιωμάτων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος.

Τὸ γεγονὸς τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ (βλ. *Ματθ.* 17, 1-13. *Μάρκ.* 9, 2-13. *Λουκ.* 9, 28-36) τοποθετεῖται στοὺς ὕμνους μετ' ἐμφράσεως «πρὸ τοῦ Σταυροῦ» χρονικά. Ὁ ἐπιτονισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι τυχαῖος καὶ περιγραφικὸς, ἀλλὰ θεμελιώνει τὰ θεολογικὰ νοήματα τῆς ἑορτῆς, κατὰ τὴν εὐδοκία τοῦ Χριστοῦ, ὅπως θὰ δοῦμε ἀναλυτικὰ στὴ συνέχεια. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, με λειτουργικὴ σοφία ἡ Ἐκκλησία μας ἔδεσε τὴν ἑορτὴ στὶς 6 Αὐγούστου, ἓνα τεσσαρακονθήμερο περίπου πρὸ τῆς ἄλλης δεσποτικῆς ἑορτῆς, τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Κατὰ τὴν προτύπωση, ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ «πρὶν τὸν ἥλιον ἔστησε, προτυπῶν ἡμέραν τὴν τοῦ θεοῦ πάθους». Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Σωτήρ, πρὸ τοῦ τιμίου Σταυροῦ, «σέλας ἐκρυψε τοῦ ἡλίου αὐγῆ τοῦ προσώπου αὐτοῦ» καὶ «ἐξ ὄρους ἐπείγεται ... τὸν ἐξ ὕψους λάμποντα φωστῆρα ἀμαυρῶσαι φωτί», «λαμπρότερον ἡλίου ἐξαστράπτων». Ἀλλὰ καὶ «ἡ σκιάζουσα δόξα ἐν τῇ σκηνῇ πρότερον καὶ τῷ Μωυσῆ ὁμιλοῦσα ... τύπος γενένηται τῆς ἀστραψᾶς ἀρρήτως ἐν Θαβῶρ τοῦ Δεσπότου Μεταμορφώσεως». Καὶ τὸ πῦρ καὶ ἡ δροσοβόλος νεφέλη καὶ ὁ γνόφος καὶ ἡ θύελλα καὶ ἡ ἀτμίδα καπνοῦ καὶ ἡ λεπτοτάτη αὔρα καὶ ὁ συσσεισμὸς καὶ ἡ καιομένη καὶ μὴ καταφλεγόμενη βάτος καὶ ὁ στύλος τοῦ φωτός, συνδεδεμένα με τὰ προφητικὰ πρόσωπα τοῦ Μωυσῆ καὶ τοῦ Ἡλία, προβάλλονται ἀπὸ τοὺς ὑμνογράφους Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννη στοὺς κανόνες τῆς ἑορτῆς ὡς ἀληθεῖς προτυπώσεις τῆς δόξης τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ τόπος τῆς μεταμορφώσεως εἶναι μὲν «τὸ

ὄρος Κυρίου», ὅπου τὸ ἱστορικὸ γεγονός, εἶναι ὅμως καὶ «ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», ὅπου ἀκαταπαύστως λειτουργεῖ τὸ ἐργαστήριον τῆς μεταμορφώσεως καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν πιστῶν. Ὁ χῶρος τοῦ θαύματος καταγράφεται στοὺς ὕμνους ὡς «ἅγιον ὄρος», «ὄρος Κυρίου», «ὄρος Θεοῦ ἅγιον», «ὄρος Θαβῶρ ἢ Θαβῶριον», «αὐχμηρὸς τόπος», ὁ ὁποῖος ὅμως προεικονίζει τὴν ἀνάβαση τῶν θεουμένων εἰς τὸ ἄλλον «ὄρος τὸ ἅγιον, τὸ ἐπουράνιον», γιὰ νὰ παρασταθοῦν «ἀύλως ... ἐν πόλει ζῶντος Θεοῦ» καὶ νὰ ἐποπτεύσουν νοερά «θεότητες ἄυλον Πατρὸς καὶ Πνεύματος, ἐν Υἱῷ μονογενεῖ ἀπαστράπτουσαν».

Ἐκφραστικότεροι εἶναι στὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ δωδεκασύλλαβοι ἱαμβικοὶ στίχοι τοῦ Συναξαρίου τῆς ἐορτῆς:

*«Θαβῶρ ὑπὲρ πᾶν γῆς ἔδοξάσθη μέρος,
Ἴδὸν Θεοῦ λάμψασαν ἐν δόξῃ φύσιν».*

Τὰ πρόσωπα ποὺ μετέχουν στὴ θεία θέα τοῦ θαύματος τῆς Μεταμορφώσεως, ὅταν δὲν ὀνοματίζονται ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς ὑμνογράφους, καταγράφονται ὡς «μαθηταί», «μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ πρόκριτοι», «μαθητῶν ἐκλογή», «φίλοι», «ἀποστόλων οἱ πρόκριτοι», «μαθητῶν πρῶταρχοί», «οἱ τρεῖς τῶν μαθητῶν», «νόμος καὶ προφήται», «δόξης (Χριστοῦ) μάρτυρες», «μῦσται πρόκριτοι», «μαθητῶν..., νόμου καὶ προφητῶν ἀρχηγοί», «νόμου καὶ τῆς χάριτος πρωτοστάται καὶ κήρυκες». Ὅταν ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα, συνήθως ἀκολουθοῦνται ἀπὸ προσδιορισμούς, ὅπως «Μωυσῆς ὁ θεόπτης καὶ Ἡλίας ὁ ἔμπυρος ἀρματηλάτης καὶ ἀφλεκτος οὐρανοδρόμος», «οἱ Ζεβεδαίου υἱοὶ καὶ Πέτρος ὁ πρόκριτος», «ἀνελθόντες», «συμμετέχοντες», «συλλαλοῦντες» καὶ «Θεῷ λειτουργοῦντες» ὁ Μωυσῆς, ὁ Ἡλίας, ὁ Πέτρος, ὁ Ἰάκωβος, ὁ Ἰωάννης.

Ἰδιαίτερα τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ τὸ Δοξαστικὸ τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς ἐορτῆς περιγράφουν τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο, τὸν τόπο, τὸν τρόπο, τὸν χρόνο καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ θείου γεγονότος τῆς Μεταμορφώσεως. Πρὸ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς θυσίας του, ὁ Κύριος παραλαμβάνει «τοὺς τρεῖς μαθητάς, Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, ἐν τῷ Θαβῶρ ἀνελθόντων». Τὸ ὄρος καλύπτεται ἀπὸ νεφέλη φωτεινὴ. Ὁ ἐπίγειος χῶρος

μεταβάλλεται σὲ οὐράνιο τόπο. Ὁ Σωτὴρ Χριστὸς μεταμορφοῦται μπροστὰ στοὺς μαθητῆς του καὶ συλλαλεῖ μὲ τὸν νομοθέτη καὶ τὸν προφήτη, ὡς Κύριος ζῶντων καὶ κεκοιμημένων, ὡς ἀρχηγὸς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἡ δόξα τῆς θεότητος του λάμπει ὑπὲρ τὸν αἰσθητὸ ἥλιο, τὰ ἱμάτιά του γίνονται λευκὰ ὅπως τὸ φῶς. Ἡ προσληφθεῖσα σάρκα δέχεται τὸν δοξασμὸ τῆς θεώσεως καὶ προδεικνύει καὶ προτυπώνει «τῆς ἀναστάσεως τὴν λαμπρότητα». Τὸ «πρὸ αἰῶνων κεκαλυμμένον μυστήριον ἐπ' ἐσχάτων φανεροῖ ἢ τοῦ Χριστοῦ φρικτὴ μεταμόρφωσις». Οἱ μαθητῆς ἐκστατικὰ κλίνουν ψυχῆς καὶ σώματα στὴ γῆ «μὴ φέροντες ὄραν τὴν ἀδέατον μορφήν». Ὁ Χριστὸς τοὺς προετοιμάζει, μὲ τὴν μυστικὴ θέα τοῦ θαύματος καὶ τὸν φωτισμὸ τῆς θείας φωτοχυσίας, ὥστε στὸν καιρὸ τῆς παραδόσεώς του νὰ μὴ σκανδαλισθοῦν καὶ νὰ μὴ δειλιάσουν μπροστὰ στὰ σωστικὰ παθήματά του. Ἄγγελοι διακονοῦν «φρόβω καὶ τρόμω», οὐρανοὶ φρίττουν καὶ γῆ τρομάζει «ὀρῶντες ἐπὶ γῆς τῆς δόξης τὸν Κύριον». Ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς μαρτυρεῖ ἐκ τῆς φωτεινῆς νεφέλης τὴν εὐδοκία του ἐπὶ τὸν ἀγαπητὸν Υἱὸν του, «ὅστις δωρεῖται τῷ κόσμῳ τὸ μέγα ἔλεος», «ἐλθὼν εἰς τὸ σῶσαι τὸν ἄνθρωπον».

Γεγονότα συγκλονιστικά, θεῖα καὶ σωστικά. «Ἡ οὐράνιος χορεία» συγχαίρει καὶ συνεορτάζει μὲ τὰ γήινα. Ὁ Χριστὸς, «ὁ ἀναβαλλόμενος ὡς ἱμάτιον φῶς», «ἐν ἀπροσίτῳ καλλοῖ ἡ λάμψας ὑπὲρ ἥλιον», μυσταγωγεῖ τοὺς φίλους καὶ εὐτρεπίζει γι' αὐτοὺς «νυμφῶνα» θείου ἔρωτος καὶ σαββατισμοῦ καὶ καταπαύσεως. Περιεστράπτει σ' αὐτοὺς φῶς θεῖον «θεοπρεπῶς μεταμορφούμενος» καὶ κατακαλύπτει τὶς ὑπάρξεις τοὺς ὅχι μὲ γνόφο νομικὸ, ἀλλὰ μὲ τὴ φωτεινὴ τῆς Μεταμορφώσεως νεφέλη, μὲ τὴ λαμπρὴ καὶ ἀναλλοίωτὴ του δόξα.

2. Ἡ θεοφάνεια. Ἐννοια καὶ θεολογικὸ περιεχόμενο.

Ἡ φωτιστικὴ καὶ θεωτικὴ φανέρωση τῆς θείας δόξης τοῦ Λόγου εἶναι τὸ κατ' ἐξοχήν θεολογικὸ περιεχόμενο τῆς ἐορτῆς. Ἡ θεοφάνεια καὶ ἡ θεοπτία συνδέτουν τὸ θεανθρώπινο σκηνικὸ τοῦ ἐξαισίου θαύματος τῆς Μεταμορφώσεως. Τὸ αἰδίον φῶς τῆς θεότητος περι-

στράπτει και περιλούζει τὸ σκότος τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ μεγαλεῖο τῆς θείας δόξης ὑψώνει χαρισματικά τὴ σμικρότητα τοῦ πλάσματος. Πᾶσα ἡ θεία οἰκονομία τῆς σωτηρίας ἐξεικονίζεται ἐν σμικρῶ στὴν εὐδοκία τοῦ ὄρους Θαβῶρ. Ὁ Δεσπότης τῆς κτίσεως ὁράται μὲ δούλου μορφή, στὴν ὁποία ἐπιτρέπει νὰ φανερωθεῖ ὡς θεία θεὰ καὶ θεῖον θαῦμα «τὸ τῆς θεότητος ἀπρόσιτον ἀπαύγασμα», αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ «ποιητὴς καὶ πληρωτὴς» τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν.

Ἡ μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου εἶναι θεῖο γεγονός, πὺ φανερώνει θεοπρεπῶς τὴ θεότητά του πρὸ τῆς κενώσεως καὶ τῆς θυσίας τοῦ Σταυροῦ. Ἦταν ἀνάγκη οἱ μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ νὰ γίνουν κοινωνοὶ τῆς θείας δόξης του πρὸ τοῦ σταυρικοῦ συγκλονισμοῦ, ὥστε ἡ ἐμπειρία νὰ καταικήσει τὴ δειλία καὶ τὸν σκανδαλισμὸ τῆς φαινομένης κατισχύσεως τοῦ θανάτου, νὰ ἀναδείξει τὸ ἐκούσιον τοῦ πάθους του καὶ νὰ ἐξαγγελεῖ μαρτυρικά καὶ ὁμολογητικά ὅτι «αὐτὸς ὑπάρχει ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα». Στὴ μὲν φωτοχυσία τῶν θεῶν ἀκτίνων τῆς Μεταμορφώσεως ὁ Χριστὸς φιλανθρωπεύεται, ἐνῶ στὴν αὐτεξούσια λαμπροφόρο ἀνάσταση καὶ κατανίκηση τοῦ θανάτου προβάλλει τὴ ζωοποιὸ θεία δύναμή του. Τὸ φῶς τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι ἡ προετοιμασία τῆς ἀνδρείας πρὸ τῶν παθημάτων καὶ προοίμιο τοῦ ὑπερλάμπρου καὶ θεουργοῦ ἀναστασίμου φωτός.

Ἡ προσληφθεῖσα ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ γίνεται δοχεῖο φανερώσεως τῆς θείας φύσεως καὶ τῆς δόξης τῆς θεότητος στοὺς μυσταγωγουμένους μαθητὲς καὶ μετόχους τῆς θεωτικῆς ἐνεργείας τοῦ δοξασμοῦ τῆς ὑπαρξης. Ἡ μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ εἶναι σημεῖο τῆς πάντων σωτηρίας. Ἡ πεσοῦσα, ἀμαυρωθεῖσα, μολυνθεῖσα καὶ νεκρωθεῖσα φύση τῶν βροτῶν καθαίρεται, φωτίζεται καὶ δοξάζεται «ἐν τῇ οἰκείᾳ (τοῦ Χριστοῦ) σαρκί» καὶ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο ἔλαμψε «ὑπὲρ τὸν ἥλιον, εἰς μελλούσης δόξης τύπον». Ἡ σάρκωση ἔγινε γιὰ νὰ μεταμορφωθεῖ, ἀναστηθεῖ καὶ θεωθεῖ τὸ ἀνθρώπινο γένος. Γιὰ νὰ λάβει τὴν θεοείδεια ὁ ἄμορφος, ἐξαιτίας τῆς ἀμαρτίας, ἄνθρωπος. Γιὰ νὰ λαμπρινθεῖ καὶ θεουργηθεῖ ἡ πεπτωκυῖα φύση τοῦ Ἀδάμ. Γιὰ νὰ λάβουν τὴν ἀπολύ-

τρωση οἱ βροτοὶ οἰκίτορες τῆς γῆς, καὶ νὰ ἀπολάσουν τὴ θεία ἀλλοίωση τῆς σωτηρίας.

Θεοπρεπῶς μεταμορφούμενος ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁ Κύριος «μυστικῶς τῆς Τριάδος τὸν τύπον ὑποδείκνυσι». Ὑποκρύπτει πρὸς στιγμὴν τὸ πρόσλημμα τῆς σαρκὸς καὶ μεταμορφώνεται ὡς Θεὸς ἀληθῆς φανερούμενος καὶ «ἐμφραίνων τοῦ ἀρχετύπου κάλλους τὴν εὐπρέπειαν», ὡς «ἀληθινὸν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἀπαύγασμα», ὡς «κυριεύων ζώντων καὶ νεκρῶν». Ὁ ἴδιος ἀληθῆς Θεός, πὺ στὸ Σινᾶ εἶπε «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὼν», μεταμορφούμενος τώρα στὸ Θαβῶρ «ἔδειξε τὸ ἀρχέτυπον κάλλος τῆς εἰκόνης ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβὼν οὐσίαν», τὴν «ἀμαυρωθεῖσαν», ὥστε νὰ τὴν περιλούσει στὸ ἅγιο θεῖο φῶς τῆς Μεταμορφώσεως καὶ νὰ τὴ μεταστοιχειώσει ὄντολογικὰ στὴν προπρωτικὴ ὠραιότητα.

Ἡ ἔννοια τῆς θείας δόξης τῆς φανερουμένης καὶ ἀπαστραπτούσης αἴγλης τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καταγιωτικά ἐπανέρχεται στὶς ποιητικὲς καταγραφὰς τῆς θεολογίας τῆς ἑορτῆς. Εἶναι «δόξα τῆς Μεταμορφώσεως», «δόξα ἀπρόσιτος», «ἀναλλοίωτος», «τρισσὸν αὐγαζόμενον φῶς», «δόξα θεότητος», «ἀπαστραπτούσα ὠραιότης», «θεία, ἔνδοξος καὶ μεγαλειώδης», «δόξα ἄρρητος», «ἀπαστραπτούσα πατρικὴ δόξα», «Θεάνθρωπος παρουσία», πὺ μέσα στὸ ἀπρόσιτο καὶ ἄπλετο φῶς «ὑπερλάμπει τὴν ἐξαστραπτούσαν δόξαν τῆς θεότητος», «ἀμαυρῶν τὰς ἡλιακὰς μαρμαρυγὰς ... ὡς φῶς χορηγός». Εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ ἐκπλαγεῖ κανεὶς θεώμενος τὶς θεϊκὲς λαμπρότητες τῆς Μεταμορφώσεως καὶ «τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης τοῦ παντάνακτος Λόγου», ὁ ὁποῖος, «φῶς ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀστράπτων, δόξης τῆς πατρῴας δεικνύει τὸν χαρακτῆρα» καὶ «μέγας ὀπτάνεται ... καὶ φοβερὸς ἐν τῇ δόξῃ τῆς θείας μορφῆς». Ὁ αἰσθητὸς ἥλιος, πὺ φαιδρύνει καὶ ζωοδοτεῖ τὴ γῆ, ἐξαφάνιζεται καὶ δύνει ἐμπρὸς στὴν ἀστράπτουσα δόξα τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος καταφωτίζει πνευματικὰ καὶ σωστικὰ τὸν κόσμον ἅπαντα, μὲ «τὸ ἄστεκτον τῆς ἐλλάμψεως» του.

Ὁ Θεάνθρωπος Χριστὸς μεταμορφοῦται στὸ ὄρος Θαβῶρ, γιὰ νὰ φανερώσει στοὺς μαθητὲς καὶ ἀποστόλους τὴν δόξα τῆς θεότητος του

«καθὼς ἠδύνατο». Αὐτὸς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἢ «σοφία καὶ δύναμις καὶ χαρακτήρ τοῦ Πατρὸς», ὁ γνωριζόμενος ἀπὸ τοὺς πιστοὺς ὡς ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ νοούμενος καὶ πιστευόμενος ὡς Θεὸς ἀληθῆς καὶ τέλειος καὶ προ-ἀναρχος, «φῶς ὑπάρχων ἀπρόσιτον καὶ αἰδίου», λάμπει στὸν κόσμον τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸ «μετὰ σαρκὸς προελθὼν». Ἡ ἀνθρώπινη φύση του περικρύπτει «μυστικῶς» τὸ μεγαλεῖο τῆς θεότητος καὶ ἡ θεία φύση του θεωρεῖται φιλανθρωπῶς τὸν προσληφθέντα ἄνθρωπο. «Βροτὸς τὸ ὀρώμενον, ἀλλὰ Θεὸς τὸ κρυπτόμενον». Ὁ Χριστὸς ἀνέρχεται στὸ ὄρος γιὰ νὰ ἀνορθώσῃ, νὰ συναναβιάσῃ καὶ νὰ θεώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ ἀναμορφώσῃ «τὴν ἡμῶν φύσιν ... τῷ πυρὶ τῆς θεότητος» καὶ νὰ τὴν ὀδηγήσῃ στὴν προπρωτικὴ ἀπαστράπτουσα ἀφθαρσία. Λύχνος ὁ Χριστὸς, μὲ τὶς ἀκτίνες «τῆς θεϊκῆς ἀστραπῆς», δείχνει τὸ μυστήριον τῆς θεωρίας τοῦ ἀνθρώπου «λάμψας ὑπὲρ αἴγλην τῷ προσώπῳ» καὶ ἐπειγόμενος νὰ ἀστράψῃ στοὺς ἐσκοτισμένους «ὡς ἥλιος τῆς δόξης τὰς τῆς θεότητος αὐγὰς». Ἀσυχύτως στὸ Θαβῶρ ὁ Χριστὸς ἀστράπτει, ὡς φωτοδότης, κατὰ τὴν εὐδοκίαν του, «τὴν ἐπιλαμψιν» τῆς θείας δόξης στὴν «βροτεῖαν μορφήν» τοῦ φιλανθρωπῶς προσληφθέντος πλάσματος.

Τὸ θεολογικὸ νόημα τῆς ἐορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως, πέραν ὅσων μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ κατεγράφησαν, ἀποτυπώνεται ἐξαιρετικῶς στοὺς δύο κανόνες τῆς κυριωνύμου ἡμέρας, Κοσμά τοῦ Μελωδοῦ καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τῶν δύο αὐτῶν μεγίστων ὑμνογράφων καὶ θεολόγων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Σύμφωνα μὲ τὶς θεολογικὲς καταγραφὰς τῶν δύο μεγαλοφυῶν ποιητῶν μας, ἡ ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ Πατρὸς χαρίζεται ἐν τῷ Χριστῷ, ἐν τῷ «ἀπροσίτῳ φωτὶ» τῆς λαμπρᾶς καὶ θείας μεταμορφώσεώς του. Ὁ Χριστὸς «παραγυμνῆ ... ἀμυδρῶς λάμψας» τῆς θείας φύσεώς του τὴν ιδιότητα. Οἱ μαθητὲς θεωρεῖται τὸ τεθεωμένον σῶμα τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ ἀφθαρτὸ καὶ ἀθανατισμένον σῶμα τῆς αὐτεξουσίαν ἀναστάσεώς του. Ἡ φθαρεῖσα φύσις τοῦ ἀνθρώπου λαμπρύνεται καὶ θεωρεῖται. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ θαυραίου μυστηρίου συνίσταται στὸ ὅτι ὁ

Χριστὸς «Θεὸς ὅλος ὑπάρχων, ὅλος βροτὸς γέγονε, ὅλη τῇ θεότητι μίξας τὴν ἀνθρωπότητα, ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ... ἐν δυσὶν οὐσίαις». Καὶ τώρα φανερῶναι τὸ μεγαλεῖο τῆς Θεανδρικῆς του μορφῆς καὶ πιστώνει τὴν εὐδοξοὶ οικονομία του. Ὁ «προϋπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων» τώρα «ἐν τῷ Θαβῶρ ἀρρήτως ἐκλάμπει», ὡς Δεσπότης ἀληθῆς καὶ Κύριος τῆς δόξης. Τὸ πῦρ τῆς θεότητος δὲν καταφλέγει τὴν ὕλη τοῦ σώματος. Ἀνερμηνεύτως καὶ ἀπορρητικῶς ἐκλάμπει «ἡ ἀναλλοίωτος φύσις ... τῆς αὐλοῦ θεότητος» ἔμπροσθεν τῶν ἀγίων ἀποστόλων «τῇ βροτεῖα μυχθεῖσα» κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Θεοῦ γνωρίζει καὶ οἰκονομεῖ. «Τὸ αἰδίου φέγγος» Χριστὸς, φανερούμενος «ἐν πατρὶα τῇ δόξῃ», «ὁ κρατῶν ζωῆς ... καὶ θανάτου δεσπόζων», «ὁ χερσὶν ἀοράτοις πλάσας κατ' εἰκόνα τὸν ἄνθρωπον», ἀναδεικνύει τὸ ἀρχέτυπον κάλλος του στὸ πλάσμα ποῦ ἡ φιλανθρωπία του προσλαμβάνει σωστικά. Ὅχι εἰκονικὰ καὶ κατὰ φαντασίαν, ἀλλὰ ὄντολογικὰ, στὸ πρόσωπον τοῦ Θεανθρώπου, ὁ ὁποῖος κατ' οὐσίαν ὑπάρχει πλέον στοὺς αἰῶνες Θεὸς ἀληθῆς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, «συγκραθεὶς ἀσυγχύτως».

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς Χριστὸς, ἐξαστράπτων μέσα στὴν αἴγλη τοῦ ἀπορρητικῶν φωτὸς τῆς θεότητος, καταξιώνει τοὺς ἀποστόλους νὰ θεωρεῖται τὰ ἀθέατα: «θεότητα ἐν σαρκίῳ ... ἀπαστράπτουσαν». Ἀλλὰ καὶ νὰ ἀκροῶνται «τὰ ἀνήκουστα»: «ὁ ἀπάτωρ γὰρ Υἱὸς ἐκ τῆς Πατρὸς τῇ πατρὶα φωνῇ ἐνδόξως μαρτυρεῖται», ὅτι δηλαδὴ εἶναι «Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας». Ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι Υἱὸς ἀγαπημένος τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, ὅχι κατ' υἰοθεσίαν ἀλλὰ κατ' οὐσίαν, ὁ ὁποῖος ἀτρέπτως ἐνηνθρώπησε καὶ ἐσαρκώθη. Τὸ ἀτρέπτον αὐτὸ Θεανδρικὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταμορφοῦται στὸ Θαβῶρ οἰκονομῶντας τὴν προετοιμασία τῶν μαθητῶν γιὰ τὸν σταυρὸν, τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασις καὶ φανερώνοντας φιλανθρωπῶς τὸν χαρακτήρα τῆς θείας ὑποστάσεώς του. Αὐτοῦργος τοῦ φωτὸς ὁ Χριστὸς, ἐξαστράπτει μέσα στὸ θεῖον φῶς, ἀλλὰ καὶ καταναγάζει τοὺς πιστοὺς μὲ τὸ φῶς τοῦ ἀγιασμοῦ, τῆς θεώσεως καὶ τοῦ δοξασμοῦ τους.

Ὡς Δεσπότης, Βασιλεὺς καὶ Κύριος, δέχεται ὁ Χριστὸς τὴν ἐνώπιόν του παράστασις τοῦ

Ἡλία, τοῦ Μωυσέως καὶ τῶν ἀποστόλων του. Διότι δεσπόζει τοῦ οὐρανοῦ, στὸν ὁποῖο «ἐν πυρίνῳ ἄρματι» ἀνῆλθε ὁ προφήτης Ἡλίας, βασιλεύει ἐπὶ τῆς γῆς πνευματικῶς, ὅπου ζοῦν οἱ κεκλημένοι του μαθητές, καὶ κυριεύει ἐπὶ τῶν καταχθονίων, ὅπου ἀνέμενε μετὰ τῶν ἄλλων ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων τὴν ἀνάστασι ὁ νομοθέτης Μωυσῆς. Ἡ θεοφάνεια τοῦ μεταμορφωμένου Χριστοῦ καὶ ἡ ἔλλαμψη τῆς «καινῆς» καὶ παραδόξου «φωτοχυσίας» ποιεῖ «συντρόμους» τοὺς μαθητές, τοὺς παρακινεῖ σὲ εὐλαβῆ προσκύνησι καὶ σὲ παράκλησι καταξίωσις θεοῦ σαββατισμοῦ καὶ ὑπαρξιακῆς καταπαύσεως στὴν ἐμπειρία καὶ μετοχῆ τῆς ἀρρήτου χαρᾶς καὶ παρηγορίας: «Κύριε, καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι». Ὁ Κύριός τους ἀποκαλύπτεται ὡς «εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ ὄντος, ἀκίνητος σφραγὶς ἀναλλοίωτος, Υἱὸς Λόγος σοφία καὶ βραχίων δεξιὰ Ὑψίστου σθένος». Λάμπει ἀρρήτως καὶ φανερώνεται ὡς «Θεὸς ... ἐστὼς ἐν μέσῳ θεῶν» στὴν ἀπερινόητη χαρισματικῆ ἔνωσι τοῦ κενωθέντος Θεοῦ καὶ τοῦ θεουμένου ἀνθρώπου.

Μάρτυς πάντων τῶν ἐν Χριστῷ τελουμένων στὸ θεῖον ὅρος τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι ὁ Γεννήτωρ προάναρχος Θεὸς Πατὴρ τοῦ ἐκλεκτοῦ συναράρχου Υἱοῦ καὶ Λόγου. Ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς προσμαρτυρεῖ τὸν Υἱὸ ὡς Θεὸ «νεκρῶν καὶ ζώντων» καὶ «διὰ νεφέλης φωτεινῆς ... ἐν δεξιῷ Πνεύματι» πιστοποιεῖ «τὴν γνησιότητα τῆς αἰδίου Υἱότητος» τοῦ Χριστοῦ. Σύμπασα ἡ Ἁγία Τριάς παρίσταται καὶ μαρτυρεῖ στὸ θεῖο θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως, ὅπως καὶ στὰ πρῶτα Θεοφάνεια τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰορδάνου.

«Ἡ φρικτὴ μεταμόρφωσις» τοῦ Κυρίου φανέρωσε στοὺς ἐσχάτους καιροὺς τὸ «πρὸ αἰώνων κεκαλυμμένον μυστήριον» τῆς σωστικῆς οἰκονομίας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, γιὰ τὴ λύτρωσι τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὴ θεϊκὴ δόξα καὶ δύναμι καὶ τὴν κατ' οὐσίαν προάναρχο υἰότητα τοῦ Λόγου μαρτυροῦν τὰ ἡχηρὰ ρήματα τοῦ ζῶντος οὐρανοῦ Πατρὸς καὶ ἡ ὑπὲρ τὸν ἥλιο ἀστράψασα αἴγλη τῆς θείας δόξης του. Οἱ θεϊκὲς αὐτὲς ἀκτίνες τοῦ ἀπαστράπτουτος Χριστοῦ καταυγάζουν «τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθέ-

νειαν» καὶ προσπηγάζουν «φωτισμὸν ταῖς ψυχᾶς ἡμῶν».

Ἡ πατρικὴ μαρτυρία βεβαιώνει τὸ ἐν τῷ Χριστῷ οἰκονομούμενο «μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως». Ὁ Κύριος τῆς Ἐκκλησίας «εἷς ὑπάρχει καὶ μετὰ σάρκωσι Υἱὸς μονογενῆς καὶ Σωτὴρ τοῦ κόσμου», «τὸ ἀληθινὸν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἀπαύγασμα». Ὁ ὑμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας μας, κατὰ τρόπο μοναδικὸ ἀναδιατυπώνει σπουδάζοντας θεολογικὰ τοὺς λόγους τῆς ἐπὶ τοῦ ὅρους τῆς Μεταμορφώσεως μαρτυρίας τοῦ Πατρὸς: «Οὗτός ἐστιν, ὃν ἀρρεούτως ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησα, Υἱὸς ὁ ἀγαπητός μου ὃν ἀπέστειλα σῶσαι, τοὺς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα Ἅγιον βαπτίζομένους καὶ ὁμολογοῦντας πιστῶς, ὡς ἀδιαίρετόν ἐστιν ἐν τῷ κράτος τῆς θεότητος αὐτοῦ ἀκούετε». «Ὁ Πατὴρ τῶν φώτων», μὲ τὸν ἐκ τῆς νεφέλης ἐρχόμενο θεόκτυπο ἦχο, προσμαρτυρεῖ τὸν ἀγαπητὸ Υἱὸ του ὡς Θεὸ ἀληθινὸ καὶ ὁμοούσιο, ὡς «ἐκμαγεῖον τοῦ ἀρχετύπου» ἄτρεπτο, ἀναλλοίωτο καὶ ἀσύγχυτο. Οἱ μαθητές, ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θεῶνται καὶ ἐνωτίζονται καὶ γέονται καὶ βιώνουν «καινὰ καὶ παράδοξα» ὄντως καὶ ὑπερφυτὴ μυστήρια.

3. Μετοχὴ στὴ μεταμορφωτικὴ χάρι τοῦ θεοῦ φωτός (κάδαρσι, φωτισμός, δοξασμός).

Τότε, στοὺς εὐαγγελικοὺς χρόνους, ἔλαβε χώρα ἐπὶ τοῦ ὅρους Θαβῶρ ἡ ἀγία μεταμόρφωσι τοῦ Χριστοῦ. Σήμερα τὸ ἴδιο αὐτὸ γεγονός καὶ θαῦμα βιώνεται λειτουργικὰ, ὅχι ὡς μία ἀπλὴ ἀνάμνησι ἢ ἀναπαράστασι, ἀλλὰ μὲ τὴν αὐτοψία καὶ τὴν αὐτηκοῖα τῶν πνευματικῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς δυνάμεως τῆς ἀκραδάντου πίστεως ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας του. «Ἡ βροτεία ἅπασα φύσις προλάμπει θεϊκῶς» καὶ καταδέτε ἐόρτια εὐφρόσυνη κραυγὴ γνήσιας λατρείας καὶ καθαρῆς προσευχῆς.

Ὁ Κύριος τότε καὶ τώρα καὶ ἀδιαλείπτως συναναστρέφεται τοὺς ἀνθρώπους καὶ καταφωτίζει μὲ τὸ πλῆθος τῶν θαυμάτων του τὸν κόσμο κατὰ τὸν δικό του θεοπρεπῆ καὶ μυστικὸ τρόπο. Στὴ δόξα τῆς θεότητος του μετέχουν μὲ χαροποιὸ ἔκστασι τὰ ἔμφυχα καὶ τὰ ἄφυχα,

οί νεκροί και οί ζῶντες, ὁ οὐρανὸς και ἡ γῆ, δεχόμενα τὴν εὐτρεπεστάτη ἀλλοίωση τῆς φωτουργοῦ θεώσεως. «Χαίρει οὐρανὸς ἐκ γῆς ἀνατέλλοντα νῦν προαισθόμενος ἥλιον τὸν ἔνδοξον (Χριστὸν) ... γῆ δὲ χορεύει φαιδρῶς οὐρανίῳ αἴγλη και λαμπρότητι λαμπομένη και φῶς χρηματίζουσα». Ἡ κτίση ὀλόκληρη και ἡ οἰκουμένη ἀγιάζεται ἀπὸ τὸ μεταμορφωτικὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ. Λάμπει ὁ Κύριος «ὑπὲρ τὸν ἥλιον εἰς μελλούσης δόξης τύπον». Και τῆς ἀναστάσεως του δηλαδή, ἀλλὰ και τοῦ δοξασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Πρῶτοι οἱ πρόκριτοι τῶν ἀποστόλων «τὸ ἄσχετον τῆς Χριστοῦ φωτοχυσίας και ἀπρόσιτον τῆς θεότητος αὐτοῦ θεασάμενοι ... τὴν δεῖαν ἠλλοιώθησαν ἔκστασιν». Οἱ τρεῖς μαθητὲς μετέσχον στὴν ἔκστατική θεά τῆς δεσποτικῆς δόξης και τοῦ θείου φωτός. Ὁ Κύριός τους φιλάνθρωπα ἀναπαύει στὴ δική του εἰρηναία οἰκείωση τὶς «φρένες» τους, ἀφοῦ τοὺς ἀνέβασε «εἰς ὄρος ὑψηλόν». Ἐκεῖ τοὺς ἐμυσταγῶγησε, φανερώνοντας «ὅτι οἱ τῷ ὕψει τῶν ἀρετῶν διαπρέψαντες και τῆς ἐνθέου δόξης ἀξιωθῆσονται». Ἐκεῖ εὐπρέπισε γι' αὐτοὺς «νυμφῶνα δόξης μελλούσης χαρᾶς», γιὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσει «πρὸς πολιτείαν μετάρσιον, ἐκ βίου χαμαιζήλου ἀνακομίζων αὐτοὺς» καθαιρώντας, φωτίζοντας και ἀγιάζοντας τους.

Ἡ μετοχή ὅμως στὸ φῶς και τὴ χάρη τῆς Μεταμορφώσεως ἀπαιτεῖ τὴν ὀλόθυμη συνεργία τοῦ ἀνθρώπου, πλήρη τὴν ἐλευθερία και τὴν προαίρεσή του, ἀλλὰ και ψυχοσωματικὴ ἐτοιμασία και καθαρότητα. Εἶναι ἀνάγκη ἡ ὑπαρξη ὅλη νὰ συνανέλδει μὲ τὸν Χριστὸ στὸ ὄρος τοῦ θαύματος. Ἐκεῖ δὰ ἀκούσει φωνὴ μαρτυροῦσα. Ἐκεῖ, κατὰ τὴν παραχώρηση τοῦ Θεοῦ, φωτίζόμενος νοερὰ δὰ κατοπτεῦσει φῶς ἄρητο και δὰ τὸν περιλούσει ἡ χάρη τοῦ μεταμορφωτικοῦ φωτός. Δύο προεόρτια στιχηρὰ προσόμοια τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς 5ης Αὐγούστου, μὲ τὸν πιὸ ἐμφρατικὸ τρόπο, καταγράφουν προτρεπτικὰ τὴν κίνηση τῆς συνεργίας ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ ἀξιώσῃ νὰ μετᾶσχει στὴν ἐμπειρία τοῦ θείου φωτός, τῆς ὑψώσεως και τοῦ δοξασμοῦ: «Δεῦτε προχορεύσωμεν και ἑαυτοὺς ἐκκαθάρωμεν και πιστῶς ἐτοιμάσωμεν πρὸς θεῖαν ἀνάβασιν τῆς ὑψηλοτάτης

Θεοῦ πολιτείας, ὅπως ἐπόπτει τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος ἐποφθεῖμεν και δόξης ἐπιτύχοιμεν...». «Δεῦτε νῦν τὴν κρείττονα ἠλλοιωθέντες ἠλλοίωσιν, ἑαυτοὺς εἰς τὴν αὔριον καλῶς εὐτρεπίσωμεν ... τὴν ἀναλλοιώτον Χριστοῦ δόξαν ἀστράπτουσιν κατοπτεύσοντες ... και τὸ τρισσὸν ἀγαζόμενοι φῶς ἐν τούτῳ δοξάσωμεν τὴν αὐτοῦ συγκατάβασιν».

Στὴ θεία μέδεξη δὲν χρειάζεται πλέον τὸ αἰσθητὸ ὄρος Θαβῶρ και ἡ σωματικὴ παρουσία τοῦ μεταμορφωμένου Κυρίου. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὅλος κοντὰ μας στὴν ἀγία Τράπεζα και στὸ ἅγιο Ποτήριο, φωτισμός, κάδαρση, σωτηρία και ἀγιασμός τῶν πιστῶν. Ὅχι μόνο κατοπτεῦεται ἐν τῷ τεδεωμένῳ και ἀναστάντι αὐτοῦ σώματι, ἀλλὰ και συγκιρνᾶται μαζί μας, «σύσσωμος και σύναιμος» γινόμενος μὲ τὴν ἀναξιότητά μας στὴ μετουσία τῆς εὐχαριστίας. «Ὅρος ὑψηλότατον» εἶναι πλέον ἡ καθαρή ἀπὸ πάθη καρδιά, ἡ ὁποία φωτίζει τὸν νοῦ, καταπλουτίζει τὸν ἀνθρωπο μὲ τὸ φῶς τῶν ἀρετῶν και ἀνοίγει διόδους θείων ἐπισκέψεων, πὸν καταυγάζουν τοὺς ἀγωνιστὲς μὲ τὸ φῶς τῆς ἐπιγνώσεως και ὀδηγοῦν στὴ σωτήρια τρίβο τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου.

Ὁ φωτισμός τῆς διανοίας, ἡ ὀλόθυμη ἔνθετη ἔφρηση συναντήσεως μὲ τὸν Χριστό, ἡ διάσπαση τοῦ σκοτεινοῦ νέφους «τοῦ γεῶδους σαρκίου», ἡ ἐνεπήγνωστη «εὐπραγία» τῶν ἀρετῶν και ἡ λογικὴ λατρεία και ὑμνωδία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς «λαμπρᾶς πανηγύρεως» τῆς Μεταμορφώσεως ὀδηγεῖ, μὲ τὴ δύναμη, τὴ χάρη και τὸ ἅγιο δέλημα τοῦ Κυρίου, στὴν «καλὴν ἠλλοίωσιν» τῆς μεταμορφωτικῆς φωτοκρανίας, στὴν καταξίωση μετοχῆς «δεικῆς ἀπροσίτου ἐλλάμψεως», στὴν πρόσψαυση τοῦ θείου φωτός, στὴ βίωση τῆς πνευματικῆς ἀναφαιρέτου εὐφροσύνης και τῆς εὐγνώμονος δοξολογίας, στὴν ὑψωση τῆς ὑπάρξεως στὸ ὕψος τῆς «οὐρανοῦ πολιτείας» και στὴ θεία ζωὴ τοῦ φωτός και τῆς δόξης τοῦ φωτοδότου Χριστοῦ.

Μὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς καλοὺς τρόπους τῆς καταλλήλου προετοιμασίας, ὁ ἑορτασμός τοῦ ὑπερφουῶς θαύματος τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ λαμβάνει πνευματικὸ-μεδεκτικὸ χαρακτήρα γιὰ τοὺς πιστοὺς. Δὲν εἶναι πλέον τοπικός, ἀλλὰ γίνεται κατ' ἐξοχὴν τροπικός. Ἐτσι

«ἅπαν ἐγκόσμιον καὶ ὑπερκόσμιον σύστημα» κινεῖται πλέον «πρὸς αἴνεσιν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ». Μὲ «ἐνθεον εὐφροσύνην», ἡ Ἐκκλησία «φαιδρῶς πανηγυρίζει Χριστοῦ τὴν μεταμόρφωσιν». Ἀναβαίνει σύμπασα καὶ θεάται καὶ φῶς προσλαμβάνει καὶ μεταρσιοῦται πνευματικά καὶ συνανέρχεται, στὸ πλαίσιο καὶ τὴ βίωση τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου, καὶ δοξάζει «τὴν ἄκραν συγκατάβασιν» τοῦ Κυρίου.

Οἱ πιστοὶ καλοῦνται νὰ ἀφήσουν τὴν βαρυγκόμηση τῆς συνηθείας, τὸ βάρος τῆς καθημερινότητας, τὴ νωδρότητα τῆς διαδέσεως καὶ τὴν ἀκηδιαστικὴ ραθυμία. Λάμποντες μέσα στὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ, χαίροντες καὶ ψάλλοντες ἄσματα θεῖα, «ἀστράπτοντες ταῖς δέαις ἀλλοιώσεσιν», ἀκολουθοῦν τὴν ἀνάβαση τοῦ Χριστοῦ νοερά καὶ καρδιακά, γιὰ νὰ μετάσχουν στὴ φανέρωση τῆς δόξης του, νὰ χαροῦν μὲ τὴν λάμψη τοῦ θείου προσώπου του, νὰ τιμήσουν «τὴν φωσφόρον ἔλευσίν» του, νὰ ἀξιωθοῦν παρόντες καὶ αὐτοί, ὅπως οἱ ἀποστολοὶ, τοῦ δεσποτικοῦ φωτισμοῦ του, νὰ μεταρσιωθοῦν ψυχικά καὶ νὰ κατοπτρεύσουν «ξένα θεάματα», «φιλοθεάμονες ... καὶ φιλήκοοι» τῶν δεικῶν ἀκτίων τοῦ «ἐξαστράπτοντος Χριστοῦ» καὶ τῆς φωνῆς τοῦ μαρτυροῦντος Γεννήτορος.

«Σήμερα» οἱ πιστοὶ προτρέπονται, «τὴν κρείττονα ἀλλοιωθέντες ἀλλοίωσιν», νὰ γίνουν «οὐρανόφρονες ... Χριστῷ συμμορφούμενοι εὐσεβῶς». Νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ γεῶδη καὶ φθαρτὰ καὶ νὰ ἀνέλθουν στὴν ὑψηλότετη κο-

ρυφὴ τῶν ἀρετῶν, ἀξιούμενοι «τῆς ὑπερφώτου δόξης» τοῦ Θεανθρώπου Κυρίου. Αὐτὸς εἶναι ποὺ μπορεῖ νὰ λάμψει «καὶ ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς τὸ φῶς αὐτοῦ τὸ αἶδιον», νὰ φωτίσει τὶς ψυχές μας, νὰ καταυγάσει φιλανθρώπως τὴ ζωὴ μας «ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἀπροσίτου αὐτοῦ δόξης» καὶ νὰ ἀναδείξει πάντας τοὺς πιστεύοντας «κληρονόμους τῆς ἀτελευτήτου Βασιλείας αὐτοῦ».

Φῶς καὶ μεταμορφωμένη ἐν Χριστῷ ζωὴ σημαίνει γιὰ τοὺς πιστοὺς ἡ θεία Μεταμόρφωση. Φανέρωση τῆς θεότητας τοῦ Κυρίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ εὐλαβικὴ προσκύνηση τῆς Ἁγίας Τριάδος. Φῶς θείας θέας τῶν ἀδεάτων μυστηρίων. Τὸ ἐξαποστειλᾶριο τῆς ἑορτῆς συμπυκνώνει τὸ νόημα καὶ τὴ θεολογία:

«Φῶς ἀναλλοίωτον Λόγε, φωτὸς Πατὴρ ἀγεννήτου, ἐν τῷ φανέντι φωτὶ σου σήμερον ἐν Θαβωρῷ, φῶς εἶδομεν τὸν Πατέρα, φῶς καὶ τὸ Πνεῦμα, φωταγωγοῦν πᾶσαν κτίσιν».

Ἄλλα καὶ ἔρωτα θεῖο καὶ ἀγάπη ἀνυπόκριτη καὶ συναίσθηση γνήσια καὶ χαρὰ ἀναφαιρέτη, ὅπως μᾶς διδάσκει μὲ τὸ ἔσχατο τροπᾶριο τῆς δ' ὥδης τοῦ β' κανόνα τῆς ἑορτῆς ὁ ἀγιότατος ὑμνογράφος καὶ θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός:

«Ἐδελξας πόθῳ με, Χριστέ, καὶ ἠλλοίωσας τῷ δειῷ σου ἔρωτι ἄλλα κατάφλεξον πυρὶ ἀύλω τὰς ἁμαρτίας μου καὶ ἐμπλησθῆναι τῆς ἐν σοὶ τρυφῆς καταξίωσον, ἵνα τὰς δύο σκιρτῶν μεγαλύνω, ἀγαδέ, παρουσίας σου».

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Κωνσταντίνου Κωτσιόπουλου*

1. Εἰσαγωγή

Ἔχει διὰ πολλῶν ὑποστηριχθεῖ καὶ ἀποδειχθεῖ ἡ ἐπίδραση τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος καὶ δόγματος, στὴν ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ χῶρο τῆς Κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας ἔχουν γραφεῖ μελέτες, πού τεκμηριώνουν τὸν συνεκτικὸ καὶ ἐνοποιητικὸ ρόλο τῆς θρησκείας στὸ κοινωνικὸ γίγνεσθαι, γεγονὸς βέβαια πού δὲν ἀναιρεῖ τὸν δυναμικὸ χαρακτήρα καὶ τὴν ἀνανεωτικὴ πνοὴ τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος στὴν κοινωνία¹. Ὁ Ὀρθόδοξος Χριστιανισμὸς ἐν προκειμένῳ, ἀποτελεῖ μιὰ ζωντανὴ ἱστορικὴ κοινότητα βιωματικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς, ἐρμηνεύει τὶς θρησκευτικὲς ἐορτὲς καὶ γεγονότα, ὡς τὸ διαρκὲς παρὸν τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ ὑπερβαίνονται οἱ διχοτομικὲς διαιρέσεις τοῦ χρόνου σὲ παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον. Ἐντὸς τῆς λογικῆς δηλαδὴ τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου ἐνοποιεῖται ὁ χρόνος καὶ ὁ κόσμος. Πολὺ περισσότερο μάλιστα ἀξίζει νὰ τονισθεῖ, ὅτι ὁ λειτουργικὸς χρόνος ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Ὀρθόδοξης διδασκαλίας, ὁδηγεῖ σὲ ἄρνηση τῶν δυαλιστικῶν διαιρέσεων μεταξὺ Θεοῦ-κόσμου, Ἐκκλησίας-Κοινωνίας, Ἱερότητας-Πολιτισμοῦ, παρόντος καὶ μέλλοντος αἰῶνος. Ἡ πραγματικότητα αὐτὴ πιστοποιεῖ ἄλλωστε κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὶς «πνευματικὲς ποιότητες καὶ δομὲς ἐνὸς ἀναγκαίου διαλόγου τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Κοινωνία, τῆς Θεολογίας μὲ τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμὸ, τῆς ταυτότητας μὲ τὴν ἐτερότητα».²

Μὲ βάση τὶς προϋποθέσεις αὐτὲς δὲν τίθεται ὡς σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας ὁ Μεσσιανισμὸς τῶν ἐπίγειων παραδείσων, ἀλλὰ διὰ τῆς μεταδόσεως τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἡ ποιητικὴ μεταστροφή καὶ ἡ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁλοκλήρωση καὶ ἡ καταξίωσή του. Ὡς ἐκ τούτου δὲν προέχει ἡ ἐξωτερικὴ ἀποκατάσταση τῆς δικαιοσύνης, ἡ ἐπιφανειακὴ ἐπίλυση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων, ἀλλὰ ἡ πνευματικὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ πάθη, ἀπὸ τὴν δουλεία τῆς ἀλλοτρίωσης. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ἐκκλησία εἶναι μιὰ ἱστορικὴ καὶ θεανθρώπινη πραγματικότητα, δὲν ὑποτιμᾷ τὴν ὕλη, τὰ κοινωνικὰ ἔργα καὶ προβλήματα, ἀλλὰ καταφάσκει τὶς ἀνάγκες ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, νοουμένου ὡς ἐνιαία ψυχοσωματικὴ ὄντοτητα.

2. Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ

Στὸ ὄρος Θαβὼρ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς μεταμορφώνεται ἐκπέμποντας ἐκτυφλωτικὸ ἄκτιστο φῶς, γνωστὸ καὶ ὡς «Θαβώρειο φῶς». Ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἡλίας ἐμφανίζονται νὰ συνομιλοῦν μαζί Του, ἐκπροσωπώντας ὁ πρῶτος τὸ Νόμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ὁ δευτέρος τοὺς Προφῆτες³. Τόσο ὁ Μωυσῆς ὅσο καὶ ὁ Ἡλίας προανήγγειλαν τὸν Χριστὸ στὸν κόσμον τῆς Π. Διαθήκης (παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν) καὶ συναντοῦν τὸν Χριστὸ μὲ τοὺς μαθητὲς τοῦ Πέτρο, Ἰάκωβο καὶ Ἰωάννη. Πρόκειται γιὰ τὴ συνάντηση Παλαιοῦ καὶ Νέου Κόσμου, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Στὴ συνάντηση αὐτὴ ὁ Χριστὸς δὲν ξεκαθαρίσει ὅτι δὲν

* Ὁ κ. Κ. Κωτσιόπουλος εἶναι Ἐπ. Καθηγητὴς στὸ Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ.

¹ E. Durkheim, *Les formes elementaires de la vie religieuse*, PUF, Paris 1998⁴, σ. 65. Βλ. ἐπίσης Ἀπ. Νικολαΐδη, *Ἡ διαλεκτικὴ ἱερότητας καὶ κοινωνικότητας στὸ ἔργο τοῦ Emile Durkheim*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2007. Τοῦ ἴδιου, *Κοινωνιολογία τῆς θρησκείας*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2007. Β. Γιούλτσον, *Κοινωνιολογία τῆς θρησκείας*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2002.

² Κ. Κωτσιόπουλου, *Ἡ Κοινότητα. Συμβολὴ στὴν κοινωνιολογικὴ διερεύνηση τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 10.

³ *Μτθ.* 17, 1. *Λουκ.* 9, 29. *Μκ.* 9,3.

ἦλθε νὰ καταλύσει τὸν νόμο ἀλλὰ νὰ τὸν συμπληρώσει. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀρκεῖ νὰ θεωρήσουμε τὸ νόμο ὡς ὁδοδείκτη πρὸς τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ ποὺ σώζει.⁴

Σύμφωνα μὲ τὸν Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη⁵, στὸ πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου γνωρίζουμε τὸν Θεό. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ τονίζεται στὸ Ἐξαποστειλᾶριο τοῦ Ὁρθοῦ τῆς Ἑορτῆς τῆς Μεταμόρφωσης μὲ τὶς φράσεις «...ἐν τῷ φανέντι φωτί σου, σήμερον ἐν Θαβωρίῳ φῶς εἶδομεν τὸν Πατέρα, φῶς καὶ τὸ Πνεῦμα φωταγωγῶν πᾶσαν κτίσιν».

Ὁ Χριστὸς ἐδῶ φανερῶνει ἐπίσης καὶ τὸν προορισμὸ τοῦ κάθε ἀνθρώπου, διότι «ἔδειξε τὸ ἀρχέτυπον κάλλος μας» ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος, ἀλλὰ ταυτοχρόνως δηλώνει τὸ πνευματικὸ ὕψος τῆς ἀγιότητας στὸ ὁποῖο μπορούμε νὰ φθάσουμε μὲ τὸ φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ μὲ τὴν μυστηριακὴ καὶ ἀσκητικὴ ζωὴ. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ φανερῶνεται στὸ Στιχηρὸ ἰδιόμελο τοῦ Ἑσπερινοῦ ποὺ λέγει χαρακτηριστικὰ «Ὁ πάλαι τῷ Μωυσεῖ συλλαλήσας, ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ διὰ συμβόλων, Ἐγὼ εἶμι λέγων ὁ ὼν, σήμερον ἐπ' ὄρους Θαβῶρ, μεταμορφωθεὶς ἐπὶ τῶν μαθητῶν, ἔδειξε τὸ ἀρχέτυπον κάλλος τῆς εἰκόνας, ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνης, ἀναλαβὼν οὐσίαν...», ἀλλὰ καὶ στὸ Δοξαστικὸ τῆς Λιτῆς «Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ δεασώμεθα τὴν δόξαν τῆς Μεταμορφώσεως αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός... φωτὶ προσλάβωμεν φῶς... καὶ μετάρσοι γενόμενοι ἐν πνεύματι, Τριάδα ὁμοούσιον ὑμνήσωμεν εἰς τοὺς αἰῶνας».

Ὁ Χριστὸς μὲ τὸ γεγονὸς τῆς Μεταμορφώσεώς του κατανοεῖ καὶ διαισθάνεται τὴν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ προκειμένου νὰ ἐνισχυθοῦν οἱ Μαθητὲς Του ἐν ὄψει τοῦ ἐπικείμενου πάθους καὶ τῆς μεγάλης συγκρούσεως ποὺ πλησίαζε, φανερώ-

νει μέρος τῆς δεϊκῆς Του δόξας καὶ τῆς πραγματικῆς Του ὑπερκόσμιας ταυτότητας, μὲ τὸ ἄκτιστο Φῶς στὸ Θαβῶρ. Ὅπως ἄλλωστε τονίζει τὸ Κοντάκιο τῆς ἑορτῆς «ἐπὶ τοῦ ὄρους μετεμορφώθη, καὶ ὡς ἐχώρουν οἱ μαθηταὶ σου τὴν δόξαν σου, Χριστέ ὁ Θεός, ἐδεασάμεθα ἵνα ὅταν σὲ ἴδωσι σταυρούμενον, τὸ μὲν πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον, τῷ δὲ κόσμῳ κηρύξωσιν, ὅτι σὺ ὑπάρχεις ἀληθῶς, τοῦ Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα».

Ὁ Χριστὸς μεταμορφώθηκε καὶ ἔδειξε ὅτι «βροτὸς τὸ ὀρώμενον ἀλλὰ Θεὸς τὸ κρυπτόμενον». Αὐτὸ σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν παραίνεση πρὸς τοὺς Μαθητὲς του, νὰ μὴν κοινοποιήσουν ὅσα εἶδαν, δηλώνει τὸν διακονικὸ καὶ ταπεινὸ χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς του ἐξουσίας. Ἡ δεϊκὴ του δόξα δὲν βιάζει, δὲν καταπιέζει, οὔτε ὑποδουλώνει, διότι φανερῶνεται χωρὶς τυμπανοκρουσίες καὶ καταθλιπτικούς ἐξουσιαστικούς ἰσοπεδωτισμοὺς καὶ ἐκβιασμούς. Πρόκειται γιὰ τελεία διαφορὰ πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν ἐξουσιαστικῶν δεδομένων τῶν ἐκκοσμικευμένων ἀνθρώπων τοῦ αἰῶνος τούτου.

Μυστικὰ καὶ διακριτικὰ ἐργάζεται ὁ Θεὸς γιὰ τὴν Σωτηρία τοῦ κόσμου καὶ μὲ αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ ξετυλίγεται τὸ σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας, ἀφοῦ, κατὰ τὸ στιχηρὸ ἰδιόμελο τοῦ Ἑσπερινοῦ «πρὸ αἰώνων γὰρ κεκαλυμμένον μυστήριον ἐπ' ἐσχάτων ἐφάνερωσεν ἡ φρικτὴ σου Μεταμόρφωσις...».

Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ πιστοποιεῖ τὴ σχέση Του καὶ τὴν ἐνότητα μὲ τὸν κόσμον διὰ τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν, οἱ ὁποῖες καὶ γεφυρώνουν τὴν τελεία διαφορὰ καὶ ἀπόσταση τῆς δεϊκῆς οὐσίας ἀπὸ τὸν γήινο κόσμον. Τὸ ἄκτιστο φῶς τῆς δεϊκῆς δόξας ποὺ ἀποκαλύφθηκε θεμελιώνει τὴν «καινὴ κτίσις», τὸ «τρίτο γένος» τῶν Χριστιανῶν, τὸ ὁποῖο διαφέρει ὀλοκληρωτικὰ ἀπὸ τὰ ἐνδοκοσμικὰ καὶ ἐγκοσμιοκρατικὰ γένη τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων⁶. Μέσω τῶν μεδεκτῶν ἀκτίστων

⁴ Ἡ ὑπέρβαση τοῦ Νόμου πιστοποιεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Ἀπ. Παῦλο· «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομὴ τι ἰσχύει οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις», Γαλ. 6,15.

⁵ Ἰω. 14,9.

⁶ Πρὸς Διόγνητον 1. Ἀριστείδου, Ἀπολογία 2,1. Τὸ τρίτο γένος τῶν Χριστιανῶν ὑπερβαίνει τὶς ἐθνοφυλετικὰ καὶ κοινωνικὰ διακρίσεις.

ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ τελεσιουργεῖται τὸ μυστήριον τῆς Σωτηρίας καὶ τῆς πρόσληψης ἀλλὰ καὶ μεταμόρφωσης τοῦ κόσμου, πού συνεπάγεται κατάρνηση κάθε προσπάθειας εἰδωλοποίησης τῶν κοσμικῶν δεσμικῶν καταστάσεων. Πρόκειται γιὰ τὴν «ἐγκοσμίκευση τοῦ Θεοῦ», γιὰ τὴν εἴσοδο δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο, πού ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν «ἔκκοσμίκευση»⁷. Ἡ ἑορτὴ τῆς Μεταμόρφωσης δέτει ἐνώπιόν μας τὸ πρόβλημα τῆς ἐκκοσμίκευσης, διότι αὐτὴ διχοτομεῖ διαιρετικῶς τὸν Θεὸ ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀρνεῖται τὴν ὑπερβατικὴ ἀναφορὰ τῆς ἀνθρωπότητας, ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν θρησκευτικὴ ἐλευθερία, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὶς μυστηριακὲς δομὲς τῆς Ἐκκλησίας καὶ στρέφεται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν στὰ «φῶτα» τῆς θύραθεν γνώσης, ὑποτιμώντας ἢ ἀδιαφορώντας γιὰ τὸ ἄκτιστο φῶς τῆς Μεταμόρφωσης. Ἡ ἐκκοσμικευμένη αὐτὴ συμπεριφορὰ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σὲ αὐταρχισμούς, μεσσιανισμούς καὶ σὲ δεσμοποιήσεις ἀνθρώπινων οὐτοπικῶν σχεδίων καὶ προσανατολισμῶν. Ἡ δεσμοποίησις τῶν οὐτοπικῶν προδιαθέσεων καὶ στόχων ὀδηγεῖ νομοτελικῶς σὲ ὀλοκληρωτικὲς καὶ ἀντιδημοκρατικὲς συμπεριφορές. Αὐτὸ συμβαίνει διότι εὐκόλα ὁ ἄνθρωπος ὑποβάλλεται στὴν ἰδέα, ὅτι ἐκπροσωπεῖ μὲ τὸ σχέδιό του γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ δράση μὲ σκοπὸ τὸν ποιοτικὸ μετασχηματισμὸ τῆς κοινωνίας, τὸν κόσμο τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ δικαίου καὶ εὐκόλα ἀπορρίπτει, ἂν δὲν ἀφανίζει, κάθε διαφωνοῦντα ἢ ἀντιφρονοῦντα κατὰ τὸ σχῆμα τῶν «υἰῶν τοῦ φωτός» ἐναντί των «υἰῶν τοῦ σκότους»⁸. Ὁ μανιχαϊκὸς αὐτὸς διπολισμὸς πού στηρίζεται σὲ ἀνθρωποκεντρικὰ πλαίσια ἀναφορᾶς καὶ ὄχι σὲ θεοκεντρικὲς

ἀρχές, εὐδύνεται γιὰ τὰ ἑκατομμύρια ἀδῶων θυμάτων στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁδηγεῖ εὐκόλα στὴ λήθη Θεοῦ καὶ στὴ λογικὴ τῆς φαρισαϊκῆς τυπολατρίας μὲ χαρακτηριστικὰ ἠθικισμοῦ καὶ νομικισμοῦ. Ἄμεση συνέπεια ὁ κοινωνικὸς ρατσισμὸς καὶ ἡ παραβίασις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἀνεκάθεν, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ πού ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται στὴ γῆ, πορεύεται τὴν ἱστορία του μὲ «βιασύνη» καὶ μὲ «βία». Μὲ βιασύνη διότι δὲν ἔχει τὴν ὑπομονή, τὴν ἄσκησις καὶ τὴν ἐγκατέργησις, καὶ μὲ βία διότι βιάζεται νὰ ἐπιβληθεῖ στὸ συνάνθρωπό του, τὸν ὁποῖο δὲν βλέπει ὡς «εἰκόνα θεοῦ», ἀλλὰ ὡς ἀντίπαλο, ἀνταγωνιστὴ, ὡς μέσο ἀνάδειξις καὶ ἐκμετάλλευσις. Γι' αὐτὸ χρησιμοποιοῖ ἐπιπλέον τὸν φόβο καὶ τὴν ψυχολογικὴ βία τῆς ἐξουσίας.

Ὁ Χριστὸς ὅμως διδάσκει στοὺς Μαθητὲς του νὰ μὴ φοβοῦνται, μόλις ἐκεῖνοι ἀκοῦνε τὴ φωνὴ ἀπὸ τὸ φωτεινὸ σύννεφο, κατὰ τὴν Μεταμόρφωσις νὰ λέει «οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε»⁹. Τοὺς ζητά, ὡς ἔχων πνευματικὴ ἐξουσία, νὰ μὴ φοβοῦνται, διότι ἐπιδιώκει ἀπὸ αὐτοὺς πίστις ἀγάπης καὶ ὄχι ἀπὸ ἐκβιαστικὰ διλήμματα φόβου, ὑπακοῆς ἀγάπης καὶ ὄχι ἀνυπακοῆς μωροφιλοδοξίας καὶ ἀλαζονείας.

Μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσουμε, ὅτι τὸ γεγονός τῆς Μεταμόρφωσης, μὲ βάση ὅσα ὑποστηρίχθησαν, μᾶς κατευθύνει στὴ θεοκεντρικότητα τῆς διάκρισις καὶ τῆς ταπεινώσεως καὶ ὄχι στὴν θεοκρατία τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ καὶ τοῦ τυπολατρικοῦ φρονταμενταλιστικοῦ Μεσσιανισμοῦ. Συνακόλουθα διδασκόμαστε τὴν ἀποφυγὴ τοῦ ἀνθρωποκεντρικοῦ οὐμανι-

⁷ Γιὰ τὴν ἐκκοσμίκευση βλ. ἐνδεικτικῶς, Γ. Μαντζαρίδη, *Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 163έ. Ἄπ. Νικολαΐδη, *Κοινωνιολογία τῆς θρησκείας*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2007, σ. 258. Συλλογικὸς τόμος *Ἐκκλησία καὶ Ἐκκοσμίκευσις*, ἐκδ. Μυριόβιβλος, Ἀθήνα 2003. Ὁ Ἄγ. Γρηγόριος Νύσσης κάνει λόγο γιὰ «Αἰγύπτιο βίον», ἐννοώντας τὸν βίον τῶν παθῶν, τοῦ ὠφελιμισμοῦ καὶ τῆς ἀλλοτριωμένης ὑπαρξίς. Γρ. Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωυσέως*, PG 44, 352' 360-361. Ὁ Μ. Μπέγζος κάνει λόγο γιὰ ἐκσυγχρονισμὸ καὶ ἐκκοσμίκευσις στὸ ἔργο, *Εὐρωπαϊκὴ Φιλοσοφία τῆς Θρησκείας*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2007, σ.σ. 55έ.

⁸ Ἡ Ἰουδαϊκὴ κοινότητα τῶν Ἑσσαίων τοῦ Κουμράν, πίστευε ὅτι ἀπαρτιζόταν ἀπὸ τοὺς «υἱοὺς τοῦ Φωτός», σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἐκτὸς πού ἀποκαλοῦνταν «υἱοὶ τοῦ σκότους». Δ. Καϊμάκη, *Τὰ χειρόγραφα τοῦ Κουμράν καὶ ἡ θεολογία τους*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 65. Γ. Γρατσέα, *Στοιχεῖα Εἰσαγωγῆς εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης*, Ἀθήνα 1974.

σμοῦ, τοῦ ὀρθολογιστικοῦ ἀγνωστικισμοῦ καὶ τῆς ἰδεολογικοποίησης τῆς πίστεως. Ὁ ἁγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος δὲ ξεκαθαρίζει μάλιστα, γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς ἰδεολογικοποιημένες προσπάθειες οὐτοπικοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ κόσμου, ἀναφερόμενος στὶς πλατωνικὲς θεωρίες, ὅτι εἶναι διανοητικὰ παιχνίδια μπροστὰ στὴν πολιτεία τῶν ἀπλῶν ἀλιέων, ἡ ὁποία διακρίνεται γιὰ τὸν ρεαλισμὸ τῆς καὶ τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ ἔχει ὡς νομοθέτη τὸν Θεό. «Καὶ γὰρ πολιτείαν ἔγραφαν ἡμῖν οἱ ἀλιεῖς, οὐκ ἀπὸ παίδων κελεύσαντες λαμβάνεσθαι... Ἐκεῖνα μὲν γάρ, παίδων παίγνια (ἐννοεῖται τῶν φιλοσόφων) ταῦτα δέ, πραγμάτων ἀλήθεια. Καὶ τόπον δὲ ἀπέδωκαν τῇ πολιτεία ταύτῃ τὸν οὐρανόν, καὶ τεχνίτην αὐτῆς τὸν Θεὸν εἰσήγαγον, καὶ νομοθέτην τῶν ἐκεῖ κειμένων νόμων... Τὰ δὲ ἔπαδλα τῆς πολιτείας... ζωὴ τέλος οὐκ ἔχουσα, καὶ τὸ Θεοῦ γενέσθαι παίδας, καὶ τὸ μετ' ἀγγέλων χορεύειν, καὶ τῷ θρόνῳ παρεστάναι τῷ βασιλικῷ καὶ διηνεκῶς εἶναι μετὰ Χριστοῦ... Ταύτη τῇ πολιτεία πόλεμος οὐ πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς δαίμονας καὶ τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις ἐκεῖνας ἐστὶ. Διὸ καὶ στρατηγὸς αὐτοῖς οὐκ ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀγγέλων οὐδεὶς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Καὶ τὰ ὄπλα δὲ τῶν στρατιῶν τούτων μιμεῖται τοῦ πολέμου τὴν φύσιν· οὐ γὰρ ἀπὸ δέρματος καὶ σιδήρου κατεσκευασμένα εἰσίν, ἀλλ' ἐξ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης καὶ πίστεως καὶ φιλοσοφίας ἀπάσης»⁹.

Τὰ παραπάνω γίνονται περισσότερο σαφῆ, ἂν ἀντιληφθοῦμε ὅτι τὸ Θαβώρειο Φῶς κατὰ τὸν ἁγ. Γρηγόριο Παλαμὰ ἐρμηνεύεται, ὡς πραγματικὴ ἄκτιστη ἐνεργειακὴ σχέση τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον καὶ ὄχι ὡς κτιστὴ ἠθικὴ, ἐπιφανειακὴ ἢ φιλοσοφικὴ, ὅπως τὴν ἀναλύει, στὰ πλαίσια τοῦ διανοητικοῦ μυστικισμοῦ, ὁ Βαρλαάμ, ὁ Ἀκίνδυνος καὶ ὁ Γρηγοῤῃς. Ὅλες οἱ θεοφάνειες τοῦ Θεοῦ, ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου τοῦ Μωυσῆ, ἡ λάμψη στὴ Δαμασκὸ ἢ ὁποῖα ἐπηρεάζει τὸν Ἁπ. Παῦλο, πιστοποιοῦν

τὴν ἀποκάλυψη τῆς φυσικῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον, καὶ ἐπομένως τὴν ἄμεση καὶ προσωπικὴ σχέση καὶ κοινωνία μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἡ κοινωνία μὲ τὸ ἄκτιστο φῶς ὁδηγεῖ στὴν ὑπὲρ λόγον θεωρία καὶ θεοπτία, στὴν θέωση ὡς θεοποιὸς δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. «Αὐτὴ ἡ τῆς θείας φύσεως λαμπρότης, καθ' ἣν κοινωνεῖ τοῖς ἀξίοις ὁ Θεός».¹¹

Στὴ θεωρία τοῦ θείου φωτὸς συμμετέχουν καὶ οἱ σωματικοὶ ὀφθαλμοὶ τῶν Μαθητῶν. Ὁ ἁγ. Γρηγόριος Παλαμὰς τονίζει διὰ μακρῶν τὴ συμμετοχὴ τοῦ σώματος στὴν πνευματικὴ ζωὴ. Δεχόμενοι μάλιστα οἱ ὀφθαλμοὶ τὴν μεταστοιχειωτικὴ δύναμη τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, μετασκευάζονται «ῥφθη μὲν ἔσθ' ὅτε καὶ ὀφθαλμοῖς σώματος ἐκεῖνο τὸ φῶς, ἀλλ' οὐχὶ τῇ κτιστῇ καὶ κατ' αὐτοὺς αἰσθητικῇ δυνάμει μετασκευασθεῖσι γὰρ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὥπται». Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δίνει ἀξία στὴν ὕλη καὶ τὸ σῶμα καὶ ἐπομένως καταφράσκει θεολογικὰ καὶ κοινωνικὰ, μὲ προϋποθέσεις, τὸν ὑλικὸ καὶ πνευματικὸ πολιτισμὸ τῆς Ἀνθρωπότητος.

Βέβαια ἡ ἀναφορά ὅτι τὸ φῶς τῆς Μεταμορφώσεως δηλώνει τὴν πραγματικὴ καὶ ὄχι τὴν ἠθικὴ ἢ φιλοσοφικὴ ἀπλῶς σχέση Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, μᾶς ὁδηγεῖ καὶ σὲ ἓνα ἄλλο σημαντικό συμπέρασμα. Πρόκειται γιὰ τὴν κοινωνικὸ σπουδαιότητα τῆς Παιδείας καὶ τοῦ Ὁρθοῦ Λόγου, ποῦ δὲν μεταπίπτει ὅμως σὲ Ὁρθολογισμό. Ἐδῶ τώρα ἡ γνώση εἶναι καρπὸς τῆς πίστεως, τῆς δι' ἀγάπης ἐνεργουμένης καὶ ἐν ἐλπίδι ἐργαζομένης. Δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐγνωστικῆς καὶ ὠφελμιστικῆς αὐτονομίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως συμβαίνει στὶς σύγχρονες τεχνοκρατικὲς κοινωνίες. Πολὺ περισσότερο δὲν ἀποδεικνύεται ἡ πίστη ὡς ἄλογη ἐνεργεία τῆς ψυχῆς (ὅπως δὲ τὴν ἠδελαν οἱ οὐμανιστὲς φιλόσοφοι τῆς Ἀναγέννησης)¹², ἀλλὰ ὁ λόγος (ἡ γνώση) χωρὶς πίστη ἀποδεικνύεται ἄλογη ἐνεργεία τῆς ψυχῆς.

⁹ Μτθ. 17, 5.

¹⁰ I. Χρυσόστομος, Ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, 1,5-6, PG 57, 20.

¹¹ Ἁγιορείτικος τόμος, P.G., 150, 1232 C. Βλ. Ἐπίσης Ὁμιλία 34, P.G. 151, 433.

¹² Γιὰ τὰ φιλοσοφικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἀναγέννησης, βλ. ἐνδεικτικὰ Β. Copenhaver Ch. Schmitt, Ἡ φιλο-

Ἀξίζει τέλος νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ σὲ μία ἀκόμη παράμετρο τοῦ γεγονότος τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Κυρίου. Πρόκειται γιὰ τὸν χαρισματικὸ καὶ ἰδρυματικὸ ἢ δεσμικὸ χαρακτήρα τῆς Ἐκκλησίας. Σύμφωνα μὲ τὶς Ὀρθόδοξες προϋποθέσεις δὲν αὐτονομεῖται ὁ δεσμός ἀπὸ τὸ χάρισμα, οὔτε ὅμως καὶ τὸ χάρισμα ἀπὸ τὸν δεσμό.

Καλύτερα ἐπομένως νὰ γίνεταί λόγος γιὰ τὸ «δεσμοποιημένο χάρισμα», διότι αὐτὸ προϋποθέτει τὴν δυναμικὴ συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν Ἐκκλησία πού δὲν ἐξαντλεῖται στοὺς δεσμούς ἀλλὰ μαζί μὲ αὐτοὺς προεκτείνεται στὴν πνευματικὴ διάσταση τοῦ χαρίσματος¹³. Ὅπως ἄλλωστε ἔχε πετυχημένα τονισθεῖ πίσω ἀπὸ τὴν ἐνότητα δεσμοῦ καὶ χαρίσματος βρίσκεται τὸ ἴδιο τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τὸ ὁποῖο συγκροτεῖ «τὸν δεσμό τῆς Ἐκκλησίας», μὲ τὴν ποικιλία τῶν χαρισμάτων του. Γι'αὐτὸ «ὅλες οἱ ἐπιμέρους δεσμικὲς καὶ χαρισματικὲς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τὰ μυστήρια, τὰ ἐκκλησιαστικὰ λειτουργήματα καὶ οἱ οἰκουμενικὲς καὶ τοπικὲς σύνοδοι, στόχο ἔχουν σὲ τελευταία ἀνάλυση τὴν ἐξυπηρέτησι τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας»¹⁴.

Στὸ γεγονὸς τῆς Μεταμόρφωσης, λοιπόν, τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ πού εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία, φανέρωσε τὴν προϋπάρχουσα δεξιότητά του δόξα μὲ τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια τῆς ὑπερ-

λογίας καὶ χαρισματικῆς φωτοχυσίας Του. Ἀποδείχθηκε ἔτσι ἡ ἄρρηκτη ἐνότητα Θεοῦ καὶ Ἀνθρώπου καὶ ἐδραιώθηκε ὁ Θεανθρώπινος χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησίας, πού δὲν ὑποτάσσεται μονοδιάστατα, οὔτε στὸν ξηρὸ καθιδρυματικὸ χαρακτήρα τῆς δεσμικῆς καὶ ἱεραρχημένης πραγματικότητας, οὔτε ὅμως στὴν ἀφηρημένη πνευματολογία τῶν ἀπροσδιόριστων «χαρισματικῶν ομάδων»¹⁵.

Ἀντιθέτως μάλιστα ἡ εἴσοδος τοῦ Χριστοῦ στὸν κόσμον συνεπάγεται τὴν παρουσία καὶ καθιέρωση τῆς δεσμικῆς, χαρισματικῆς καὶ μυστηριακῆς συγκρότησις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία πορεύεται στὸν ἱστορικὸ χῶρο καὶ χρόνο, ἀνάμεσα σὲ κοινωνικὲς τάξεις καὶ ἐθνικὲς συσσωματώσεις, μὲ στόχο καὶ σκοπὸ τὴν Παγκόσμια καὶ Οἰκουμενικὴ ἐνότητα κατὰ τὸ σχῆμα τῆς ἐνότητας ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν διατυπώσεων. Ἡ δραματικὴ καὶ ἀναμορφωτικὴ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ σὲ τελικὴ ἀνάλυση μιὰ δεσμικὴ καὶ ὀργανικὴ ἐνότητα θεοσημείων καὶ θεοφανεῶν πού ἀποκαλύπτουν τὸν Θεό, μὲ συνέπεια τὴν ἔνταξη καὶ ἐνσωμάτωση τοῦ σύμπαντος κόσμου στὴ μυστηριακὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία προϋπῆρχε, πρὶν ἀκόμη τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου, ὡς «ἀποκεκρυμμένον... μυστήριον ἀπὸ τῶν αἰώνων»¹⁶.

σοφία τῆς Ἀναγέννησις, ἐκδ. Πολυτρόπον, Ἀθήνα 2007, J. Bentley, *Humanists and Holy Writ: New Testament Scholarship in the Renaissance*, Princeton 1983. Τοῦ ἰδίου, *Politics and Culture in Renaissance Naples*, Princeton 1987. R. Volgar, *Classical Influences on European Culture, A.D. 1500-1700*, Cambridge 1976.

¹³ Γ. Μαντζαρίδη, *Παλαμικά*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 196.

¹⁴ Γ. Μαντζαρίδη, «Ἡ ἐνότητα δεσμοῦ καὶ χαρίσματος καὶ ἡ σημασία της γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας», *Θεσμός καὶ χάρισμα στὴν Ἀνατολικὴ καὶ Δυτικὴ Παράδοσι. Ἀφιέρωμα στὸν Ὁμότιμο Καθηγητὴ Β. Ψευτογκά*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 77.

¹⁵ Κ. Κωτσιόπουλου, *Ἡ Κοινότητα*, ὁ.π., σ.σ. 99έ. Βλ. ἐπίσης Β. Τσίγκου, *Θεσμικὴ καὶ χαρισματικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐνότητα Χριστολογίας καὶ Πνευματολογίας στὴν Ἐκκλησιολογία Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2010. Γ. Μαντζαρίδη, *Πρόσωπο καὶ δεσμοί*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1997. Ι. Καραβιδόπουλου, «Χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀξιώματα τῆς Ἐκκλησίας» στὸν τόμο *Σεμινάριον Θεολόγων Θεσσαλονίκης 5. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα* (ἐπιμ. Ἰωάν. Ἀναστασίου), Θεσσαλονίκη 1971, σ.σ. 21-33.

¹⁶ Ι. Χρυσσοστόμου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους 1,4*, PG 62, 15. Τοῦ ἰδίου, *Εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς 52*, PG 62, 333.

Ἡ εἰκονογραφία τῆς Μεταμόρφωσης

Παρασκευῆς Χ. Παπαδημητρίου*

Τὸ θέμα τῆς Μεταμόρφωσης, βασικὴ σκηνὴ τοῦ Δωδεκαόρτου, ὑπάρχει σὲ κάθε ναό, καθὼς εἶναι ἱστορικὸ γεγονός με βαδύτερες θεολογικὲς προεκτάσεις. Τὸ συναντᾶμε σὲ ὅλες τὶς μορφὲς τέχνης, ψηφιδωτά, τοιχογραφίες, φορητὲς εἰκόνες, χειρόγραφα καὶ ἔργα μικροτεχνίας. Βασικὴ πηγὴ τῆς εἰκονογραφίας τῆς Μεταμόρφωσης¹ ἀποτελοῦν τὰ συνοπτικὰ εὐαγγέλια², ἡ δευτέρη ἐπιστολὴ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου³ καὶ σχετικοὶ λόγοι πατέρων τῆς Ἐκκλησίας⁴. Ἡ σκηνὴ λαμβάνει χώρα στὴν κορυφὴ τοῦ ὄρους Θαβώρ⁵ καὶ τὰ παριστάμενα πρόσωπα εἶναι ὁ Ἰησοῦς με τοὺς μαθητὲς του Πέτρο, Ἰωάννη καὶ Ἰάκωβο καὶ οἱ προφῆτες Ἡλίας καὶ Μωυσῆς.

Σύμφωνα με τὴ βασικὴ εἰκονογραφία τῆς Μεταμόρφωσης, ὁ Ἰησοῦς εἰκονίζεται σὸ ἐπάνω μέρος τῆς σύνδεσης, ὀλόσωμος καὶ μετωπικὸς ἢ με ἀντικίνηση, «ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ», μεταμορφωμένος στὴ δόξα του⁶. Συνήθως φορᾶ ἀπαστράπτοντα λευκὰ ἐνδύματα⁷ με

διάσπαρτες χρυσογραφίες ἢ με ἀπαλὲς ἀποχρώσεις, εὐλογεῖ με τὸ δεξιὸ χέρι καὶ κρατεῖ κλειστὸ εἰληπτάριο σὸ ἀριστερό. Ὁ Χριστὸς πλαισιώνεται ἀπὸ τὶς ὀλόσωμες μορφὲς τῶν προφητῶν Ἡλίας καὶ Μωυσῆ, οἱ ὁποῖοι εἶναι στραμμένοι πρὸς αὐτὸν σὲ στάση πού δηλώνει σεβασμὸ καὶ συνομιλοῦν μαζί του⁸. Ὁ Ἡλίας παριστάνεται συνήθως ἀριστερά, σὲ γεροντικὴ ἡλικία, με λευκὰ μαλλιά καὶ γενειάδα. Ὁ Μωυσῆς εἰκονίζεται δεξιὰ καὶ ἀποδίδεται νέος καὶ ἀγένειος, ἐνῶ κυρίως σὲ μεταγενέστερες παραστάσεις, φέρει γενειάδα καὶ ἀποδίδεται μεσήλικας. Οἱ δύο προφῆτες εἶναι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ Μωυσῆς, πού συνήθως κρατεῖ τὶς πλάκες τοῦ Νόμου, εἰκονίζεται ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Νόμου ἀλλὰ καὶ τῶν νεκρῶν καὶ ὁ Ἡλίας ὡς ἐκπρόσωπος τῶν προφητῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ζωντανῶν, καθὼς δὲν πέθανε, ἀλλὰ ἀναλήφθηκε στὸν οὐρανό⁹. Ἡ παρουσία τους στὴ σκηνὴ ὀφείλεται σὸ ὅτι εἶχαν ἤδη βιώσει τὴ θέα τοῦ

* Ἡ κα Π. Παπαδημητρίου εἶναι θεολόγος, Διδάκτωρ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης.

¹ Γιὰ τὴν εἰκονογραφία τοῦ θέματος τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Χριστοῦ, βλ. G. Millet, *Recherches sur l' iconographie de l' evangile aux XIVe, XVe et XVIe siecles*, Paris 1916, 217-231. L. Reau, *Iconographie de l' art chretien. Iconographie de la Bible. II. Nouveau testament*, Paris 1957, 574-581. Φ. Κόντογλου, *Ἐκφρασις τῆς Ὀρθοδόξου Εἰκονογραφίας*, Ἀθῆναι 1960, τόμ. Α', 166-169. K. Weitzmann, "A Metamorphosis Icon on Miniature on Mt. Sinai", *Stantinar*, N.S. XX (1969), 415 κ.ε. The Oxford Dictionary of Byzantium, New York, Oxford 1991, vol. III, 2104-22105, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία κ.ἄ.

² Ματθ. 17. 1-13, Λουκ. 9. 28-36, Μάρκ. 9. 2-13.

³ Β' Πέτρου, 1. 12-21.

⁴ Πολλοὶ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἔγραψαν λόγους σχετικούς με τὴ Μεταμόρφωση: Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Ἐφραίμ ὁ Σύρος, ὁ ψευδὸ-Προκλός, ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἀλλὰ καὶ μεταγενέστεροι, ὅπως ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος, ὁ πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος κ.ἄ.

⁵ Ἡ σκηνὴ πρέπει νὰ δημιουργήθηκε σὲ ἓνα χωρὸ προσευχῆς σὸ ὄρος Θαβώρ. Βλ. A. Grabar, *Martyrium. Recherches sur le culte des reliques et l'art chretien antique*, II, Paris 1946, 161, 165, 191. Βλ. καὶ Georigtsoyanni N. *Evangelia, Les peintures murals du Vieux Catholicon du Monastere de la Transfiguration aux Meteores (1483)*, Athenes 1992, 121.

⁶ «Τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἑξαστράπτων» (Λουκ. 9. 29).

⁷ «Τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς» (Ματθ. 17. 2)

⁸ «μέτ' αὐτοῦ συλλαλοῦντες» (Ματθ. 17. 3) καὶ «καὶ ἰδοῦ, ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν Μωυσῆς καὶ Ἡλίας» (Λουκ. 9. 30).

⁹ Σὲ ὁμιλία του γιὰ τὴ Μεταμόρφωση ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἀναφέρεται χαρακτηριστικὰ σὸν συμβολισμὸ

Θεοῦ, ὁ Μωυσῆς στὸ ὄρος Σινὰ¹⁰ καὶ ὁ Ἡλίας στὸ Χωρήθ¹¹.

Στὸ πρῶτο ἐπίπεδο τῆς σύνδεσης τῆς Μεταμόρφωσης εἰκονίζονται οἱ μαθητὲς πού πῆρε μαζί του ὁ Ἰησοῦς στὸ ὄρος Θαβώρ. Πρόκειται γιὰ τοὺς ἀποστόλους Πέτρο, Ἰωάννη καὶ Ἰάκωβο, οἱ ὁποῖοι ἀποδίδονται σὲ στάσεις καὶ χειρονομίες ἔντονου φόβου μπροστὰ στὴ Θεοφάνεια. Οἱ μαθητὲς «ἐροθήθησαν σρόδρα» εἴτε ἀπὸ τὴ λάμψη τῆς νεφέλης¹² εἴτε ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου...»¹³. Οἱ κατὰ γῆς πεσόντες μαθητὲς ὅσο ἀναφορὰ τὶς θέσεις τους, εἰκονίζονται, ὁ μὲν Πέτρος ἀριστερά, μὲ λευκὰ γένια καὶ μαλλιά, γονατισμένος, σπκῶνει τὸ χέρι πρὸς τὸν Ἰησοῦ σὰν νὰ τοῦ λέει «Κύριε, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι...»¹⁴. Ὁ Ἰωάννης εἰκονίζεται στὸ κέντρο, νέος καὶ ἀγένειος, πρηνής, στηρίζοντας τὸ βάρος τοῦ σώματός του μὲ τὸ χέρι του. Τέλος, ὁ Ἰάκωβος, δεξιά, μελαχροινὸς καὶ μὲ γένια, γονατιστὸς ἢ ἀργότερα σὲ πλήρη σχεδὸν ἀνατροπή, στρέφει μὲ φόβο τὸ κεφάλι πρὸς τὸν Ἰησοῦ. Σύμφωνα μὲ τὰ εὐαγγέλια ὁ Κύριος ἐτοιμάζει τοὺς μαθητὲς του γιὰ ὅσα συμβοῦν μὲ λόγους ὅπως «ἕως ἂν ἴδωσιν τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ»¹⁵. Οἱ τρεῖς

μαθητὲς ἐκλέγονται ὡς «ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος... σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἀγίῳ»¹⁶. Ὁ Ἰησοῦς πῆρε μαζί του τοὺς τρεῖς αὐτοὺς μαθητὲς γιατί σύμφωνα μὲ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, «Ὁ μὲν Πέτρος τὸν ἀγαποῦσε πάρα πολύ, ἀπὸ θερμότητα πίστεως, ὁ Ἰωάννης γιατί εἶχε ἀγαπηθεῖ πολὺ ἀπὸ τὸν Κύριο, ἐπειδὴ εἶχε πολλές ἀρετὲς καὶ ὁ Ἰάκωβος ἐπειδὴ ἦταν πολὺ «βαρὺς» στοὺς Ἰουδαίους, ὥστε ὁ Ἡρώδης ἀργότερα νὰ τὸν σκοτώσει, κάνοντας χάρι στοὺς Ἰουδαίους»¹⁷. Ἐξ ἄλλου τρία πρόσωπα ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ διαπιστώσουν τὴν ἀλήθεια τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Κυρίου¹⁸.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Χριστιανισμοῦ, λίγες εἶναι οἱ σωζόμενες παραστάσεις τῆς Μεταμόρφωσης. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 6ου αἰῶνα (549) σώζεται ἡ ἀλληγορική, ψηφιδωτὴ παράσταση τῆς Μεταμόρφωσης στὸν Ἅγιο Ἀπολλινάριο in Classe στὴ Ραβέννα (εἰκ. 1)¹⁹. Στὸ κάτω μέρος τῆς κόγχης τοῦ ναοῦ εἰκονίζεται ὁ ἅγιος Ἀπολλινάριος. Πιο πάνω ἀποδίδεται τὸ θέμα τῆς Μεταμόρφωσης μὲ τὴ μορφή τοῦ Χριστοῦ σὲ προτομή, μέσα σὲ μετάλλιο στὸ κέντρο ἐνὸς διαλίδου σταυροῦ. Ὁ σταυρὸς βρίσκεται ἐντὸς μεγάλου, ἑναστρου

τοῦ Ἡλίου καὶ τοῦ Μωυσῆ: «Διὸ δὴ καὶ Μωυσῆς σὺν Ἡλίᾳ παρέστηκε, νόμου τε καὶ προφητῶν πληροῦντες τὸ πρόσωπον. Ὅν γὰρ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κηρύττουσιν, οὗτος ὁ ζωοδότης Ἰησοῦς εὕρηται. Καὶ Μωυσῆς μὲν τῶν πάλαι κεκοιμημένων ἁγίων, καὶ Ἡλίας τῶν ζώντων ἐξεικονίζει τὸ σύστημα. Ζώντων γὰρ καὶ θανόντων ὁ μεταμορφούμενος Κύριος» (Ἰωάννης Δαμασκηνός, PG 96, 572B). Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός ἀναφέρεται ἐπίσης στὴ σχέση τῶν δύο προφητῶν: «Καὶ ὁ μὲν Μωυσῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μάνα κατήγαγεν, ὁ δὲ Ἡλίας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πῦρ. Μωυσῆς ὀρτυγομήτραν ἤγαγεν, καὶ Ἡλίας λόγῳ τὸν οὐρανὸν ἔδησεν. Μωυσῆς τῷ Θεῷ ὠμίλησεν, ὁμοίως καὶ Ἡλίας ἠξίωθη τῆς τοῦ θεοῦ ὁμιλίας. Μωυσῆς θάλασσαν ἔσχισεν, καὶ τὸν λαὸν διήγαγεν. Ἡλίας τῷ ἄρματι πυρίνῳ ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανόν» (Ἰωάννης Δαμασκηνός, PG 96, 145A). Βλ. καὶ Π. Εὐδοκίμωφ, *Ἡ Τέχνη τῆς εἰκόνας, Θεολογία τῆς ὠραιότητος*, Θεσσαλονίκη 1993, 228.

¹⁰ Ἐξοδ. 19:18.

¹¹ Γ' Βασ. 19:12.

¹² Λουκ. 9:34

¹³ Ματθ. 17:6. Γιὰ τὴν αἰτία τοῦ φόβου τῶν μαθητῶν βλ. Α. Ζυγγόπουλος, *Ἡ ψηφιδωτὴ διακόσμηση τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1953, 21κ.ε.

¹⁴ Ματθ. 17:4.

¹⁵ Ματθ. 16:28.

¹⁶ Β' Πέτρου 1:16-18.

¹⁷ Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Υπόμνημα εἰς τὸ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*. Ὁμιλία ΝΣΤ', ΕΠΕ II, 247.

¹⁸ Ὁ Ἰησοῦς «διεστειλατο αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ ἂ εἶδον διηγήσωνται, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ» (Μάρκ. 9:9).

¹⁹ Reau 1957, 578. A. Grabar, *L' Age d' or de Justinien*, Paris 1966, πίν. 11. C. Delvoye, *Βυζαντινὴ Τέχνη*, Ἀθήνα 1988, 115-116.

Εἰκ. 1. Ραβέννα, Άγιος Απολλινάριος In Classe.
Μέσα τοῦ 6^{ου} αἰώνα.

Εἰκ. 2. Καθολικὸ τῆς Μονῆς Σινᾶ.
Μέσα τοῦ 6^{ου} αἰώνα.

δίσκου, μέσα σὲ χρυσὸ οὐρανὸ μὲ κόκκινα σύννεφα, πρὸς τὸν ὁποῖο δείχνει τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ. Ὁ Μωυσῆς ἀριστερὰ καὶ ὁ Ἡλίας δεξιὰ, σὲ προτομή, ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τὰ σύννεφα. Πιὸ κάτω οἱ ἀπόστολοι Πέτρος ἀριστερὰ καὶ Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος δεξιὰ, εἰκονίζονται σὰν τρία λευκὰ πρόβατα στὶς πλευρὲς τοῦ λόφου. Ἡ συγκεκριμένη περίπτωση ἀλληγορικῆς παράστασης τῆς Μεταμόρφωσης, ἀπὸ ὅσο γνωρίζουμε, εἶναι μοναδική.

Ἡ παλαιότερη παράσταση τῆς Μεταμόρφωσης εἶναι τὸ ψηφιδωτὸ στοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς Σινᾶ, τῶν μέσων τοῦ 6ου αἰώνα (565-566) (εἰκ. 2)²⁰. Ὁ Χριστὸς, στοῦ κέντρου τῆς παράστασης, μέσα σὲ ἔλλειψοειδῆ, μπλὲ δόξα, πλαισιώνεται ἀπὸ τὶς μορφὲς τῶν ἡλικιωμένων προφητῶν Ἡλία ἀριστερὰ καὶ Μωυσῆ δεξιὰ, ἐνῶ σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο εἰκονίζονται οἱ τρεῖς μαθητὲς, σὲ στάσεις ἐντονης κατάπληξης. Ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Ἰάκωβος ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, γονατισμένοι καὶ γυρισμένοι ἀντίστροφα, στρέφουν τὴν κεφαλὴ πρὸς τὸν Χριστό. Ὁ Πέτρος στοῦ κέντρου, πεσμένος στοῦ ἔδαφος σὲ ὀριζόντια σχεδὸν θέση, στηρίζει μὲ τὸ χέρι, τὸ

στραμμένο πρὸς τὸν Χριστὸ πρόσωπό του. Τὸ ἔδαφος ἀποδίδεται χρωματιστὴ λωρίδα, χωρὶς ἔνδειξη ὄρεινου τοπίου. Ἡ ἀπουσία τοῦ ὄρους Θαβώρ, τοῦ τόπου ὅπου συνέβη τὸ γεγονός, μεταφέρει τὴ βαρύτητα στὴν ἰδέα τῆς Θεοφάνειας καὶ ὄχι στοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος ποὺ ἔλαβε χώρα σὲ συγκεκριμένο χῶρο. Ὁ συμβολικὸς χαρακτήρας τοῦ θέματος ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη θέση τῆς σκηνῆς στὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ, θέση σπάνια στοὺς ναοὺς. Συνήθως ἐντάσσεται στοῦ Δωδεκάορτο, καθὼς ἀποτελεῖ ἱστορικὸ γεγονός ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, σύμφωνα μὲ τὰ εὐαγγελικὰ κείμενα.

Τὰ βασικὰ εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα τῆς Μεταμόρφωσης στοῦ Σινᾶ, ἐπαναλαμβάνονται καὶ στὶς μεταγενέστερες παραστάσεις²¹, μὲ παραλλαγὲς ἢ προσθήκες. Στὴν ψηφιδωτὴ παράσταση τῆς Μεταμόρφωσης στὴ Νέα Μονὴ τῆς Χίου (1042-1056) (εἰκ. 3)²², οἱ δύο προφῆτες βρίσκονται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος μέσα στὴν, σχεδόν, κυκλικὴ δόξα τοῦ Κυρίου καὶ ὄχι ἐκτός, ὅπως στὴν Μονὴ Σινᾶ²³. Αὐτὸ συμβαίνει σὲ παραστάσεις ποὺ ἀκολουθοῦν

²⁰ Κόντογλου 1960, 435. Σινᾶ, *Οἱ θησαυροὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης*, Ἀθήνα 1990 (Κ. Weitzmann), 61-62, πίν. 1-7. Βλ. ἐπίσης, Ν. Χατζηδάκη, *Ἑλληνικὴ Τέχνη. Βυζαντινὰ ψηφιδωτά*, Ἀθήνα 1994, 232, πίν. 23-31.

²¹ Βλ. γιὰ παράδειγμα, τὴν μικρογραφημένη παράσταση τῆς Μεταμόρφωσης ἀπὸ τὶς Ὁμιλίες τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζινοῦ (Parisinus Graecus 510), τοῦ 880, ποὺ βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη στοῦ Παρίσι. L. Brubaker, *Vision and meaning in ninth - century Byzantium. Image as Exegesis in the Homilies of Gregory of Nazianzus*, Cambridge Studies in Palaeography and Codicology 6. Cambridge 1999.

²² Ντ. Μουρίκη, *Τὰ ψηφιδωτά τῆς Νέας Μονῆς Χίου*, Ἀθήνα 1985, 59-60, τόμ. 2, πίν. 24-31.

²³ Οἱ δύο προφῆτες ἀποδίδονται ἔξω ἀπὸ τὴ δόξα στοῦ Τετραεὐαγγέλιου κώδ. 5 (φ. 269B) τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ

Εικ. 3. Νέα Μονή Χίου. 1042-1056.

την παλαιότερη παράδοση, ἐνῶ συνήθως, στὶς μεταγενέστερες παραστάσεις, μόνο ὁ Χριστὸς ἀποδίδεται μέσα στὴ δόξα. Διαφοροποίηση παρατηρεῖται καὶ στὶς στάσεις τῶν μαθητῶν. Ὁ Πέτρος ἀποδίδεται ἀριστερά, σχεδὸν ὄρθιος κρατώντας σταυρό. Στὴ μέση εἰκονίζεται ὁ Ἰωάννης πρηνὴς νὰ βλέπει πρὸς τὰ κάτω, καὶ ὁ Ἰάκωβος δεξιά, καδισμένος, στηρίζεται μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι. Ἡ θέση τοῦ Πέτρου εἶναι κοινὴ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς παλαιὲς παραστάσεις, καθὼς συνήθως ἀποδίδεται ὄρθιος ἢ σὲ γονυκλισία, ὅπως στὸν κώδικα Paris. gr. 54 τοῦ 13ου αἰώνα²⁴. Ἡ διαφορὰ τῆς ἀπεικόνισης στὸν παρισινὸ κώδικα εἶναι ὅτι ὁ μὲν Πέτρος ἀπομονώνεται, ἐνῶ ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Ἰωάννης

ἀποτελοῦν μία ὁμάδα. Οἱ ἀρχαιότερες καὶ οἱ σύγχρονες πρὸς τὸ παρισινὸ κώδικα παραστάσεις (Paris)²⁵ παρουσιάζουν κάθε ἀπόστολο μεμονωμένο. Ἄλλοτε ὁ Ἰάκωβος ἱστορεῖται στὸ μέσο²⁶ καὶ ὁ Ἰωάννης δεξιά²⁷ ἢ ὁ Ἰάκωβος ἀριστερά (εἰκ. 5)²⁸. Ὅμως ἡ

Εικ. 5. Ἐπιστύλιο μὲ σκηνὲς Δωδεκαῶρτου. Σινᾶ, Μονὴ Ἁγίας Αἰκατερίνης. Πρῶτο μισὸ 12ου αἰώνα.

εἰκονογραφία ἀκολουθεῖ περισσότερο τὴν πρώτη διάταξη (Πέτρος, Ἰωάννης, Ἰάκωβος), ἐμπνεόμενη ἀπὸ τὴν ἀφήγηση τοῦ εὐαγγελιστῆ Λουκά²⁹. Σὲ ἀσυνήθιστη στάση ἀποδίδεται ὁ Πέτρος, σὲ ψηφιδωτὴ παράσταση στὴ Βασιλικὴ τῆς Γεννήσεως στὴ Βηθλεὲμ (1169)³⁰, ἡ ὁποία εἶναι ἀποτέλεσμα συνδυασμοῦ διαφορετικῶν προτύπων ποὺ συναντοῦμε κατὰ κανόνα στὴν ἀπόδοση τῆς μορφῆς τοῦ Ἰακώβου. Στὸν κώδικα 1 (φ. 296β) τῆς Μονῆς Ἰβήρων (11ος αἰώνας) (εἰκ. 4)³¹, ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ

Ἁγίου Ὄρους (Οἱ Ἐθσαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Εἰκονογραφημένα Χειρόγραφα. Παραστάσεις - ἐπίτιπλα - ἀρχικά γράμματα, Πελεκανίδης Σ., Χρήστου Π, Μαυροπούλου-Τσιούμη Χ. Καδᾶς Σ, τόμ. Β', 1975, 296, 301, εἰκ. 31), στὸ Εὐαγγελιστᾶριο κώδ. 1 (φ. 296β) τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ 11ου αἰώνα (Εἰκονογραφημένα Χειρόγραφα, τόμ. Β', 1975, 293, εἰκ. 5), σὲ εἰκόνα μὲ τὴ Μεγάλῃ Δέση καὶ τὸ Δωδεκάορτο, τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στὸ Σινᾶ (Βοκοτόπουλος Παναγιώτης, Ἑλληνικὴ Τέχνη. Βυζαντινὲς Εἰκόνες, Ἀθήνα 1995, 195, πίν. 18), σὲ εἰκόνα τῆς Μονῆς Ξενοφῶντος τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰώνα (Ἐθσαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Θεσσαλονίκη 1997, 63, 2.7 (Ε. Ν. Τσιγαρίδας) κ.α.

²⁴ Millet 1916, εἰκ. 195.

²⁵ Millet ὁ.π., εἰκ. 195.

²⁶ Βλ. κώδικα Paris. gr. 54, ψηφιδωτὸ Ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης κ.α.

²⁷ Στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου (17. 1) καὶ τοῦ Μάρκου (9. 2) ἡ σειρά μὲ τὴν ὁποία ἀναφέρονται οἱ μαθητὲς εἶναι Πέτρος Ἰάκωβος, Ἰωάννης.

²⁸ Βλ. ἐπιστύλιο μὲ σκηνὲς Δωδεκαῶρτου στὴν Μονὴ Ἁγίας Αἰκατερίνης στὸ Σινᾶ (πρῶτο μισὸ 12ου αἰώνα) (Βοκοτόπουλος 1995, 199, πίν. 33).

²⁹ Λουκ. 9. 28.

Εικ. 4. Κώδικας 1 (φ. 296β),
Μονή Ίβήρων. 11^{ος} αιώνας.

σπάνια στάση του Ίακώβου, ο οποίος κλείνει το άρτί του, γεγονός που παραπέμπει στον φόβο των μαθητών από τη φωνή του Θεού και όχι από την παρουσία της νεφέλης³². Όμοια στάση παρουσιάζει ο Ίακωβος στο παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου της Λαύρας (1560)³³. Συνηθισμένη είναι και η πρηνής στάση του Ιωάννη στο κέντρο της παράστασης, στη Νέα Μονή της Χίου, ενώ σε εικόνα του τέλους του 12ου αιώνα στην Μονή Ξενοφώντος του Αγίου Όρους παρουσιάζει σπάνια στάση για την εικονογραφία του³⁴. Ο απόστολος, όπως

σχολιάζει ο καθηγητής Ε. Ν. Τσιγαρίδας, εικονίζεται σε στάση ανάλογη με του Ίωσήφ στη Γέννηση του Χριστού, όπως αναφέρεται από τον Νικόλαο Μεσαρίτη στην περιγραφή των ψηφιδωτών του ναού των Αγίων Αποστόλων της Κωνσταντινούπολης³⁵, ενώ ανάλογη στάση παρουσιάζει ο Ιωάννης στην τοιχογραφία του ναού του Αγίου Γεωργίου στο Staro Nagoricino (1317) (εικ. 10).

Εικ. 10. Ναός Αγίου Γεωργίου, Staro Nagoricino. 1317.

Στο δεύτερο μισό του 12ου αιώνα, η εικονογραφία του δέματος της Μεταμόρφωσης δεν παρουσιάζει αλλαγές³⁶, όπως, ενδεικτικά, βλέπουμε στην εικόνα από έπιστύλιο τέμπλου στο Μουσείο του Έρμιταζ στην Αγία Πετρούπολη (εικ. 7)³⁷ και στην τοιχογραφία του δυτικού τοίχου του ναού του Αγίου Νικολάου του Κασνίτζη στην Καστοριά (1160-1180)³⁸. Το 1164

³⁰ Χατζηδάκη 1994, 251, πίν. 152.

³¹ *Εικονογραφημένα Χειρόγραφα*, τόμ. Β', 1975, 293, εικ. 5.

³² Βλέπε σελίδα 2 της παρούσας μελέτης.

³³ G. Millet, *Monuments de l'Athos. I, Les peintures. Monuments de l'art byzantin*, Paris 1927, πίν. 259.1. Semoglou A., *Le decor mural de la chapelle athonite de Saint Nicolas (1560). Application d'un nouveau langage pictural par le peintre thebain Frangos Katelanos*, Villeneuve d'Ascq 1999, 50-53, εικ. 24b.

³⁴ *Θησαυροί Αγίου Όρους* 1997, 63, 2.7 (Ε. Ν. Τσιγαρίδας).

³⁵ PG 132, 1023-1025.

³⁶ Ενδεικτικά βλέπε στην Μονή Αγίας Αικατερίνης στο Σινά, τμήμα έπιστυλίου (τελευταίο τέταρτο 12ου αιώνα) (Σινά 1990, εικ. 25, 27) και φύλλο τετραπτύχου (τέλος 12ου αιώνα) (Βοκοτόπουλος 1995, 200, πίν. 41. Βλ. και Σινά 1990, 108, εικ. 28) κ.α.

³⁷ Βοκοτόπουλος 1995, 199, πίν. 31.

³⁸ Άχειμάστου-Ποταμιάνου Μυρτάλη, *Έλληνική Τέχνη. Βυζαντινές τοιχογραφίες*, Άθήνα 1994, 219-220, πίν. 41.

Είκ. 7. Αγία Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ. Δεύτερο μισό 12ου αιώνα.

στην τοιχογραφία στον Άγιο Παντελεήμονα στο Νέρεζ³⁹, ή μορφή του Ίωάννη στο κέντρο θυμίζει την αντίστοιχη του Πέτρου στο ψηφιδωτό της Μονής του Σινᾶ, ἐνῶ ὁ Ἰάκωβος δεξιά ἀποδίδεται μὲ μιὰ ἀσυνήθιστη ἡρεμία⁴⁰. Σὲ εἰκόνα τῆς Μονῆς Ξενοφῶντος τοῦ Ἁγίου Ὁρους (τέλος 12ου αἰώνα)⁴¹, ὁ Μωυσῆς ἀποδίδεται ὡς γενειοφόρος μεσήλικας καὶ ὄχι ὡς ἀγένειος νεαρός, ὅπως κατὰ τὴ μεσοβυζαντινὴ περίοδο⁴². Ἀνάλογα ἀποδίδεται καὶ στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους Καστοριάς (γύρω στὰ 1180), στὸν Ἅγιο Γεώργιο στὸ Κουρμπίνοβο (1192)⁴³, ἀπόδοση πού στὴν

παλαιολόγια περίοδο γίνεται κανόνας, ὅπως στὸ πλαίσιο ἐπένδυσης εἰκόνας τῆς Παναγίας Ὁδηγήτριας (εἰκ. 11)⁴⁴ κ.α. Ὁ Ίωάννης στὴ Νέα

Είκ. 11. Πλαίσιο ἐπένδυσης εἰκόνας τῆς Παναγίας Ὁδηγήτριας (λεπτομέρεια). Μονὴ Βατοπαιδίου Ἁγίου Ὁρους. Ἀρχές τοῦ 14^{ου} αἰώνα.

Μονὴ τῆς Χίου, εἰκονίζεται ὅπως συνηθίζεται, νέος καὶ ἀγένειος (εἰκ. 3). Μοναδική περίπτωση διαφοροτικῶν φυσιογνωμικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ Ίωάννη συναντοῦμε στὸ Εὐαγγελιστᾶριο κώδικας 2 τῆς Μονῆς Παντελεήμονος (12ος αἰώνας), ὅπου εἰκονίζεται ὡς ὠρμος ἄντρας μὲ γένια (εἰκ. 6)⁴⁵. Τέλος, στὴν εἰκόνα τῆς Μονῆς

Στὴν τοιχογραφία αὐτή, ὁ Ἡλίας παριστάνεται δεξιά, θέση σπάνια, ὅπως καὶ στὴν Μονὴ Δαφνίου, στὸ Εὐαγγελιστᾶριο κώδικας 2 τῆς Μονῆς Παντελεήμονος, κ.ἄ.

³⁹ Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου 1994, 219, πίν. 38.

⁴⁰ Ἡ παράσταση βρίσκεται στὴ νότια κεραία τοῦ σταυροῦ πού σχηματίζει ἡ κάτοψη.

⁴¹ Ἐθσαυροὶ Ἁγίου Ὁρους 1997, 63, 2.7 (Ε. Ν. Τσιγαρίδας).

⁴² Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ παράσταση στὴν Μονὴ Δαφνίου (τέλη 11ου αἰώνα), ὅπου ὁ Μωυσῆς ἀποδίδεται ἀγένειος μὲν, ἀλλὰ μὲ γκριζὰ μαλλιά (Χατζηδάκη 1994, 243, πίν. 111-112).

⁴³ L. Hadermann-Misguich, Kurbinovo, *Les fresques de Saint-Georges et la peinture byzantine du XIIIe siecle*, Bruxelles 1975, 142-147, κυρίως 146, εἰκ. 67-68.

⁴⁴ Πρόκειται γιὰ ἀργυρὴ, ἐπιχρυσωμένη ἐπένδυση, ἡ ὁποία χρονολογεῖται στὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰώνα, ἐνῶ ἡ εἰκόνα στὸν 18ο αἰώνα (Ε. Ν. Τσιγαρίδας, Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, *Τετὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου. Βυζαντινὲς Εἰκόνες καὶ Ἐπενδύσεις*, Ἅγιον Ὄρος 2006, 307-317, εἰκ. 243 (Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα)). Βλ., ἐπίσης, σὲ ἐξάπτυχο τῆς Μονῆς Σινᾶ (Σινᾶ 1990, εἰκ. 72), στὸ πλαίσιο ἐπένδυσης ψηφιδωτῆς εἰκόνας τῆς Σταυρώσεως τῆς Μονῆς Βατοπαιδίου Ἁγίου Ὁρους. Ἡ εἰκόνα τῆς Σταυρώσεως χρονολογεῖται στὸ πρῶτο μισό τοῦ 14ου αἰώνα, ἐνῶ τὸ πλαίσιο μὲ τὴ σκηνὴ τῆς Μεταμόρφωσης στὸ δεύτερο μισό τοῦ 14ου αἰώνα (Ἐθσαυροὶ Ἁγίου Ὁρους 1997, 70-72, 2.12 (Ε. Ν. Τσιγαρίδας). Τσιγαρίδας, Λοβέρδου-Τσιγαρίδα 2006, 327-337, εἰκ. 264, 269 (Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα)) σὲ εἰκονίδιο μὲ τὸ Δωδεκάορτο ἀπὸ στεατίτη τῆς Μονῆς Βατοπαιδίου Ἁγίου Ὁρους (Ἐθσαυροὶ Ἁγίου Ὁρους 1997, 290-291, 9.4 (Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα)).

⁴⁵ Εἰκονογραφημένα Χειρόγραφα, τόμ. Β', 1975, 349, 353, εἰκ. 295.

Ξενοφώντος, τὸ ὄρος ἀποδίδεται μὲ κλιμακωτοὺς βράχους, ὅπως καὶ στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους Καστοριάς.

Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τῆς Μεταμόρφωσης, ὅπως διαμορφώνεται στὶς παραπάνω παραστάσεις εἶναι ὁ ἀπλός, καθόσον λείπουν τὰ δύο συμπληρωματικὰ ἐπεισόδια, τῆς ἀνάβασης καὶ τῆς κατάβασης τῆς ομάδας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν του ἀπὸ τὸ ὄρος Θαβώρ, ἐπεισόδια γνωστὰ ἀπὸ τὶς εὐαγγελικὲς διηγήσεις⁴⁶. Ὁ Γκιολὲς ἀναφέρει ὅτι τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ προστίθενται στὴν παράσταση τῆς Μεταμόρφωσης κατὰ τὴ μεσοβυζαντινὴ ἐποχὴ⁴⁷. Μεταγενέστερα παραδείγματα ἀποτελοῦν τὸ Τετραεὺς κώδ. 5 (φ. 269β) τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὄρους (13ος αἰώνας) (εἰκ. 8)⁴⁸, ὁ Λαυρεντιανὸς κώδικας I 23, φ. 34 καὶ 79⁴⁹ κ.ἄ. Ὁ σύνδετος αὐτὸς εἰκονογραφικὸς τύπος, πὺν προσδίδει ἀρηγηματικὸ χαρακτῆρα στὴ σκηνή, διαδίδεται στοὺς παλαιολόγειους χρόνους, ὅπως στὴν τοιχογραφία στὴν Gracanica (1318-1321)⁵⁰, στὴν Μονὴ Χιλανδαρίου (1321-1322)⁵¹, στὴν Παναγία Περίβλεπτο (1360-1370) (εἰκ. 14)⁵², στὴν Παντάνασσα (1430)⁵³ τοῦ Μυστρά καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα κατὰ τὴ μεταβυ-

Εἰκ. 6. Εὐαγγελιστάριο. Κώδικας 2 Μονῆς Παντελεήμονος. 12ος αἰώνας.

ζαντινὴ περιόδῳ⁵⁴. Τὸν σύνδετο αὐτὸ εἰκονογραφικὸν τύπον καὶ ὄχι τὸν λιτό⁵⁵, περιγράφει καὶ

⁴⁶ «Ἐγένετο δὲ μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτὼ καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι» (Λουκ. 9, 28) καὶ «Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ κατελθόντων αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους...» (Λουκ. 9, 37). Βλ. ἐπίσης Ματθ. 17:9 καὶ Μάρκ. 9:9.

⁴⁷ *Μυστήριον Μέγα καὶ Παράδοξον, Σωτήριον Ἔτος 2000, Ἐκδεις Εἰκόνων καὶ Κεμπλίων, Βυζαντινὸν καὶ Χριστιανικὸν Μουσεῖον, Ἀθήνα 2002*, 59.

⁴⁸ *Εἰκονογραφημένα χειρόγραφα*, τόμ. Β', 1975, 296, 301, εἰκ. 31.

⁴⁹ Millet 1916, 231, εἰκ. 198-199.

⁵⁰ Hamann-Mac Lean R. - Hallensleben H., *Die Monumentalmalerei in Serbien und Makedonien, vom 11. bis zum fruhen 14. Jahrhundert*, Giessen 1963, εἰκ. 327.

⁵¹ Millet 1927, πίν. 67:2.

⁵² Μ. Χατζηδάκης, *Μυστράς. Ἡ μεσαιωνικὴ πολιτεία καὶ τὸ κάστρο*, Ἀθήνα 1995, εἰκ. 50. Acheimastou-Potamiου Myrtali, *Mystras. Historical and archaeological guide*, Athens 2003, 64.

⁵³ Μαίρη Ἀσπρὰ-Βαρδαβάκη - Μελίτα Ἐμμανουήλ, *Ἡ Μονὴ τῆς Παντάνασσας στὸν Μυστρά. Οἱ τοιχογραφίες τοῦ 15ου αἰώνα*, Ἀθήνα 2005, 112-114, εἰκ. 45.

⁵⁴ Γιὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο βλ. Καραμπερίδη Ἀργυρῶ, *Ἡ Μονὴ Πατέρων καὶ ἡ ζωγραφικὴ τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰώνα στὴν περιοχή τῆς Ζίτσας Ἰωαννίνων*, Ἰωάννινα 2009, 141-142.

⁵⁵ Νὰ σημειώσουμε ὅτι καθὼς ὁ ἀρηγηματικὸς τύπος ἀπαιτεῖ χῶρο, δὲν χρησιμοποιεῖται σὲ ἔργα μικροτεχνίας, ὅπου προτιμᾶται ὁ λιτὸς εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ θέματος τῆς Μεταμόρφωσης. Βλ. γιὰ παράδειγμα σὲ ἔργα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπως τὸ ἀνάγλυφο εἰκονίδιο ἀπὸ στεατίτη τῆς Μονῆς Ξενοφώντος (*Θησαυροὶ Ἁγίου Ὄρους 1997*, 290, 9.3 (Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα), τὸ ἐσωτερικὸ κάλυμμα σταχώσεως μὲ σκηνὲς ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, τῆς Μονῆς Διονυσίου (*Θησαυροὶ Ἁγίου Ὄρους 1997*, 315-317, 9.24 (Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα), ἀλλὰ καὶ τὰ Δίπτυχα μὲ εἰκονίδια, τῆς Μονῆς Χιλανδαρίου (*Θησαυροὶ Ἁγίου Ὄρους 1997*, 323-326, 9.29 (Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα).

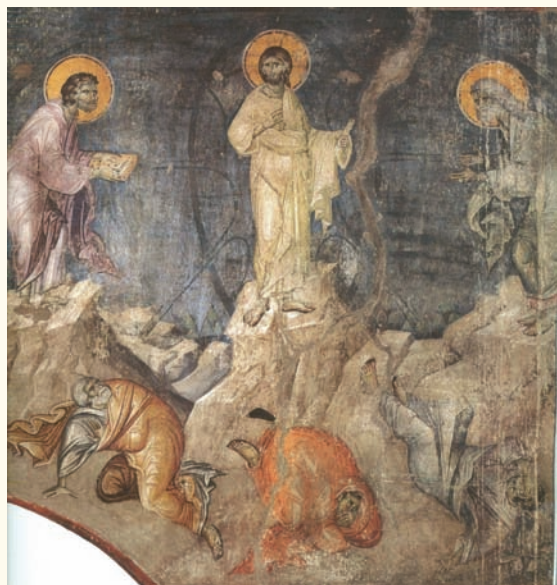

Είκ. 8. Άγιον Όρος, Μονή Ίβήρων Τετραεναγγελο
κωδ. 5. 13^{ος} αιώνας.

Είκ. 14. Μυστράς, Περίβλεπτος.
Τρίτο τέταρτο 14^{ου} αιώνα.

ώστόσο πού παρουσιάζει ενδιαφέρον στην τοιχογραφία του Πρωτάτου είναι η επέκταση της έλλειφοειδοῦς δόξας του Ίησοῦ σε μεγαλύτερο ήμικύκλιο πού καλύπτει καί τους δύο προφῆτες. Τό στοιχείο αὐτό συναντᾶμε καί σε μεταγενέστερα μνημεῖα, ὅπως στὸν ναὸ τοῦ

Είκ. 9. Άγιον Όρος. Πρωτάτο. Γύρω στὰ 1290.

ὁ Διονύσιος ἐκ Φουρνᾶ στὴν Ἑρμηνεία τού⁵⁶. Ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἀπουσία τῶν ἐπεισοδίων τῆς ἀνάβασης καί κατάβασης τῶν μαθητῶν ἀπὸ τὸ ὄρος στὴν τοιχογραφία τοῦ Πρωτάτου (γύρω στὰ 1290), καθὼς ὁ Πανσέληνος εἶναι γνωστὸς γιὰ τὴν ἀγάπη του σὲς ἀρηρηματικὲς σκηνές, τάση πού ἐπικρατεῖ γενικότερα κατὰ τὴν περίοδο τῶν Παλαιολόγων (εἰκ. 9)⁵⁷. Αὐτό,

Ἁγίου Γεωργίου στὸ Staro Nagoricino (1317) (εἰκ. 10), στὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο τοῦ Μουζάκη στὴν Καστοριά (1384/85)⁵⁸, στὴν Μονὴ τῆς Μολυβδοσκεπάστου (1521-1537)⁵⁹ κ.α. Σὲ ὀρισμένα παλαιὰ μνημεῖα, ὅπως εἶδαμε, οἱ δύο προφῆτες βρίσκονται ἐν μέρει μέσα στὴ δόξα τοῦ Κυρίου, ὅπως στὴ Νέα Μονὴ τῆς Χίου (1042-1056) (εἰκ. 3), κ.α. Στὴν περίπτωση πού οἱ προφῆτες εἰκονίζονται μέσα στὴ δόξα, καί κυρίως ὅταν αὐτὴ ἐπεκτείνεται, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Πρωτάτου, τότε ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴν εὐαγγελικὴ, φωτεινὴ νεφέλη, ἡ ὁποία «ἐπεσκίασεν αὐτούς»⁶⁰, καί ἡ ὁποία κατὰ τοὺς

καί τῆς Μονῆς Ἁγίου Παύλου (Θησαυροὶ Ἁγίου Όρους 1997, 326-327, 9.30 (Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα) ἀντίστοιχα, τὰ ὁποία χρονολογοῦνται στὰ τέλη τοῦ 13ου με ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰώνα.

⁵⁶ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐν Πετροπολεὶ 1909, 97.

⁵⁷ Μανουὴλ Πανσέληνος. Ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Πρωτάτου, κατάλογος Ἐκθέσεως, Θεσσαλονίκη 2003, 23, εἰκ. 11-14.

⁵⁸ Στ. Πελεκανίδης - Μ. Χατζηδάκης, Καστοριά, Ἀθῆναι 1984, εἰκ. 8.

⁵⁹ Μ. Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου, Ἡ Μονὴ Φιλανθρωπινῶν καί ἡ πρώτη φάση τῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς, Ἀθῆναι 1983, 71.

⁶⁰ Ματθ. 17. 5.

πατέρες συμβολίζει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα⁶¹.

Ἀξιωμαθόνη εἶναι ἡ ἀπὸ τὸν 14ο αἰώνα ἐπικρατοῦσα ἀπεικόνιση τοῦ Χριστοῦ μέσα σὲ δυὸ ἐπάλληλα τετράγωνα πὺν περικλείουν τὴν κυκλικὴ δόξα⁶², ὅπως τὴ συναντᾶμε στὴν μικρογραφία τοῦ χειρογράφου τοῦ Ἰωάννου ΣΤ Καντακουζηνοῦ, τοῦ 1370-1375 (Παρισινὸς κώδικας gr. 1242, ψαλμὸς 92, ἡ Μεταμόρφωση φ. 159ν) (εἰκ. 13)⁶³, ἢ στὴ Μεταμόρφωση τῆς Περιβλέπτου στὸ Μυστρά (1360-1370) (εἰκ. 14)⁶⁴. Τὰ δυὸ αὐτὰ γεωμετρικὰ σχήματα καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ μέσα σ' αὐτὰ, εἰκονίζουσι συμβολικὰ τὴν Ἁγία Τριάδα: «Φῶς ἀναλλοίωτον Λόγε, φωτὸς Πατὴρ ἀγεννήτου, ἐν τῷ φανέντι φωτί σου, σήμερον ἐν Θαβωρίῳ, φῶς εἶδομεν τὸν Πατέρα, φῶς καὶ τὸ Πνεῦμα, φωταγωγοῦν πᾶσαν κτίσιν»⁶⁵ καὶ ὀφείλουσι στὴν ἐπίδραση τῶν Ἠσυχαστῶν καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ⁶⁶, ἡ δὲ δόξα - νεφέλη ἀποτελεσε σύμβολο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος⁶⁷. Πρέπει βέβαια νὰ σημειώσουμε ὅτι δὲν παύει νὰ ὑφίσταται ἡ προηγούμενη μορφή τῆς δόξας μὲ τὸ ἔλλειψοειδὲς (σχῆμα ἀμυγδαλωτό, mandorla), τὸ κυκλικὸ σχῆμα χωρὶς τὰ σχήματα τῶν τετραγώνων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόδοσή της, ὅπως στὸ Πρωτάτο⁶⁸, μὲ στόχο νὰ τονιστεῖ ἡ

Εἰκ. 13. Παρισινὸς κώδικας gr. 1242, χειρόγραφο τοῦ Ἰωάννου ΣΤ Καντακουζηνοῦ. 1370-1375.

πατερικὴ διατύπωση ὅτι τὸ φῶς τοῦ Κυρίου «ὄραται μόνον ἐν ἐσόπτρῳ»⁶⁹. Ἡ ἀπόδοση τῆς δόξας σὲ τέλειο κύκλο, δηλώνει τὸ ὑπερβατικόν⁷⁰,

⁶¹ Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ὁμιλία Γ' εἰς Μεταμόρφωσιν*, PG 96, 564L-565A. Ἀνδρέας Κρήτης, *Λόγος εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*, PG 97, 953A. Βλ. καὶ Κωνστάντιος Δ., «Τρεῖς δεσποτικὲς εἰκόνες ἀπὸ τὸ ναὸ τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος στὴν Κληματαία Ἰωαννίνων» *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 25 (1983), 189-210, κυρίως 194. Semoglou 1999, 52, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

⁶² Γενικὰ γιὰ τὴ δόξα στὴ Μεταμόρφωση βλ. Millet 1916, 230 κ.ε. Γιὰ τὴ δόξα σὲ παραστάσεις θεοφάνειας βλ. Γκιολὲς Νικόλαος, *Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ βάσει τῶν μνημείων τῆς ἀ' χιλιετηρίδος*, Ἀθῆναι 1981, 291-295. Σχετικὰ μὲ τὴ δογματικὴ ἐρμηνεία τῆς δόξας βλ. Πελεκανίδης Στ., «Ἐρευνᾶν ἐν ἄνω Μακεδονίᾳ», *Μακεδονικά* 5 (1961-1963), 363 κ.ε., κυρίως 394, σημ. 3. Γιὰ τὴ σχέση τῆς δόξας μὲ τὴ θεωρίαν τῶν ἡσυχαστῶν βλ. Παπαμαστοράκης Τίτος, *Ὁ διάκοσμος τοῦ τρούλλου τῶν ναῶν τῆς Παλαιολόγειας περιόδου στὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο καὶ τὴν Κύπρο*, Ἀθῆναι 2001, 288-290.

⁶³ Γ. Γαλάβαρης, *Ἑλληνικὴ Τέχνη, Ζωγραφικὴ βυζαντινῶν χειρογράφων*, Ἀθῆναι 1995, 262, πίν. 224.

⁶⁴ Χατζηδάκης 1995, εἰκ. 50. Acheimastou-Potamianou 2003, 64.

⁶⁵ Αὐτὴ τὴ δόξα ἐκφράζει τὸ ἐξαποστειλᾶριο τῆς ἐορτῆς. Βλ. καὶ Millet 1916, 230 κ.ε.

⁶⁶ Γρηγόριος Παλαμᾶς, PG 151, στ. 425C.

⁶⁷ Ἰωάννης Δαμασκηνός, PG 96, 564L-565A. Ἀνδρέας Κρήτης, PG 97, 953A. Βλ. καὶ Κωνστάντιος 1983, 189-210, κυρίως 194. Semoglou 1999, 52, ὅπου καὶ παλαιότερη βιβλιογραφία.

⁶⁸ Σύμφωνα μὲ τὸν Παπαμαστοράκη «Ἡ παρουσία ἡσυχαστικῶν στοιχείων σὲ μνημεῖα πὺν προγοῦνται τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως ἔχει ἀποδειχτεῖ, τὰ κείμενα τῶν ἡσυχαστῶν πατριάρχῃ Ἀθανασίῳ καὶ μητροπολίτῳ Θεολίπτου ἔχουν ἐπηρεάσει τὴν εἰκονογράφηση...» (Παπαμαστοράκης 2001, 296).

⁶⁹ Καλομοιράκης Δημήτρης, «Ἐρμηνευτικὲς παρατηρήσεις στὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τοῦ Πρωτάτου», *ΔΧΑΕ* πέρ. Δ', τόμ. ΙΕ', (1989-1990), 197-219, κυρίως 198-199.

⁷⁰ Ἐκφράστηκε καὶ ἡ ἀποψη ὅτι τὸ στρογγυλὸ σχῆμα τῆς δόξας στὴ Μεταμόρφωση σχετίζεται μὲ τὸν προ-

ἐνῶ ἄλλες φορές σχηματοποιεῖται ἀπὸ ἄλλους ὁμόκεντρος κύκλους, πού συμβολίζουν τὶς σφαιρικές τοῦ δημιουργούμενου συμπαντος⁷¹. Οἱ ἀκτίνες πού διαχέονται ἀπὸ τὴ δόξα στὰ παριστάμενα πρόσωπα, συμβολίζουν τὴν πηγὴ τῶν θείων ἐνεργειῶν, καθὼς, σύμφωνα μὲ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ: «Ὁ Θεὸς ὀνομάζεται φῶς ὄχι κατὰ τὴν οὐσία του, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνέργειά του»⁷². Μάλιστα, τὸ ψηφιδωτὸ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης (1312-1315) (εἰκ. 12)⁷³, θεωρήθηκε ἕνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα παραδείγματα πού φέρουν τὴν πολύπλοκη σύνδεση τῆς δόξας (ἀπόδοση τοῦ Θαβωρίου φωτός), σχῆμα πού ἀποτελεῖ τὴν κύρια ἔκφραση τοῦ ἡσυχαστικοῦ κινήματος καὶ πιθανότατα δημιουργήθηκε στὴ Θεσσαλονικὴ ἐξαιτίας τῆς σχέσης τῆς πόλης μὲ τὸν ἡσυχασμό⁷⁴.

Μιὰ ἀκόμη εἰκονογραφικὴ λεπτομέρεια πού παρουσιάζει ἀλλαγὴ τὴν περίοδο αὐτή, εἶναι ἡ ἀπόδοση τοῦ ὄρους Θαβῶρ. Στὶς πρώιμες παραστάσεις τὸ ὄρος ἀπουσιάζει καὶ τὸ ἔδαφος ὑποδηλώνεται μὲ χρωματιστὲς λωρίδες, ὅπως στὸ ψηφιδωτὸ τοῦ Σινᾶ (εἰκ. 2) ἢ μὲ πράσινη χλόη, τὴν ὁποία κοσμοῦν ἄνθη, ὅπως στὴ Νέα Μονὴ Χίου (εἰκ. 3). Τὸ ὄρεινὸ τοπίο τοῦ Θαβῶρ ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν 11ο αἰῶνα, ἀρχικά, μὲ μαλακὴ καμπύλη, ἐπάνω στὴν ὁποία πατᾶ ὁ Ἰησοῦς, ὅπως βλέπουμε στὸν κώδικα 1 (φ. 296β) τῆς Μονῆς Ἰβήρων (εἰκ. 4)⁷⁵, στὴν Μονὴ Δαφνίου⁷⁶ κ.α. Ἦδη ἀπὸ τὴν μεσοβυζαντινὴν περίοδο, τὸ ὄρος σχηματοποιεῖται μὲ κλιμακωτοὺς βράχους, ὅπως σὲ εἰκόνα τοῦ

Εἰκ. 12. Ναὸς Ἁγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης. 1312-1315.

τέλους τοῦ 12ου αἰῶνα στὴν Μονὴ Ξενοφῶντος τοῦ Ἁγίου Ὁρους⁷⁷ κ.ἄ., ἐνῶ κατὰ τὴν παλαιολόγια περίοδο τὸ ὄρος ὑπερυψώνεται κλιμακούμενο καὶ γίνεται ὀξυκόρυφο.

Τὰ παραπάνω εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα, ὅπως διαμορφώνονται σὲ ἔργα τῆς παλαιολόγιας περιόδου, συναντᾶμε μὲ μικρὲς διαφορὲς σὲ εἰκόνα τῆς Σταύρωσης μὲ εὐαγγελικὲς σκηνές, στὴν Μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ⁷⁸, σὲ εἰκόνα τῆς Παναγίας Ὁδηγήτριας μὲ εὐαγγελικὲς σκηνές, στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν⁷⁹, καθὼς καὶ στὴν μικρογραφία τοῦ Παρισιοῦ κώδικα gr. 1242 (εἰκ. 13)⁸⁰. Στὸ χειρόγραφο αὐτὸ ὁ καλλιτέχνης διατηρεῖ ὅλα τα στοιχεῖα τῆς παλαιολόγιας

ορισμὸ τοῦ θέματος γιὰ τροῦλο, τὸ ὁποῖο ἴσως χρησιμοποιήθηκε στὴ διακόσμηση τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Κωνσταντινούπολης (Weitzmann 1969, 415 κ.ἑ.).

⁷¹ Εὐδοκίμωφ 1993, 227-228.

⁷² Γρηγορίου Παλαμᾶ, PG 150, 893.

⁷³ Ξυγγόπουλος 1953, 18-22, εἰκ. 34, πίν. 18-21.

⁷⁴ Ξυγγόπουλος ὁ.π., 20.

⁷⁵ Εἰκονογραφημένα Χειρόγραφα, τόμ. Α', 1973, εἰκ. 5. Βλέπε ἐπίσης κώδικα 587 (φ. 160β) τῆς Μονῆς Διονυσίου (1059) (Εἰκονογραφημένα Χειρόγραφα, τόμ. Α', 1973, 434 κ.ε., 445, εἰκ. 270), εἰκόνα μὲ τὴ Μεγάλῃ Δέση καὶ τὸ Δωδεκάορτο, στὴν Μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης στὸ Σινᾶ (δεύτερο μισὸ 11ου αἰῶνα) (Βοκοτόπουλος 1995, 195, πίν. 18).

⁷⁶ Χατζηδάκη 1994, 243, πίν. 111-112.

⁷⁷ Βλέπε σελίδα 5 τῆς παρούσας μελέτης.

⁷⁸ Βοκοτόπουλος 1995, 210, πίν. 83.

⁷⁹ Βοκοτόπουλος ὁ.π., 217, πίν. 113.

⁸⁰ Τὸ χειρόγραφο βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῶν Παρισίων (Γαλάβαρης 1995, 262, πίν. 224).

ζωγραφικῆς⁸¹, ἐνῶ οἱ μικρογραφίες τοῦ θεωροῦνται ἄμεσα ἐξαρτημένες ἀπὸ τὸν ἠσυχασμό⁸². Τὸ συγκεκριμένο σχῆμα τῆς Μεταμόρφωσης δὲ υἰοθετήσῃ ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα ἢ κρητικὴ σχολή⁸³.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὀρισμένα μνημεῖα, ὅπου οἱ εὐαγγελικὲς σκηνὲς συνοδεύονται ἀπὸ προφῆτες ἢ ποιητές, οἱ ὁποῖοι κρατοῦν ἀνοιχτὰ εἰληπάρια μὲ κείμενα σχετικὰ μὲ τὸ θέμα. Γιὰ παράδειγμα, στὸν Ἅγιον Ἀθανάσιο τοῦ Μουζῆακῃ στὴν Καστοριά (1384/85), ἡ σκηνὴ τῆς Μεταμόρφωσης συνοδεύεται ἀπὸ τοὺς προφῆτες Ζαχαρία καὶ Δαβίδ⁸⁴, ἐνῶ στὸν ναὸ τῆς Ἐλεούσας στὴν Πρέσπα (1410), ἀπὸ τὸν προφήτη Ἰεζεκιήλ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν ἀντίστοιχη τοιχογραφία τοῦ Μεγάλου Μετέωρου (1483)⁸⁵, μὲ τοὺς προφῆτες Δαβίδ⁸⁶ καὶ Μιχαῖα⁸⁷. Κατὰ τὸν Γαριδίη, ἡ εἰκονογραφικὴ ἰδιοτυπία τῆς συνοδείας τῶν εὐαγγελικῶν σκηνῶν ἀπὸ προφῆτες ἢ ποιητές, εἶναι ἀνατολικῆς προελεύσεως καὶ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ παλιὰ⁸⁸.

Τὸ εἰκονογραφικὸ αὐτὸ σχῆμα τῆς

Μεταμόρφωσης τῆς παλαιολόγιας περιόδου πέρασε στὴ ζωγραφικὴ τοῦ 16ου αἰῶνα μέσα ἀπὸ τὴν κρητικὴ σχολὴ τοῦ 15ου αἰῶνα, εἴτε μὲ τὸν ἀπλὸ τύπο, ὅπως στὸ εἰκονίδιο τῆς Μεταμόρφωσης στὴν εἰκόνα τῆς Δέησης μὲ σκηνὲς τοῦ Δωδεκαόρτου, ἔργο τοῦ Νικολάου Ρίτζου στὸ Σεράγεβο⁸⁹ εἴτε μὲ τὸν ἀφηγηματικὸ εἰκονογραφικὸ τύπο, ὅπως στὶς ὁμόθεμες εἰκόνες στὴ Συλλογὴ Τσακύρογλου (πρῶτο μισὸ 15ου αἰῶνα)⁹⁰, στὸ Μουσεῖο Μπενάκη (δεύτερο μισὸ 15ου αἰ.)⁹¹, στὸ Πρωτάτο (δεύτερο μισὸ 15ου αἰ.)⁹² κ.ἄ.

Εἰδικότερα, οἱ καλλιτέχνες κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο, ἀκολουθοῦν τὸ εἰκονογραφικὸ σχῆμα τῶν ὁμόθεμων τοιχογραφιῶν (εἰκ. 15)⁹³ καὶ εἰκόνων τοῦ Θεοφάνη τοῦ Κρητὸς στὴν Μονὴ Σταυρονικήτα (1545/6)⁹⁴ καὶ στὴν Μονὴ Παντοκράτορος (1535-1546 καὶ 1545/6)⁹⁵. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι εἰκόνα μὲ παραστάσεις ἀπὸ τὸν βίον τῶν μοναχῶν, ἔργο τοῦ Γεωργίου Κλόντζα (1603) στὴν Μονὴ τοῦ Σινᾶ⁹⁶, ἐνῶ μὲ

⁸¹ Νὰ σημειώσουμε τὴν χαρακτηριστικὴ στάση τοῦ Ἰωάννη πεσμένου στὴ γῆ, μὲ τὸ χέρι στὸ πρόσωπο καὶ τὸ σανδάλι λυμένο, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὴν ταραχὴ ἔφυγε ἀπὸ τὸ πόδι του.

⁸² Παπαμαστοράκης 2001, 287-290, ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Παρισινὸ κώδικα gr. 1242.

⁸³ *Holy Image, Holy Space, Icons and frescoes from Greece*, Athens 1988, ἀριθ. 58.

⁸⁴ Πελεκανίδης - Χατζηδάκης 1984, εἰκ. 8.

⁸⁵ Georgitsoyanni 1992, 120-123, πίν. 39-41.

⁸⁶ Ὁ Δαβὶδ κρατᾷ ἀνοιχτὸ εἰληπάριο ὅπου ἀναγράφεται: «Θαῶρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιᾶσονται» (Ψάλμ. 88.13).

⁸⁷ Ὁ Μιχαῖας κρατᾷ ἀνοιχτὸ εἰληπάριο ὅπου ἀναγράφεται: «Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ» (Μιχ. 4.2).

⁸⁸ Μ. Γαριδίη, *Μεταβυζαντινὴ ζωγραφικὴ (1450-1600). Ἡ ἐντοίχια ζωγραφικὴ μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου στὸν ὀρθόδοξο κόσμον καὶ στὶς χώρες ὑπὸ ξένη κυριαρχία* (ἀνατύπωση), Ἀθήνα 2007, 124.

⁸⁹ Π. Βοκοτόπουλος, «Ἡ εἰκόνα τοῦ Νικολάου Ρίτζου στὸ Σεράγεβο. Εἰκονογραφικὲς παρατηρήσεις», *ΔΧΑΕ*, πέρ. Δ', ΚΣΤ' (2005), 207-226, καὶ κυρίως 214-215, εἰκ. 6, ὅπου καὶ σχετικὰ παραδείγματα.

⁹⁰ Α. Καρακατσάνη, *Εἰκόνες, Συλλογὴ Γεωργίου Τσακύρογλου*, Ἀθήνα 1980, 15, ἀριθ. 4.

⁹¹ Χατζηδάκη Νανώ, *Εἰκόνες Κρητικῆς Σχολῆς 15ος-16ος αἰῶνας*, Ἀθήνα 1983, 36-37, εἰκ. 26. *Οἱ Πύλες τοῦ Μυστηρίου 1994*, 438-439, ἀριθ. 164 (Α. Δρανδάκη).

⁹² *Θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους 1997*, 100-101, 2.34 (Ε. Ν. Τσιγαρίδας).

⁹³ Μ. Χατζηδάκης, *Ὁ κρητικὸς ζωγράφος Θεοφάνης. Ἡ τελευταία φάση τῆς τέχνης του στὶς τοιχογραφίες τῆς Ἱ. Μ. Σταυρονικήτα*, Ἅγιον Ὄρος 1986, 65, εἰκ. 87.

⁹⁴ Χ. Πατρινέλης - Α. Καρακατσάνη - Μ. Θεοχάρη, *Μονὴ Σταυρονικήτα. Ἱστορία - Εἰκόνες - Χρυσοκεντήματα*, Ἀθήνα 1974, ἀριθ. 9, 76, εἰκ. 19. *Θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους 1997*, 129, ἀριθ. 2.62 (Ε. Ν. Τσιγαρίδας).

⁹⁵ *Θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους 1997*, 139-140, 2.74 (Ε. Ν. Τσιγαρίδας). Κ. Καλαμαρτζῆ-Κατσαροῦ - Τ. Παπαμαστοράκης - Γ. Ταβλάκης - Κ. Χρυσοχοϊδης, *Εἰκόνες Μονῆς Παντοκράτορος*, Ἅγιον Ὄρος 1998, 104, εἰκ. 53, 113, εἰκ. 57 (Τ. Παπαμαστοράκης).

⁹⁶ Σινᾶ 1990, εἰκ. 99.

μικρές αποκλίσεις αποδίδεται ή σκηνή σε εικόνα (τρίπτυχο) του Βυζαντινού Μουσείου της Αθήνας (άρχες 17ου αιώνα)⁹⁷. Το ίδιο συμβαίνει και σε άλλες μορφές τέχνης⁹⁸.

Είκ. 15. Άγιον Όρος, Μονή Σταυρονικήτα. 1545/6.

Τέλος, να αναφέρουμε ότι σε τοιχογραφία του Φράγκου Κατελάνου στην Μονή Βαρλαάμ των Μετεώρων (1548)⁹⁹, καθώς και στο παρεκκλήσιο του Αγίου Νικολάου της Λαύρας στο Άγιον Όρος (1560)¹⁰⁰, οι προφήτες αποδίδονται μέσα σε νεφέλη «πὺ προσώρας τοὺς κάλυψε στὰ μάτια τῶν μαθητῶν». Στις γωνίες ἐπάνω, ἀπὸ ἕνας ἄγγελος¹⁰¹ μεταφέρει σε νέφος ἀντίστοιχα τὸν Ἡλία καὶ τὸν Μωυσή.

Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ παλαιότερα θεωρήθηκε δυτικὸ δάνειο ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ραφαήλ¹⁰². Ὡστόσο, ἡ εἰκονογραφικὴ αὐτὴ λεπτομέρεια ἀπαντᾶ σε εἰκόνα τῆς Μεταμόρφωσης πὺ ἀποδίδεται στὸ ἐργαστήριο τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἑλληνα (1403) (εἰκ. 16)¹⁰³ καὶ στὴν τοιχογραφία τοῦ παλαιοῦ καθολικοῦ τοῦ Μεγάλου Μετεώρου (1483) «σχολῆς Καστοριάς»¹⁰⁴, προφανῶς πρότυπο πὺ χρησιμοποίησε ὁ Κατελάνος γιὰ τὴ Μονὴ Βαρλαάμ (1548). Μάλιστα, στὴν τοιχογραφία τοῦ Μεγάλου Μετεώρου, ὁ Μωυσῆς στὸ νέφος εἰκονίζεται μέσα σε σαρκοφάγο¹⁰⁵. Τὸ στοιχεῖο αὐτό, τὸ ὁποῖο εἶναι ἤδη γνωστὸ ἀπὸ τὸ 14ο αἰῶνα στὴ Ρωσία¹⁰⁶, ὑπονοεῖ τὴ γενόμενη ἀπὸ τὸν Ἄδη προσαγωγή τοῦ προφήτη, ὁ ὁποῖος ἔτσι ἀντιπροσωπεύει ὅλους τοὺς νεκροὺς καὶ εἶναι ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὴν ὑμνολογία τῆς ἐορτῆς¹⁰⁷. Τὸ στοιχεῖο τῆς νεφέλης - δόξας, πὺ καλύπτει τὶς τρεῖς μορφές, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἀνταποκρίνεται στὸ εὐαγγελικὸ κείμενο καὶ ἀπαντᾶ μὲ λιτὸ τρόπο σε παλαιότερα μνημεῖα, ὅπως στὸ Πρωτάτο¹⁰⁸.

Παρόλες τὶς εἰκονογραφικὲς παραλλαγές τῆς παράστασης τῆς Μεταμόρφωσης, εἶναι φανερό ὅτι δὲν ὑπάρχει παρὰ ἕνα καὶ μόνο φῶς,

⁹⁷ Μ. Ἀχειμάστου-Ποταμιάνου, *Εἰκόνες τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν*, Ἀθήνα 1998, 206-207, ἀριθ. 63.

⁹⁸ Βλ. κάλυμμα Εὐαγγελίου (1568-1577), Λάβαρο μὲ τὴ Μεταμόρφωση, ἔργο τοῦ σιναΐτη κεντητῆ Ἰλαρίωνα (1673) (Σινᾶ 1990, εἰκ. 11 καὶ εἰκ. 17 ἀντίστοιχα).

⁹⁹ Ἡ παράσταση εἶναι ἀδημοσίευτη.

¹⁰⁰ Millet 1927, πίν. 259.1. Semoglou 1999, 50-53, εἰκ. 24b.

¹⁰¹ ...ἄγγελοι διηκόνουν φόβῳ καὶ τρόμῳ.

¹⁰² Millet 1916, 680. Α. Ξυγγόπουλος, *Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἄλωση*, Ἀθήνα 1957, 120.

¹⁰³ E. Smimova, *Icones de l'ecole de Moscou XIVe-XVIIe siecles*, Leningrad 1989, 264-265, ἀριθ. 34-38. V. N. Lazarev, *Icones russes XIe-XVIe siecles*, Paris 1996, 382, ἀριθ. 91.

¹⁰⁴ Georgitsoyanni 1992, 122-123, εἰκ. 40-41. Γιὰ μεταγενέστερα παραδείγματα βλ. Καραμπερίδη 2009, 141.

¹⁰⁵ Γιὰ τὸ στοιχεῖο αὐτὸ βλέπε καὶ τὴν ἀντίστοιχη τοιχογραφία στὸν ναὸ τοῦ Αγίου Νικολάου στὴ Βίτσα (1618/19) (Α. Γ. Τούρτα, *Οἱ ναοὶ τοῦ Αγίου Νικολάου στὴ Βίτσα καὶ τοῦ Αγίου Μηνᾶ στὸ Μονοδένδρι, Προσέγγιση στὸ ἔργο τῶν ζωγράφων ἀπὸ τὸ Λινοτόπι*, Ἀθήνα 1991, 77, πίν. 45α), ὅπου καὶ ἄλλα παραδείγματα.

¹⁰⁶ Smimova Engelina, «Une icone novgorodienne inedite de la premiere moitie du XVe siecle au theme de la Transfiguration et les icons russes illustrant le meme sujet», *ΔΧΑΕ*, ΚΗ (2007), 237-246.

¹⁰⁷ Συλλαλόντες δὲ τῷ Χριστῷ Μωυσῆς καὶ Ἡλίας, εἰδείνουν ὅτι ζῶντων καὶ νεκρῶν κυριεῖ... τοὺς τῆς τοιαύτης χάριτος μάρτυρας παρασπασάμενος Μωυσῆν καὶ Ἡλίαν, κοινωνοὺς ἐποιεῖτο τῆς εὐφροσύνης, προμηνύοντας τὴν ἔνδοξον διὰ Σταυροῦ καὶ σωτήριον ἀνάστασιν... Μωυσῆς καὶ Ἡλίας δὲ σοι παρειστήκεισαν, νεκρῶν καὶ ζῶντων σε Κύριον δηλοποιούντες...

¹⁰⁸ Βλ. σελίδα 6 τῆς παρούσας μελέτης.

τὸ θεῖο φῶς πού εἶδαν οἱ ἀπόστολοι στὸ Θαβῶρ, ὅπως γράφει ὁ Γρηγόριος Παλαμάς¹⁰⁹. Ἡ σημαντικότερη Θεοφάνεια γιὰ τοὺς ἡσυχαστὲς ἦταν ἡ Μεταμόρφωση στὸ ὄρος Θαβῶρ. Οἱ πατέρες βλέπουν στὴν Μεταμόρφωση¹¹⁰, ὅπως καὶ στὴν Βάπτιση τὴν παρουσία τῆς Ἁγίας Τριάδας μὲ τὸν Πατέρα νὰ παρουσιάζει τὸν Υἱό του καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μέσα στὸ φῶς τῆς δόξας¹¹¹. Αὐτὴ τὴν τριαδικὴ φανέρωση τὴν ἐπισημαίνει τὸ τροπάριο «σήμερον ἐν Θαβῶρ τῷ ὄρει, μυστικῶς τῆς Τριάδος τὸν τύπον ὑποδείκνυσι [ὁ Χριστός]»¹¹². Ἐκτὸς αὐτῶν, τὸ γεγονός τῆς Μεταμόρφωσης ἀναφέρεται ὡς πρόγευση τῆς θριαμβικῆς Δευτέρας Ἐλεύσεως, ἤδη ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Πέτρο¹¹³. Παράλληλα εἶναι ἓνα σημάδι γιὰ τὴ μελλοντικὴ μεταμόρφωση ὅλων τῶν χριστιανῶν¹¹⁴. Ὁ Μέγας Βασίλειος εἶχε πεῖ ὅτι τὸ φῶς πού ἔλαμψε στὸ Θαβῶρ κατὰ τὴν Μεταμόρφωση ἦταν τὸ προοίμιό τῆς δόξας τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία του¹¹⁵. Σύμφωνα δὲ μὲ τὸ κοντάκιό τῆς ἐορτῆς, ὁ Σταυρὸς καὶ ἡ Μεταμόρφωση συνδέονται ἄμεσα «Ἐπὶ τοῦ ὄρους μετεμορφώθης, καὶ ὡς ἐχώρουν οἱ μαθηταὶ σου τὴν δόξαν σου, Χριστέ ὁ Θεὸς ἐθεάσαντο, ἵνα ὅταν σὲ ἴδωσι σταυρούμενον, τὸ μὲν Πάθος νοήσωσιν ἐκούσιον, τῷ δὲ κόσμῳ κηρύξωσιν, ὅτι σὺ ὑπάρχεις ἀληθῶς, τοῦ

Πατρὸς τὸ ἀπαύγασμα». Συνεπῶς, σκοπὸς τῆς Μεταμόρφωσης, μεταξύ των ἄλλων, εἶναι νὰ προετοιμάσει τοὺς μαθητὲς γιὰ τὸν ἐπικείμενο θάνατο τοῦ Χριστοῦ, καὶ νὰ θυμηθοῦν ἐκεῖνη τὴν ὥρα ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ «ἀγαπητὸς Υἱὸς» καὶ ὅτι τὸ πάθος του εἶναι ἐκούσιο.

Εἰκ. 16. Μόσχα, Πανακοθήκη Tretiakov. Ἐργαστήριό τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἑλληνα. 1403.

¹⁰⁹ *De civitate Dei*, 12, 18.

¹¹⁰ Ἐξαιτίας τῆς μεγάλης σημασίας τῆς Μεταμόρφωσης, ἡ Ἐκκλησία καθιέρωσε τὸν ἐορτασμό της (6 Αὐγούστου) καὶ σύμφωνα μὲ τίς πηγές, ἐορτάστηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸν 50 μὲ 60 αἰῶνα στὰ Ἱεροσόλυμα, τὸν 80 στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀργότερα στὴ Δύση (Γ. Β. Μαυρομάτη, *Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου*, Κατερίνη 1987, 49-50. ODB, 2105).

¹¹¹ Εὐδοκίμωφ 1993, 226.

¹¹² Γ' τροπάριο τῆς Λιτῆς.

¹¹³ *Β' Πέτρου*, 1:12-21.

¹¹⁴ Ψευδο-Χρυσόστομος, PG 61, 714, 19-22.

¹¹⁵ Αναφέρεται ἀπὸ τὸν J. Mayendorff, *Introduction a l'etude de Gregoire Palamas*, Louvain, 268.

ΟΙ ΝΑΟΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΣΤΗ ΣΩΤΗΡΑ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ

Πρωτοπρ. Γεωργίου Ίωάννου
Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου*

Ὁ ἀρχαῖος ναὸς τοῦ Σωτῆρος (13^{ος} αἰ.)¹
Ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος,
ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς καὶ ὡς Χρυσοσώτη-
ρος, ἔχει δώσει τὸ ὄνομά του καὶ στὸν οἰκισμό.
Ὁ ναὸς εἶναι κτισμένος στὴ θέση παλαιοχρι-

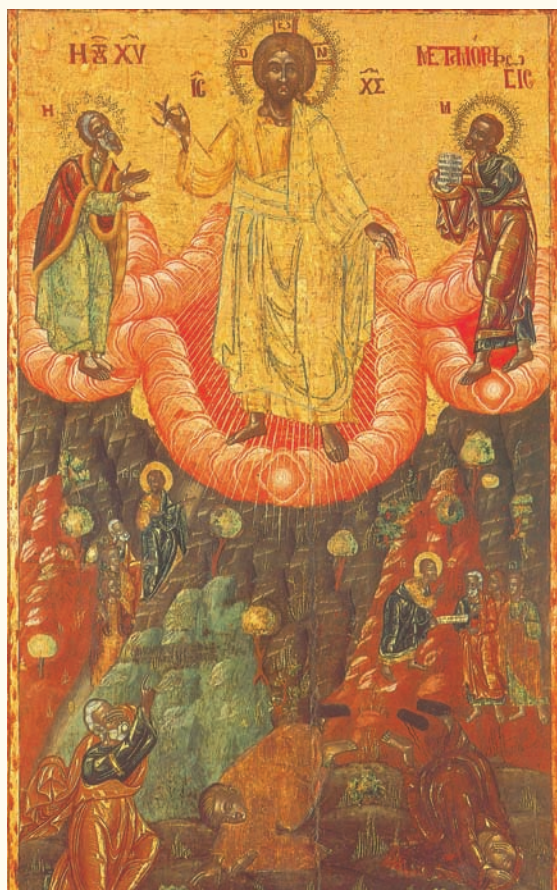
Ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ
Σωτῆρος, Σωτήρα Ἀμμοχώστου
(13^{ος}, 16^{ος}, 19^{ος} αἰ.).

στιανικῆς βασιλικῆς μὲ ψηφιδωτὸ δάπεδο,
ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς ὁποίας εἶναι σκορπι-
σμένα στὸν περίβολο τοῦ ναοῦ. Ἡ σημερινή
μορφή τοῦ ναοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπισκευῶν
ποὺ ἔγιναν κατὰ τὸν 16^ο αἰώνα. Ὁ ναὸς εἶναι
μονόκλιτος καμαροσκέπαστος μὲ τροῦλλο.

Πρόσφατες ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες ἀποκά-
λυψαν τοὺς τοίχους τοῦ παλαιότερου ναοῦ,
καθὼς καὶ τὸ δάπεδο, χαμηλότερα τοῦ νεωτέ-

ρου, ποὺ ὑπῆρχαν τὸ 13^ο αἰώνα.

Στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ προστέθηκε σὲ
μεταγενέστερη περίοδο ἀνοικτὴ στοὰ ποὺ στη-
ρίζεται σὲ πέντε τόξα. Πάνω ἀπὸ τὴ νότια
εἴσοδο ἔχει ἐντοιχιστῆ ἐπιτάφια πλάκα κά-
ποιας Κονταρίνας Δακὴλα ποὺ πέθανε στίς
27/10/1557. Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον παρουσιάζει
τὸ καμπαναριό, κτισμένο στὴ νοτιοανατολική
γωνιά τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖο φέρει πλούσιο λιθα-
νάγλυφο διάκοσμο.

Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος (18^{ος} αἰ.). Φορητὴ
εἰκόνα ἀπὸ τὸν παλιὸν ναὸ τοῦ Σωτῆρος,
Σωτήρα Ἀμμοχώστου.

* Ὁ πρωτοπρ. Γεώργιος Ίωάννου εἶναι Προϊστάμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σωτήρας. Ὁ κ. Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου εἶναι διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας.

¹ Ἀπὸ τὸ βιβλίο: π. Γεωργίου Ίωάννου-Χρ. Χατζηχριστοδούλου, Σωτήρα Ἀμμοχώστου. Βυζαντινὴ Κωμό-
πολη, Λευκωσία 2002, σ. 29-35.

Στὸ ναὸ ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ ἐξαιρετικὲς τοιχογραφίες τοῦ 13ου αἰώνα ποὺ ἀπηχοῦν ἔντονα τὴν αὐτοκρατορικὴ τέχνη τῆς Κωνσταντινούπολης συνυφασμένης μὲ τὴ σταυροφορικὴ τέχνη τῆς ἴδιας ἐποχῆς. Ἐξίσου σημαντικὴ εἶναι καὶ μιὰ φορητὴ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ Σωτῆρα τοῦ 13ου αἰώνα. Τὸ ξυλόγλυπτο εἰκονοστάσιο τοῦ 19ου αἰώνα ἀντικα-

τέστησε ἄλλο παλαιότερο. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ δωράκια ἀναγράφεται πιθανῶς ἡ χρονολογία τῆς διακόσμησης παρὰ ἡ κατασκευὴ του: «Ἐπὶ Μακαριωτάτου Κυρίου Κυρίου Μακαρίου 1857 Μαΐου α'». Ὁ αὐλεῖος χῶρος τοῦ ναοῦ ἀποτελεῖ τὸ παλαιὸ κοιμητήριον τοῦ χωριοῦ καὶ περιβάλλεται ἀπὸ ψηλὸ περιτοίχισμα.

Ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος. Τοιχογραφία στὸν παλαιὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος, Σωτήρα Ἀμμοχώστου (13ος αἰ.).

Ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος «ὁ τῆς Ὁρμυτίας» (τῆς Ὁρμίδειας). Τοιχογραφία στὸν παλαιὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος, Σωτήρα Ἀμμοχώστου (13ος αἰ.).

Ἡ ἀνοικτὴ στοὰ (ἡλιακὸς) προστέθηκε τὸ 1854-55 μὲ ἔξοδα τῶν κατοίκων τοῦ Παραλιμνίου. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὑπῆρχε ἡ ἐπιδημία τῆς πανώλους καὶ καθημερινὰ πέθαιναν ἄνθρωποι, κυρίως παιδιά. Στὸ Παραλίμι δὲν ὑπῆρχε ἱερέας (φαίνεται πέθανε κι αὐτὸς μὲ τὴν ἐν λόγω ἀσθένεια) καὶ πήγαινε ὁ παπα-Γαβριήλ τῆς Σωτήρας καὶ κήδευε τοὺς νεκρούς. Μιὰ μέρα εἶδοποίησαν τὸν ἱερέα νὰ πάει νὰ τελέσει μιὰ κηδεῖα. Ξεκίνησε ὁ ἱερέας καὶ ὅταν ἔφθασε στὸ μισὸ δρόμο στὴν τοποθεσία Βουνί, ἀποφάσισε νὰ ἐπιστρέψει πίσω, ἀπὸ φόβο μήπως μεταδοθεῖ καὶ σ' αὐτὸν ἡ ἀσθένεια. Τότε, λέει, παρουσιάστηκε μπροστά του ἕνας ἄγνωστος καὶ τοῦ εἶπε: «Πήγαινε νὰ κηδεύσεις τοὺς νεκρούς καὶ ἀπὸ τώρα ἡ ἀρρώστια σταματᾷ». Πῆγε καὶ πράγματι τὸ κακὸ σταμάτησε. Οἱ κάτοικοι τοῦ Παραλιμνίου εἶπαν ὅτι ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος ἦταν ὁ «Χρυσωτήρας» καὶ σὲ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης ἔκτισαν μὲ χρήματά τους τὴ στοὰ πού φαίνεται ὅτι χρειαζόταν γιὰ νὰ εὐκολύνει τοὺς κατοίκους. Ἐπίσης οἱ κάτοικοι τοῦ Παραλιμνίου ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα μέχρι σήμερα, στὶς 6 Αὐγούστου, ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως, ὅλοι ἀνεξαιρέτως περνοῦν καὶ προσκυνοῦν στὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος σὲ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης. Πρὶν 60 χρόνια, πού τὰ μέσα συγκοινωνίας ἦταν κυρίως οἱ ἄμαξες (καρέττες), ἔρχονταν παίζοντας βιολιά.

Ἄφου ἀναφέραμε τὴν ἐπιδημία τῆς πανώλους, νὰ ποῦμε ἐπίσης ὅτι, ὅπως διηγοῦνται οἱ παλαιότεροι, στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰώνα μέχρι τὸ τέλος του (1840-1890), ἀλλεπάλληλες ἐπιδημίες ἀποδεκάτιζαν τὸν κόσμον, κυρίως τὰ παιδιά. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ οἱ στοιχειώδεις ἱατρικὲς ὑπηρεσίες ἦταν ἀνύπαρκτες. Γι' αὐτὸ ὁ κόσμος κατέφευγε στὴν προσευχὴ. Ἀναφέρονται πολλὲς περιπτώσεις θεραπειᾶς μὲ θαυματουργικὸ τρόπο. Συνηθίζουν ἀκόμα νὰ φέρνουν στὴν ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος τὰ βρέφη τὶς τρεῖς πρῶτες Δευτέρες μετὰ τὴ γέννηση τους καὶ νὰ τὰ ἀλείφουν μὲ λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι, ἔτσι ὥστε νὰ προφυλάσσεται, μὲ τὴν πίστη ὅτι ἡ καντήλα εἶναι λειτουργημένη ἀπὸ τὴν προ-

ηγούμενη μέρα, τὴν Κυριακὴ.

Τὸ καμπαναριὸ κτίστηκε τὸ 190 αἰώνα, μετὰ ἀπὸ τὴν ἔκδοση ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη τοῦ διατάγματος τοῦ Χάττι Χουμαγιούν, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο δίνονταν ὀρισμένα προνόμια στοὺς ραγιαδες μεταξύ των ὁποίων καὶ ἡ χρησιμοποίησι κωδῶνων στοὺς ναοὺς. Ὅταν λοιπὸν κτίστηκε τὸ καμπαναριὸ καὶ κρεμάστηκε ἡ καμπάνα, ἕνα μερόνυχτο τὴν κτυποῦσαν οἱ κάτοικοι χαρούμενοι. Περνώντας δὲ ἕνας Τοῦρκος «τσαούσης» καβάλα στὸ ἄλογο, ἐρχόμενος ἀπὸ τὸ Παραλίμι καὶ πηγαινόντας στὸ Λιοπέτρι, εἶπε στοὺς ἑορτάζοντας κατοίκους «Ἐ γκιαούρηδες, ἴντα πού

Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Πεντασχοινίτης. Τοιχογραφία στὸν παλιὸ ναὸ τοῦ Σωτῆρος, Σωτήρα Ἀμμοχώστου (13ος αἰ.).

παίζετε τὴν καμπάνα. Νομίζετε οἱ Ρωῦσοι (Ρῶσοι) ἐν' δαμὲ στὸν Κάμινα τζι ἔρχονται»; Κάμινας εἶναι τοποθεσία βόρεια τῆς Σωτήρας στὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ στὴν Ἀμμόχωστο, ἀκριβῶς ἐκεῖ πού βρίσκεται σήμερα ὁ προσφυγικὸς Συνοικισμὸς Δερύνειας. Ἀνέφερε δὲ ὁ Τοῦρκος ἀστυνομικὸς τους Ρῶσους, γιατί ἡ

Ρωσία ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες δυνάμεις πού πίεσαν τὴν Τουρκία νὰ δώσει κάποιες ἐλευθερίες στοὺς ὑπόδουλους Χριστιανούς.

Ὁ νέος ναὸς τοῦ Σωτήρος (20^{ος} αἰ.)²

Ὁ νέος ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως εἶναι κτισμένος δίπλα στὸν παλαιὸ ναὸ καὶ εἶναι βυζαντινοῦ ρυθμοῦ. Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα οἱ κάτοικοι ἀντιμετώπιζαν πρόβλημα γιὰ ἄνετο ἐκκλησιασμό διότι ὁ παλαιὸς ἦταν στενόχωρος. Ἔτσι ἀπὸ τὸ 1935 ἄρχισαν οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνέγερση νέου εὐρύχωρου ναοῦ. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἦταν δύσκολα ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη. Ἦταν μόλις πού ἄρχισε νὰ ὀργανώνεται ὁ Συνεργατισμός. Οἱ κάτοικοι στὶς οἰκονομικὲς τοὺς ἀνάγκες κατέφευγαν στοὺς τοκιστές, ὅπως τοὺς ἔλεγαν, καὶ αὐτοὶ τὶς περισσότερες φορές ἐκμεταλλεύονταν τὴν ἀνάγκη καὶ κυριολεκτικὰ ἔπνιγαν τοὺς δανειζόμενους.

Τὰ λίγα χρήματα πού εἶχε ἡ ἐκκλησία τὰ ἔδινε σὲ τύπο χαμηλοῦ δανείου στοὺς κατοίκους γιὰ τὶς ἐπείγουσες ἀνάγκες τους, γιὰ τὴν ἀγορὰ κυρίως ἀλευριοῦ. Γιὰ νὰ καταλάβουμε τὸ οἰκονομικὸ στρίμωγμὰ τῆς τότε ἐποχῆς ἦταν τὸ γνωμικὸ πού λεγόταν· «Θέλεις νὰ καταραστεῖς τὸν σκοῦντρο σου (ἐχθρό σου); Πέ νὰ ππέσει ἔσσω τοῦ πολυδουτιά», δηλαδή νὰ ἀποκτήσει πολλὰ παιδιά.

Ὅταν λοιπὸν ἀποφασίστηκε ἡ ἀνέγερση τοῦ νέου ναοῦ, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν παπα-Παντελῆ ἐπισκέφθηκαν τὸν τοποτηρητὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θρόνου, τὸν μακαριστὸ Λεόντιο γιὰ εὐλογία καὶ ἔγκριση. Ὁ Λεόντιος ρώτησε ἂν ὑπάρχουν τὰ χρήματα. Τοῦ εἶπαν ὅτι ὑπάρχει μέρος τῆς δαπάνης ἡ ὁποία καθορίστηκε στὶς 1500 λίρες, καὶ δὰ εἰσπραχθοῦν ἀπὸ τοὺς κατοίκους στοὺς ὁποίους εἶναι δοσμένα. Τότε ὁ ἀείμνηστος Λεόντιος εἶπε τὰ μνημειώδη αὐτὰ λόγια πού μέχρι σήμερα δὲν ξεχάστηκαν· «Προσέξτε, δὲ δὰ πᾶτε νὰ ἀναγκάσετε τὸ φτωχὸ κόσμον ἂν δὲν μπορεῖ νὰ τὰ δώσει. Δὲ δὰ κλείσετε σπίτια

γιὰ νὰ κτίσετε ἐκκλησία. Τέτοια ἐκκλησία ὁ Θεὸς δὲν τὴν θέλει».

Ἄρχισαν οἱ ἐργασίες τῆς ἀνοικοδόμησης καὶ ἀρχές τοῦ 1939 μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ τελείωσε. Ἦταν τότε ὁ μεγαλύτερος ναὸς τῆς περιοχῆς. Πολὺ ἀργότερα, στὶς 18 Σεπτεμβρίου 1955 τελέστηκαν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ'. Ὁ ναὸς ἐξυπηρετοῦσε τοὺς κατοίκους γιὰ πενήντα ἔξι χρόνια καὶ ἔγινε ὁ τόπος τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν πνευματικῶν του ἀγώνων μέσα σ' ἓνα κόσμον πού ἄρχισε μὲ νέους καὶ ἀλλόκοτους τρόπους ζωῆς νὰ παρεκκλίνει ἀπὸ τὶς πατροπαράδοτες παραδόσεις καὶ ἀρχές.

Ἀπὸ τὸ 1960 ἄρχισε πάλι νὰ παρουσιάζεται πρόβλημα γιὰ τὸν ἐκκλησιασμό, γιατί ὁ πληθυσμὸς τῆς Σωτήρας αὐξανόταν μὲ γοργὸ ρυθμὸ. Ἀπὸ τὸ 1980 τὸ πρόβλημα ἔγινε ὀξὺ καὶ ἄρχισαν οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ἀπόκτηση νέου εὐρύχωρου ναοῦ. Οἱ ἐργασίες τῆς ἀνοικοδόμησης ἄρχισαν τὸ 1992 μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου κ.κ. Χρυσόστομου Α' καὶ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1996 ὁ νέος ναὸς (τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτήρος) ἦταν ἔτοιμος. Μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ νέου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως δὲν παραμερίσθηκε καθόλου. Κάθε Κυριακὴ καὶ σ' ὅλες τὶς ἑορτὲς τῶν ἀγίων, σχεδὸν καθημερινά, τελεῖται σ' αὐτὸν ἡ Θεία Λειτουργία.

Ὁ νέος ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως δίπλα στὸν παλαιό, πού ἡ ἱστορία του ἀρχίζει ἀπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴ περίοδο, οἱ δύο δηλαδή αὐτοὶ ναοὶ εἶναι οἱ ρίζες τῆς Σωτήρας καὶ δὲν ἔπαψαν οὔτε δὰ παύσουν νὰ εἶναι τὸ κέντρο τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τῆς. Ἐπίσης στὸν περίβολο τοῦ παλαιοῦ ναοῦ βρίσκεται τὸ παλαιὸ κοιμητήριον. Σ' αὐτὸ ἀναπαύονται οἱ πάπποι καὶ οἱ προπάπποι πού μᾶς παρακολουθοῦν ἂν στεκόμαστε σταθεροὶ στὶς ἀρχές καὶ στὶς ἀξίες πού αὐτὲς ἔδωσαν τὸ ἔναυσμα νὰ δημιουργήσουν καὶ νὰ μᾶς ἀφήσουν τὸν ἀσύγκριτο αὐτὸ πολιτισμὸ σὰν

² Ἀπὸ τὸ βιβλίον: π. Γεωργίου Ἰωάννου-Χρ. Χατζηχριστοδούλου, *Σωτήρα Ἀμμοχώστου. Βυζαντινὴ Κωμόπολη*, Λευκωσία 2002, σ. 73-75.

ἄχραντη παρακαταθήκη πὸ μᾶς τιμᾶ, ἀλλὰ καὶ μᾶς θυμίζει καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις. Ἐκεῖ λοιπὸν στὸ κέντρο καθημερινὰ βλέπουμε τοὺς τάφους τους καὶ ἀφουγκραζόμαστε τὶς συμβουλές τους.

Δύο μεγάλες θρησκευτικὲς πανηγύρεις γίνονται στὸ νέο ναὸ τῆς Μεταμορφώσεως. Στὶς

6 Αὐγούστου, ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν Κυριακὴ των Βαΐων, τῆς Ἑλιᾶς ὅπως εἶναι γνωστὴ στὴν Κύπρο. Ἡ δεῦτερη πανήγυρη γινόταν πρὶν τὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ στὸν ἱερό ναὸ τοῦ ἁγίου Μέμνονος στὴν Ἀμμόχωστο, ἀπ' ὅπου καὶ μεταφέρθηκε προσωρινὰ στὴ Σωτήρα.

Ὁ νέος ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, Σωτήρα Ἀμμοχώστου (1939).

Ο ΣΩΤΗΡ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΑΣ

Ἡ Εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ Σωτήρος (13ος αἰώνας) ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο Ἱερό ναὸ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος Σωτήρας Ἀμμοχώστου

Πρωτοπρ. Γεωργίου Ἰωάννου*

Ἡ Σωτήρα δίκαια μπορεῖ νὰ καυχᾶται γιὰ τὰ μνημεῖα καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά της κειμήλια. Οἱ δεκαπέντε ναοὶ της, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ ἑπτὰ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψη καὶ προστασία τοῦ Τμήματος Ἀρχαιοτήτων, οἱ ἀρχαῖες εἰκόνες (12^{ου}, 13^{ου}, 16^{ου}, 18^{ου} αἰ.) καὶ τὰ ἄλλα κειμήλια, μὲ σημαντικότερο τὸ ξύλινο ἀντιμνήσιο τοῦ 1572, μαρτυροῦν ὅτι ἡ κοινότητα ἔχει πλούσια ἱστορία καὶ παράδοση. Σ' αὐτὰ τὰ ἱερά πράγματα οἱ κάτοικοι μαθητεύσαν καὶ μαθητεύουν στὴν ἑλληνορθόδοξη παράδοση καὶ εὐσέβεια.

Μιλοῦμε καὶ ἀναφερόμαστε σὲ μιὰ ἱστορία ποὺ ξεκινᾷ τουλάχιστον ἀπὸ τὸν 40 μ.Χ. αἰώνα, ὅταν στὴν κοινότητα ὑπῆρχε τρίκλιτη βασιλική, ἡ ὁποία καταστράφηκε κατὰ τὶς ἀραβικὲς ἐπιδρομὲς (7ος-8ος αἰ.), καὶ πάνω στὰ θεμέλια της κτίστηκε ὁ ὑριστάμενος ναὸς τοῦ Σωτήρος τέλη τοῦ 11ου αἰώνα.

Τὸ σημαντικότερο ἀπὸ τὰ σεβάσματα ποὺ διασώθηκαν στὴ διαδρομὴ τῶν αἰώνων εἶναι καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ ἔργο τοῦ 13ου αἰώνα. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ ὅπως λένε οἱ εἰδικοί, εἶναι ἀπὸ τὶς μοναδικὲς στὴν Κύπρο. Στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, στὸ μέτωπο, ὑπάρχουν δύο ἐκδορὲς ποὺ ἔγιναν μὲ αἰχμηρὸ ἀντικείμενο, κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὴν ἀρχὴ τῆς τουρκοκρατίας.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ τοῦ Σωτήρος εἶναι ἀντικείμενο βαθιᾶς εὐλάβειας τῶν κατοίκων, γιατί ἔχουν ἐπίγνωση ὅτι τὸ χέρι ποὺ εὐλογεῖ καὶ μόλις διασώζεται, εὐλόγησε καὶ ἀγίασε τὴ Σωτήρα καὶ τὴν Κύπρο γενικὰ ἐπὶ γενεὲς γενεῶν γιὰ ὀκτακόσια χρόνια. Καὶ δὲν εἶναι ἄσχετο νὰ ποῦμε ὅτι ἐπὶ ἐποχῆς τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Τούρκων ποὺ οἱ πειρατὲς ἐλυμαίνοντο συ-

νεχῶς τὰ παράλια τῆς Κύπρου, ἡ Σωτήρα ἔμεινε ἀπ' αὐτοὺς ἄδικτη καὶ ἦταν καταφύγιο τῶν κατοίκων ὅλης τῆς περιοχῆς, καὶ ὅτι τοῦτο ὀφείλετο στὴν προστασία τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ. Φέρνω δύο περιπτώσεις- παραδείγματα ἕνα παλιὸ καὶ ἕνα νεώτερο:

Δυτικὰ τῆς Σωτήρας (τώρα εἶναι τμήμα της) ὑπάρχουν τρεῖς ναοὶ τοῦ 12ου αἰώνα καὶ ἐρείπια ἐνὸς βυζαντινοῦ οἰκισμοῦ μὲ τὸ ὄνομα «Χορτάκια». Ὁ οἰκισμὸς καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς πειρατὲς τὴν ἐποχὴ τῶν Ἑνετῶν ἢ ἀργότερα τὰ πρῶτα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Οἱ κάτοικοι βρῆκαν τότε καταφύγιο στὴ Σωτήρα καὶ γι' αὐτὸ μέχρι σήμερα ἀκόμα, κάθε Κυριακὴ ἀπόγευμα πᾶνε οἱ γυναῖκες, ἀνάβουν τὰ καντήλια στοὺς ναοὺς ποὺ ἀνέφερα, λέγοντας: «Πᾶμε νὰ ἀνάψουμε τὰ καντήλια στὸ παλιὸ μας τὸ χωριό». Ἄν καὶ πέρασαν αἰῶνες ἔμεινε αὐτὴ ἡ συνήθεια ποὺ ἐπιβεβαιώνει ὅτι οἱ κάτοικοι μὲ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν κουρσάρων, εὔρισκαν ἀσφάλεια στὴ Σωτήρα, ποὺ ἀπὸ βέβαιο θαῦμα δὲν τὴν πλησίαζαν οἱ ληστὲς.

Τὸ ἄλλο τὸ νεώτερο: Τὸ 1978 πέθανε μιὰ γυναίκα στὴν Ἁγία Νάπα 120 ἐτῶν, ἡ ὁποία σὲ συνέντευξη ποὺ ἔδωσε στὸ Φιλελεύθερο, λίγο πρὶν τὸ θάνατό της διηγεῖτο, ὅτι, ὅταν ἔβλεπαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας πλοίαρια στὴ θάλασσα ἔφρουγαν ἀπὸ τὴν Ἁγία Νάπα καὶ πήγαιναν στὴ Σωτήρα γιὰ ἀσφάλεια. Στὶς δύσκολες λοιπὸν ἐποχὲς στὴν εἰκόνα τοῦ Σωτήρος ἐναπόθεταν τὴν ἐλπίδα ἀλλὰ καὶ τὴ σωτηρία τους ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς τῶν ποικιλώνυμων ἐχθρῶν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς.

Ὁ Χριστὸς ὁ Σωτήρ, ποὺ μὲ τὸ ἰλαρὸ βλέμμα του μᾶς θυμίζει τὰ λόγια ποὺ εἶναι γραμμένα στὸ ἀνοικτὸ εὐαγγέλιο ποὺ κρατᾷ:

* Ὁ πρωτ. Γεώργιος Ἰωάννου εἶναι προϊστάμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σωτήρας Ἀμμοχώστου.

«Εγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς». Ἀκόμα μᾶς θυμίζει καὶ τὸ ἄλλο: «Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς».

Ἡ εἰκόνα σήμερα φυλάσσεται στὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ κέντρο τῆς Σωτήρας (πλησίον τῶν ναῶν τῆς Μεταμορφώσεως), στὸ ὁποῖο φυλάσσονται ὅλες οἱ εἰκόνες καὶ τὰ ἱερά σκεύη ποὺ προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ ἀρχαίους ναοὺς τῆς κοινότητος. Ὅμως ἡ εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος δὲν παραμένει

ἀπλῶς ἓνα μουσειακὸ ἔκθεμα, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται συχνὰ στὴ λατρεία, ὅπως ἔγινε κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος (11 Νοεμβρίου 2007) ἢ σὲ κάποιες ἐξαιρετικὲς ἡμέρες, ὅπως τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας ἢ τὴν πρώτη Κυριακὴ τοῦ Σεπτεμβρίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ψάλλεται ἡ Ἀκολουθία ὑπὲρ τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, κατὰ τὴν ὁποία γίνεται λιτάνευση τῆς εἰκόνας καὶ ἀναπέμπεται ἐνώπιόν της δεήσις ὑπὲρ εὐσταθείας τῆς κτίσεως.

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΣΤΟ ΠΑΛΑΙΧΩΡΙ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Προσέγγιση στις τεχνοτροπικές αναζητήσεις του ζωγράφου Φιλίππου Γούλ

Ιωάννη Α. Ήλιάδη*

Τὸ Παλαιχώρι, χωριὸ μὲ βυζαντινὲς καταβολές, ἐντοπίζεται σὲ γραπτὲς πηγές ἤδη ἀπὸ τὸ 1237, ὅταν γίνεται φέουδο ἀρχικά τῶν Montbeliard, τῶν Ἰωαννιτῶν, τοῦ Στέμματος τῶν Λουζινιᾶν, τῆς Ἑλένης Grenier, τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τέλος τῶν Ἀγγλῶν, κράτησε ζωντανή τὴν ἐλληνικότητά του καὶ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τοῦ 1955-59.

Ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως (εἰκ.1), κτίζεται καὶ τοιχογραφεῖται κατὰ τὴ Βενετοκρατία, περίοδο κατὰ τὴν ὁποία τὸ Παλαιχώρι γνωρίζει μεγάλη ἀκμή, ἀφοῦ τότε ἀνεγείρονται καὶ τοιχογραφοῦνται τὰ περισσότερα θρησκευτικὰ του μνημεῖα.

εἰκ. 1. Ἀποψη τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὸ Παλαιχώρι.

Ὁ ναὸς εἶναι κτισμένος στὸν χαρακτηριστικὸ τύπο τοῦ μονόκλιτου ξυλοστεγνοῦ ναοῦ ποὺ ἐπιχωριάζει σὲς ὄρεινὲς περιοχές τοῦ Τροόδου καὶ ἀναπτύχθηκε ἤδη ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς Φραγκοκρατίας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸ ἡ στέγη τοῦ ναοῦ καλύπτει ἐπίσης τὴν ἀψίδα σὰ ἀνατολικά καὶ τὸ προστώο σὲ σχῆμα γάμμα σὰ δυτικά καὶ σὰ νότια.

Σύμφωνα μὲ ἀποσπασματικὰ σωζόμενα ἐπιγραφὰ στὸ ὑπέρθυρο τῆς δυτικῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ, οἱ ὑποκείμενες τοιχογραφίες ποὺ ἀπεικονίζουν τὸν Χριστὸ καὶ τὴ Θεοτόκο ἔνθρονους διπλὰ ἀπὸ τοὺς ἁγίους Ἰωάννη Πρόδρομο καὶ Ἰωάννη τὸ Θεολόγο ἀντίστοιχα, ἔχουν ἐκτελεσθεῖ τὸ 1612. Οἱ τοιχογραφίες στὸ ἐσωτερικὸ του ναοῦ εἶναι προγενέστερες καὶ χρονολογοῦνται στὴν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας (1489-1571) καὶ παρουσιάζουν ἕναν ἀπὸ τοὺς πληρέστερους εἰκονογραφικὰ κύκλους αὐτῆς τῆς περιόδου στὴν Κύπρο: Τὸ Ἱερὸ καταλαμβάνουν θέματα τοῦ εὐχαριστιακοῦ κύκλου, ἐνῶ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ χωρίζεται σὲ δύο ὀριζόντιες ζώνες, ὅπου ἀπεικονίζονται πάνω κυρίως ὁ χριστολογικὸς κύκλος καὶ κάτω μεμονωμένοι Ἅγιοι.

Ὁ εἰκονογραφικὸς κύκλος χαρακτηρίζεται ἀπὸ πληρότητα καὶ ἄρτια ὀργάνωση. Ἡ τέχνη τῶν τοιχογραφιῶν ἀντανακλᾷ τὶς καλλιτεχνικὲς τάσεις τῆς ἐποχῆς μὲ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴ Δύση, κυρίως ἀπὸ τὴν Ἰταλία, σὲ δευτερεύοντα σημεῖα τῶν συνδέσεων καὶ τὴν σχετικὴ ἀντίσταση τοῦ καλλιτέχνη στὴν ἰταλοβυζαντινὴ ζωγραφικὴ ποὺ ἀκμάζει τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ στὸ Πελένδρι, τὴν Παναγία Ποδύθου, στὸν Λαμπαδιστὴ κ.α.. Τὸ πλούσιο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα εἶναι παλαιολόγειο καὶ ἐμπλουτίζεται περαιτέρω μὲ λεπτομέρειες, ἀρχιτεκτονήματα καὶ τύπους ποὺ προέρχονται εἴτε ἀπὸ μικρογραφίες σὲ δυτικὰ χειρόγραφα εἴτε ἀπὸ ἔργα τέχνης καὶ τοιχογραφίες σὲ λατινικοὺς ναοὺς τῆς Κύπρου. Πρόκειται γιὰ καλλιτεχνικὲς ἀναζητήσεις καὶ ἀνησυχίες ποὺ παρατηροῦνται καὶ σὲ ἄλλα μνημεῖα τῆς πε-

* Ὁ Δρ Ἰωάννης Ήλιάδης εἶναι βυζαντινολόγος, Διευθυντὴς Βυζαντινοῦ Μουσείου τοῦ Ἱδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'.

ριόδου, ὅπως στὸν Τίμιο Σταυρὸ τοῦ Ἁγιασμάτη, στὸν Ἅγιο Μάμαντα στὸν Λουβαρά, στὴν Παναγία Χρυσοκουρδαλιώτισσα στὰ Κούρδαλη, στὸν Ἅγιο Νικόλαο στὴ Γαλαταριά, στὸν Τίμιο Σταυρὸ στὴν Κυπερούντα κ.α.

Ἡ παρουσίαση ἐνὸς ἐνδεικτικοῦ ἀριθμοῦ τοιχογραφιῶν ἀπὸ τὸ ναὸ σκοπὸ ἔχει νὰ ἀναδείξει τὰ στοιχεῖα αὐτά.

Ἡ σύνθεση τῆς Θεοτόκου ὡς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων (εἰκ.2), στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας, παρουσιάζει τὴ Θεοτόκο ὄρθια χωρὶς τὸ Βρέφος, μὲ τὰ χέρια ὑψωμένα σὲ στάση δέησης ἀνάμεσα στοὺς σεβίζοντες Ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, δέμα πού παρουσιάζεται μὲ πολλὲς ὁμοιότητες στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Μάμαντος στὸν Λουβαρὰ (1495) καὶ στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ Γαλαταριά.

εἰκ. 2. Ἡ σύνθεση τῆς Θεοτόκου ὡς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων, στὸ τεταρτοσφαίριο τῆς ἀψίδας τοῦ ἱεροῦ θήματος καὶ ἡ Κοινωνία καὶ ἡ Μετάληψη τῶν Ἀποστόλων στὸν ἡμικύλιωδρο τῆς ἀψίδας (ἀρχές 16ου αἰ.).

Ἡ Κοινωνία καὶ ἡ Μετάληψη τῶν Ἀποστόλων (εἰκ.2) στὸν ἡμικύλιωδρο τῆς ἀψίδας ἀκολουθεῖ τὸν εἰκονογραφικὸ τύπο τῆς κυπροαναγεννησιακῆς Παναγίας τῆς Ποδύθου στὴ Γαλάτα μὲ τὴ διπλὴ ἀπεικόνιση τοῦ Χριστοῦ. Στὴν περίπτωση τοῦ Παλαιχωρίου ὁ καλλιτέχνης ἀπεικονίζει διπλὰ καὶ τοὺς μαθητὲς Του, σπάνιο εἰκονογραφικὸ στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται ἐπίσης στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὴ Γαλαταριά στὴν Πάφο. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, ἐπίσης, ἡ προσπάθεια τοῦ καλλιτέχνη νὰ εἰσαγάγει τὴν προοπτικὴ τοῦ ἐνὸς κεντρικοῦ σημείου στὴν ἀπεικόνιση τοῦ ἑσω-

τερικοῦ χώρου τοῦ κτηρίου, στὸ ὁποῖο εὐρίσκονται ὁ Χριστὸς, οἱ ἀγγέλοι καὶ οἱ Ἀπόστολοι. Ἡ ὀργάνωση τοῦ χώρου καθὼς καὶ ἡ χρῆση τῆς προοπτικῆς συνδέεται μὲ τὴ λεγόμενη «πρῶτη Ἀναγέννηση» τοῦ Masaccio καὶ τοῦ Beato Angelico στὴν Τοσκάνη τῆς Ἰταλίας καὶ ἐφαρμόζεται τὴν περίοδο αὐτὴ μὲ ἐπιτυχία σὲ κυπροαναγεννησιακὰ τοιχογραφημένα σύνολα τῆς Κύπρου. Ἡ διακόσμηση ἐπίσης τῶν κτηρίων μὲ φυτικὸς κλάδους μὲ τρεῖς ἀπολήξεις θυμίζει ἀντίστοιχες σὲ κτήρια κυπροαναγεννησιακῆς τεχνοτροπίας, ὅπως στὴν Παναγία τῆς Ποδύθου στὴ Γαλάτα καὶ στὸ Λατινικὸ Παρεκκλήσιο στὸν Καλοπαναγιώτη, καθὼς ἐπίσης καὶ ἐκεῖνες τοῦ Φίλιππου Γούλ στὸν Ἁγιασμάτη καὶ στὸν Λουβαρὰ τοῦ 1495 καὶ 1496 ἀντίστοιχα.

Στὴν καλλιτεχνικὴ παραγωγή τοῦ Συμεὼν Ἀξέντη πού ὑπογράφει τὶς τοιχογραφίες τοῦ Ἁγίου Σωζομένου τὸ 1513 καὶ τῆς Θεοτόκου καὶ Ἁγίας Παρασκευῆς τὸ 1514 στὸ χωριὸ Γαλάτα ἐντοπιζοῦνται πολλὲς ὁμοιότητες μὲ τὶς τοιχογραφίες τοῦ Παλαιχωρίου: Σκηνὲς ὅπως ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ (εἰκ.3) πού παρουσιάζει

εἰκ. 3. Ἡ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ.

παρόμοια ἀπεικόνιση τῶν μάγων, τῶν ἀγγέλων καὶ τοῦ βραχῦδους τοπίου, ἢ Ἐγερση τοῦ Λαζάρου (εἰκ.4) στὴν ὁποία ἀκολουθεῖται ἡ ἴδια εἰκονογραφία. Εἰκονογραφικὲς ὁμοιότητες ἐντοπιζοῦνται ἐπίσης στὶς ἀντίστοιχες σκηνὲς

είκ.4. Η Έγερση τοῦ Λαζάρου.

στον Ἅγιο Νικόλαο στο Κλωνάρι καὶ στον Ἅγιο Μάμαντα στον Λουβαρά. Παρόμοια εἰκονογραφία παρουσιάζει ἡ σκηνὴ τῆς Βαϊοφόρου (είκ.5) μὲ τὴν ἀντίστοιχη στον Ἅγιο Νικόλαο στο Κλωνάρι. Ὁ ζωγράφος τοῦ Παλαιχωρίου ἀνανεώνει τὴν εἰκονογραφία τοῦ θέματος

είκ. 5. Ἡ Βαϊοφόρος.

παρὰ τὶς ὅποιες σχεδιαστικὲς ἀδυναμίες καὶ τολμᾶ νὰ εἰσαγάγει μορφὲς τοῦ πλήθους ποὺ παραπέμπουν σὲ κυπροαναγεννησιακὰ ἔργα ὅπως λ.χ μορφὲς Ἀποστόλων ἀπὸ τὴν ἀψίδα τῆς Παναγίας τῆς Ποδύδου στὴ Γαλάτα. Ἡ ἀντίστοιχη σκηνὴ στο ναὸ τῆς Θεοτόκου στὴ Γαλάτα τοῦ Συμεὼν Ἀξέντη φαίνεται ὅτι ἀντιγράφει τὸν ζωγράφο τῆς Μεταμόρφωσης

χωρὶς νὰ ἀντιλαμβάνεται τὶς καινοτομίες τοῦ καλλιτέχνη, ὅπως καὶ στὴ Βαϊφόρο, στὴ Βάπτισμα καὶ στὴν σκηνὴ τῆς Μεταμόρφωσης. Οἱ σχεδιαστικὲς ἀδυναμίες τοῦ Συμεὼν Ἀξέντη ποὺ ἐντοπίζονται κυρίως στὴν ἀπόδοση τῶν ὀρθῶν ἀναλογιῶν τῶν μορφῶν καὶ στὴν τοποθέτησή τους στο χωρὸ γίνονται ἐμφανῆ στὴ σκηνὴ τῆς Ἀνάστασης δυτικῶν τύπου ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ πρότυπο τοῦ ζωγράφου τοῦ Παλαιχωρίου. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Συμεὼν Ἀξέντης ἀκολουθεῖ τὰ πρότυπα τοῦ Παλαιχωρίου προσφέρει τὸ 1513 ὡς τὸ χρονικὸ ὄριο ante quem γιὰ τὸν ὑπὸ ἐξέταση ναό.

Οἱ τοιχογραφίες στο Παλαιχώρι παρουσιάζουν ἀρκετὲς εἰκονογραφικὲς καὶ τεχνοτροπικὲς ὁμοιότητες μὲ τὰ ἔργα τοῦ Φιλίππου Γουλ ποὺ ἐκτέλεσε σύμφωνα μὲ τὶς κτητορικὲς ἐπιγραφὲς τὸ 1494 τὶς τοιχογραφίες στον Τίμιο Σταυρὸ τοῦ Ἁγιασμάτων καὶ τὸ 1495 στον Ἅγιο Μάμαντα στον Λουβαρά. Σὲ σκηνὲς ὅπως ἡ Σταύρωση (είκ.6), ἀκολουθοῦνται κοινοὶ εἰκονογραφικοὶ τύποι στὴν ἀπόδοση τοῦ

είκ. 6. Ἡ Σταύρωση.

Ἐσταυρωμένου καὶ τῶν ἄλλων μορφῶν, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἐκεῖ οἱ συνδέσεις εἶναι πιὸ περιορισμένες, λόγω τοῦ χώρου καὶ ἀπουσίας οἱ ληστές, ὁ λογιστῆς κλπ. Στὴν σκηνὴ τοῦ Μυστικῶν Δείπνου (είκ.7), ὅπως καὶ στὴν ἀντίστοιχη στον Ἁγιασμάτων, ἀκολουθεῖται ἡ προοπτικὴ τοῦ κεντρικοῦ σημείου φυγῆς. Στον Νιπτῆρα (είκ.8) διαφέρουν τὰ ἀρχιτεκτονήματα στο βάθος, μὰ παραμένει κοινὴ ἡ διάταξη τῶν μορφῶν στο χωρὸ. Μεγαλύτερες ὁμοιότητες μὲ τὸ ἔργο τοῦ Φιλίππου Γουλ στον Λουβαρά ἐντοπίζεται στὴν σκηνὴ τῆς Προδοσίας (είκ.9), ὅπου ἀπεικονίζεται μὲ ταυ-

είκ.7. Ο Μυστικός Δείπνος.

είκ. 8. Ο Νιπτήρ.

τόσημο τρόπο ο άσπασμος του Ιούδα, ή φρουρά καθώς επίσης το έπεισόδιο με τον Πέτρο που εικονίζεται σε αντίκλιση, να αναζητάει με τα μάτια τον Χριστό. Στον Έμπαυγμό (είκ.9), όπως στις αντίστοιχες σκηνές στον Λουβαρα και, στον Άγιασματή, ο Χριστός

είκ. 9. Η Προδοσία.

είναι ένδεδυμένος με πορφυρό μανδύα, φέρει άκάνδυνο στεφάνι και κρατάει καλάμι. Περι-

τριγυρίζεται από πλήθος Ιουδαίων που τον χλευάζουν ήχώντας βούκινα και άλλα μουσικά όργανα. Παρόμοια εικονογραφία με τον Λουβαρα και τον Άγιασματή παρουσιάζει ή σκηνή του Έλκομένου (είκ.10) με τον Σίμωνα στα δεξιά να μεταφέρει το σταυρό και να ακολουθείται από τον Ιησού που έλκεται από Ρωμαίο

είκ.10. Έλκόμενος επί Σταυρού.

στρατιώτη. Μεγάλη είναι επίσης ή όμοιότητα στην εικονογραφία καθώς επίσης και στην τεχνοτροπική απόδοση του Έπιταφίου Θρήνου (είκ.11) με την αντίστοιχη σκηνή στον Άγια-

είκ. 11. Ο Έπιτάφιος Θρήνος.

σμάτη. Χαρακτηριστική είναι η απόδοση τῆς Θεοτόκου πού κρατεῖ τὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἄγονου τοπίου μὲ τοὺς βραχῶδεις λόφους πού συγκλίνουν πρὸς τὸν σταυρὸ πού εὐρίσκεται ἀνάμεσά τους. Μοναδικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς δύο σκηνές παρουσιάζει ἡ στάση τῆς Μαρίας Μαγδαληνῆς. Μὲ παρόμοιο τρόπο ἀπεικονίζονται οἱ σκηνές τῆς Ἀνάληψης (εἰκ.12) καὶ τῆς Πεντηκοστής

εἰκ. 12. Ἡ Ἀνάληψις.

(εἰκ.13) μὲ ἐκεῖνες στὰ μνημεῖα τοῦ Φιλίππου Γούλ. Στὴν σκηνὴ τῆς Φιλοξενίας τοῦ Ἀβραάμ (εἰκ.14) παρὰ τὰ διαφορετικὰ ἀρχιτεκτονήματα τοῦ βάνδου ἀκολουθεῖται ἀνάλογη εἰκονογραφία ὅπως στὸν Λουβάρ, τόσο ὡς πρὸς

εἰκ. 13. Ἡ Πεντηκοστή.

τὴν ἀπόδοση τῶν Ἀγγέλων, ὅσο καὶ τῆς τράπεζας πού ἀπεικονίζεται μὲ τὴν ἴδια προοπτική.

εἰκ. 14. Ἡ Φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ.

Ὅμοιότητες μὲ ὡς πρὸς τὴν εἰκονογραφία καὶ τὴν τεχνοτροπία τοῦ Φιλίππου Γούλ ἐντοπίζονται ἐπίσης καὶ στὶς μορφές μεμονωμένων Ἀγίων, ὅπως λ.χ. στὴ μορφή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (εἰκ.15). Ὁ Ἅγιος πού ἀπεικονίζεται μὲ κυανοῦ χιτώνα καὶ ἐρυθρὸ ἱμάτιο νὰ κρατεῖ καὶ μὲ τὰ δύο του χέρια κλειστὸ Εὐαγγέλιο πα-

εἰκ. 15. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

ρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την αντίστοιχη στον Λουβαρά, τόσο ως προς την έκφραση της μορφής του Αγίου, όσο και ως προς στην στάση του. Η έκφραση του Αγίου είναι παρόμοια και με την αντίστοιχη στον Άγιασματή. Αντίστοιχες εικονογραφικές και τεχνοτροπικές ομοιότητες παρουσιάζουν και οι αγίες Παρασκευή και Μαρίνα (είκ.16) που εικονίζονται

είκ. 16. Οι αγίες Παρασκευή και Μαρίνα.

στο δυτικό τοίχο του ναού και απαντώνται πολύ συχνά μαζί και σε άλλους ναούς της Κύπρου. Οί μικροδιαφορές που παρουσιάζονται έντοπίζονται κυρίως στην έλλειψη χώρου. Όπως διαφαίνεται από την απεικόνιση του αγίου Μάμαντος (είκ.17), πολιούχου Αγίου της

είκ. 17. Ο άγιος Μάμας.

κατεχόμενης σήμερα πόλεως της Μόρφου, παρά τις τεχνοτροπικές ομοιότητες, ο Άγιος απεικονίζεται και στα τρία μνημεία με εικονογραφικές παραλλαγές όπως λ.χ φορά βηματισμού του λιουταριού, παρουσία είλογου του Χριστού, σταυρός στα χέρια του Αγίου κλπ.

Τη σχέση του Φίλιππου Γούλ με το Παλαιχώρι υποδεικνύει μία εικόνα Άκρας Ταπείωσης (είκ.18) στο Μουσείο Παλαιχωρίου που προέρχεται από το ναό της Χρυσοπαντάνας

είκ. 18. Η Άκρα Ταπείωση, εικόνα στο Μουσείο Παλαιχωρίου που προέρχεται από το ναό της Παναγίας Χρυσοπαντάνας στο ίδιο χωριό.

σας στο ίδιο χωριό. Η εικόνα στην τεχνοτροπία του Φίλιππου Γούλ, φέρει την υπογραφή Φίλιππος. Η Άκρα Ταπείωση στην εικόνα παρουσιάζει πολλές εικονογραφικές και τεχνοτροπικές ομοιότητες με την αντίστοιχη στην κόγχη της Προδέσεως του ναού της Μεταμορφώσεως (είκ.19) καθώς και με εκείνη του εικονιδίου που κρατά η Αγία Παρασκευή στην παράσταση στον κυρίως ναό.

Δυστυχώς ή καταστροφή της κτητορικής έπιγραφής μάς στέρησε τα ονόματα των δωρητών και του ζωγράφου, όπως και τη χρο-

είκ. 19. Ἡ Ἄκρα Ταπείνωσι, τοιχογραφία στὴν κόγχη τῆς Προθέσεως τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Παλαιχωρίου (ἀρχές 16ου αἰ.).

νολογία. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα καὶ τὶς συγκρίσεις ποὺ ἔχουν παρατεθεῖ πιστεύω ὅτι εἶναι καταφανεῖς οἱ σχέσεις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος στὸ Παλαιχώρι μὲ ἐκεῖνες τοῦ Φίλιππου Γοῦλ στὸν Ἁγισμάτη (1494) καὶ στὸν Λουβαρὰ (1495).

Στὸ Παλαιχώρι ὁ ζωγράφος παρουσιάζεται ὠριμότερος μὲ καλύτερες ἀναλογίες τῶν μορφῶν στὶς πολυπρόσωπες σκηνές καὶ παρουσιάζεται νὰ γνωρίζει τὶς κυπροαναγεννησιακὲς τοιχογραφίες ποὺ ἐκτελοῦνται γύρω στὸ 1500 στὸ Πελένδρι, στὸν Λαμπαδιστή, στὴν Ποδύδου καὶ ἄλλοῦ. Πιστεύω ὅτι οἱ τοιχογραφίες αὐτὲς μποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν χρονικὰ γύρω στὸ 1500, περίοδο ποὺ ἤκμασε ἡ ἰταλοκυπριακὴ σχολὴ ζωγραφικῆς.

Ο ΝΑΟΣ ΚΑΙ Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΩΤΗΡΟΣ ΑΚΑΝΘΟΥΣ

Χριστόδουλου Χατζηχριστοδούλου*

Ὁ Ναός

Στὸ κέντρο τῆς Ἀκανθοῦς εἶναι κτισμένος ὁ ἐπιβλητικὸς ναὸς τοῦ Χρυσοσώτηρος, ὁ ὁποῖος ἄρχισε νὰ ἀνοικοδομεῖται τὸ 1916 καὶ ἀποπερατώθηκε τὸ 1935¹. Ἀρχιτέκτονας του ἦταν ὁ Θεόδωρος Φωτιάδης.

Τὸ εἰκονοστάσιο

Τὸ εἰκονοστάσιο τοῦ νέου ναοῦ ἦταν ἔργο τοῦ περίφημου ξυλογλύπτη Χρύσανθου Ταλιαδώρου. Ἡ ἀνάθεση τῆς κατασκευῆς του ἔγινε κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ὁ υἱὸς τοῦ ἀείμνηστου Ταλιαδώρου, Κλεάν-

Ἱερὸς Ναὸς Χρυσοσώτηρος Ἀκανθοῦς (πρόσφατη φωτογραφία)

Ἡ ἐκκλησία ἐγκαινιάστηκε τὴν Κυριακή, 14 Σεπτεμβρίου 1941, ἀπὸ τὸν τοποτηρητὴ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο.

Ἀπὸ τὸν παλαιὸ ναὸ τοῦ Χρυσοσώτηρος ποὺ ἐπιδιορθώθηκε τὸ 1777 ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Χρύσανθο (1767-1810)² διατηρήθηκε μόνο ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ σὲ προσκυνητᾶρι ποὺ ὑφίσταται ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, στὸ νότιο μέρος τῆς.

δης, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ, εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ παραχωρήσει ἀντίγραφο τοῦ σχεδίου τοῦ εἰκονοστασίου. Ἡ συνοδευτικὴ ἐπιγραφή ἀναφέρει ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΣΧΕΔΙΟΝ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΟΥ ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟΥ ΔΙΑ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΝΑΟΝ ΣΩΤΗΡΟΣ ΑΚΑΝΘΟΥΣ ΕΚΠΟΝΗΘΕΝ ΥΠΟ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ Κ. ΤΑΛΙΑΔΩΡΟΥ ΤΗΝ 30.8.1967. Στὸ ἐργαστήριο τοῦ Ταλιαδώρου στὴν Παλλουριώτισσα ὑπάρχει ἀκόμη τὸ ξυλόγλυπτο δεῖγμα, τὸ ὁποῖο εἶχε προσκομίσει γιὰ ἐγκριση στὴν Ἱερὰ Σύνοδο.

* Ὁ κ. Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου εἶναι διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας

¹ Π. Παντελίδη, *Ἀκανθοῦ: Ἐκεῖ ποὺ σμῖγνουν θρύλοι καὶ Ἱστορία*, Λευκωσία 1984, σ. 98-102. Ὑπουργεῖο Παιδείας-Διεύθυνση Μέσης Ἐκπαίδευσης-Ὑπηρεσία Ἀνάπτυξης Προγραμμάτων (ἔκδ.), *Ἡ κατεχόμενη γῆ μας*, Λευκωσία 1991, σ. 150.

² Λ. Φιλίππου, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας* [Κυπριολογικὴ Βιβλιοθήκη, ἐκδ. ἐπιμελεία Θ. Παπαδοπούλλου], Λευκωσία 1975, σ. 129.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὅπως εἶναι σήμερα, μετὰ τὴ μετατροπὴ του σὲ μουσουλμανικὸ τέμενος.

Οἱ εἰκόνες

Στὸ εἰκονοστάσιο ὑπῆρχαν δέσσεις γιὰ 16 δεσποτικὲς εἰκόνες καὶ 78 εἰκόνες ἐπιστυλίου. Ἐπιπλέον τὸ εἰκονοστάσιο περιελάμβανε τρία βημόθυρα καὶ ἐπιστερόταν ἀπὸ τὸν Ἐσταυρωμένο καὶ τὰ Λυπητερά. Παρόλο πὺ οἱ εἰκόνες παραγγέλθηκαν στὸν ζωγράφο Σολωμὸ Φραγκουλίδη³, γνωρίζουμε ἀπὸ παλιὰ φωτογραφία ὅτι στὸ εἰκονοστάσιο εἶχαν τοποθετηθεῖ εἰκόνες ἀπὸ τὸν παλαιὸ ναὸ πὺ ἀνήκαν σὲ ἄλλους ζωγράφους, ὅπως οἱ εἰκόνες τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν

καὶ τῶν ἁγίων Νικολάου καὶ Σπυρίδωνος, τοῦ ἁγίου Σάββα καὶ τῆς ἁγίας Ἄννας, ὅλες τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ μιὰ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς δεκαετίας τοῦ 1960⁴.

Ἡ εἰκόνα τοῦ Χρυσοσώτηρος Ἀκανθοῦ (πρόσφατη φωτογραφία)

Ἡ εἰκόνα τοῦ Χρυσοσώτηρος

Στῆς 6 Αὐγούστου, ἡμέρα τῆς Μεταμορφώσεως πὺ πανυγήριζε ἡ ἐκκλησία, συνέρρεαν πλήθη πιστῶν ἀπὸ ὀλόκληρη τὴν Κύπρο, γιὰ νὰ προσκηνύσουν τὸν Χρυσοσώτηρο καὶ νὰ τοῦ ἀφιερώσουν τὰ τάματά τους, ὅπως τὸ κέ-

³ Γενικὰ γιὰ τὴν ἀγιογραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Φραγκουλίδη, βλ. Ὁ Μετσαφοῦ-Πολύζου, *Σολωμὸς Φραγκουλίδης. Ἐνας γνήσιος δημιουργός*, Λευκωσία 2009, σ. 41έξ. Ἡ συγγραφέας δὲν ἀναφέρεται στὸ ἔργο του στὴν Ἀκανθοῦ.

⁴ Τῆς ὑποψίης μου ὅτι εἰκόνες ἀπὸ τὴν Ἀκανθοῦ βρίσκονταν στὴ Μόρφου ἐπιβεβαίωσε ἡ ταύτιση τῆς εἰκόνας τῶν ἁγίων Νικολάου καὶ Σπυρίδωνος τὸ 2007. Ἡ εἰκόνα τοποθετήθηκε μαζί με ἄλλες στὸ νότιο τοῖχο τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μάμαντος στὴ Μόρφου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἔχουν μετατρέψει τὴν ἐκκλησία σὲ μουσεῖο. Ὁ κ. Σάββας Σαββίδης, Δήμαρχος τῆς Ἀκανθοῦς μου εἶχε φέρεи τότε τὸ ἡμερολόγιο τοῖχου τῆς Ἀκανθοῦς τοῦ 2007, στὸ ὅποιο ὑπάρχει φωτογραφία γάμου μέσα στὸν Χρυσοσώτηρο. Στὸ τέμπλο τοῦ ναοῦ εἶναι τοποθετημένη ἡ προαναφερθεῖσα εἰκόνα, ὁμοιά της ὑπάρχει στὸ ναὸ τῆς Παναγίας Χρυσελευούσας στὸν Στρόβολο. Παρόλο πὺ ἔχει ἀπαλειφθεῖ με χρῶμα ἡ ἀφιερωματικὴ ἐπιγραφή γιὰ εὐνόητους λόγους ἡ εἰκόνα χρονολογεῖται στῆς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ ἔγινε ἀπὸ ἀγιογράφο πὺ ἀκολουθεῖ τὴν τεχνοτροπία τοῦ Ἰωάννου Κορνάρου τοῦ Κρητός. Ἡ σύνθεση ἀποτελεῖ προφανῶς εὐρημα τοῦ πολυτάλαντου Κορνάρου καὶ φανερώνει τὴν ὁμο-

δοῦν ἄς μείνει». Φόρτωσε τότε ὁ Ἐπίτροπος στή μελίσα μούλα τὴν εἰκόνα καὶ τράβηξε γιὰ τὴν Ἀκανθοῦ. Ἡ ἀπόσταση λιμανιοῦ - Ἀκανθοῦς εἶναι 15 μίλια περίπου. Στὴν ἐπιστροφή κάποια στιγμή ἀφηνίασε τὸ ζῶο, τὸ σχοινὶ ἔφυγε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἐπιτρόπου καὶ τὸ ζῶο τρέχοντας μὲ τὸ φορτίο χάθηκε στὸ δρόμο πρὸς τὴν Ἀκανθοῦ.

Ὁ Ἐπίτροπος ὅταν ἔφτασε στὸ χωριὸ ἀνάφερε τὸ γεγονός στους συγχωριανούς του καὶ τότε σχηματίστηκαν ὁμάδες καὶ βγήκαν σ' ἀναζήτηση τοῦ ζῶου καὶ τῆς εἰκόνας. Τελικὰ βρέθηκε τὸ ζῶο νεκρὸ μέσα σὲ ἕνα δάμνο σχοινιαῖς δίπλα στὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ διαλυθέντος συνοικισμοῦ τῆς Μελίσσας. Ἀπὸ τότε θεωρήθηκε ἱερὴ ἡ σχοινιά ἐκείνη καὶ κανένας δὲν ἤθελε καὶ δὲν τολμούσε νὰ κόψει ἕνα κλαδάκι». Στὸ χῶρο τῆς σχοινιαῖς στήθηκε πέτρινος στύλος ὕψους μισοῦ μέτρου, πάνω στὸν ὁποῖο ἀνάβαν οἱ Χριστιανοὶ μιὰ καντήλα.

Ἔργασίες ἀπεντόμωσης εἰκόνων στὸν ἱερό ναὸ Ἁγίου Μάμαντος Μόρφου. Διακρίνεται ἀριστερὰ ἡ εἰκόνα τοῦ Χρυσοσώτηρος.

Ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποὺ παρουσιάζε ὀλόσωμο τὸν Χριστὸ ἀπαιτήθηκε, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, νὰ ἀποκοπεῖ τὸ μισὸ κάτω μέρος γιὰ νὰ γίνεῖ δυνατὴ ἡ τοποθέτησή της στὸ εἰκονοστάσι. Ἡ χλωλότητα ποὺ συνέβηκε στὸν τεχνίτη καὶ σὲ μερικὰ νεώτερα πρόσωπα τῆς οἰκογένειάς του ἀποδόθηκε σὲ θαῦμα.

Στὸ πίσω μέρος τῆς εἰκόνας ὑπάρχει ζωγραφισμένος σταυρὸς μὲ κρυπτογράμματα. Ἐκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ εἶναι γραμμένη ἡ ἀκόλουθη (μεγαλογράμματη) ἐπιγραφή. Εἰδὼ παρουσιάζεται ἡ μικρογράμματη μεταγραφή της ποὺ ἔγινε πρὶν τὸ 1974: «Ἡ Σεβάσιμος

αὕτη οἰκὸν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰ. Χρ., ἦν τιμοῦμε μετὰ πόθου καὶ πίστεως. Ἦσερχομένου πρὸς πάσαν ὀφέλπαν ἐπιτήδιον ἐξερέτος δὲ εἰς ἀνεδρίαν/χειρ Σάβα».

Ἡ ἀνακάλυψη τῆς εἰκόνας μετὰ τὸ 1974

Ἡ εἰκόνα εἶχε φωτογραφιστεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν τουρκικὴ εἰσβολὴ καὶ μὲ βάση αὕτη τὴν φω-

Ὁ δήμαρχος Ἀκανθοῦς κ. Σάββας Σαββίδης ἐνώπιον φωτογραφικοῦ ἀντιγράφου τῆς εἰκόνας τοῦ Χρυσοσώτηρος, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Χρυσοσώτηρος Ἀκανθοῦς στὴν Ὀρόκληνη Λάρνακας.

τογραφία ἔγιναν τὰ μεταγενέστερα ἀντίγραφα της. Ἐκτοτε ἡ τύχη τῆς ἀγνοεῖτο.

Τὸ 2007, στὸ πλαίσιο ἐργασιῶν συντήρησης τοῦ κιβωρίου τῆς ἁγίας τράπεζας τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Ἁγίου Μάμαντος Μόρφου ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Μόρφου καὶ τὴν Ἀμερικανικὴ Πρεσβεΐα ἐν γνώσει τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας, ἀποφασίσθηκε ἡ ἔκδοση σχετικοῦ τόμου. Ὅταν μου ἀπεστάλησαν τὰ δοκίμια τῆς εἰσαγωγῆς -θυμᾶμαι ἦταν κοντὰ μεσάνυχτα τῆς 2ας Νοεμβρίου 2009- διαπίστωσα μὲ συγκίνηση ὅτι ἡ φωτογραφία στὴ σελίδα 9 τοῦ βιβλίου ποὺ δείχνει ἀπεντόμωση εἰκόνων ποὺ μεταφέρθηκαν ἀπὸ συλημένους ναοὺς στὰ κελλιά τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Μάμαντος περιλάμβανε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος Ἀκανθοῦς. Στὴν εἰκόνα διακρίνονται δύο σημεῖα μὲ ἀπώλεια τοῦ χρώματος, καθὼς καὶ ἡ ἀπουσία τῆς θυρίδας τοῦ ὀμφαλοῦ.

Ἡ ζωγραφικὴ τῆς εἰκόνας εἶναι ὀρατὴ μόνο στὸ πρόσωπο τοῦ Κυρίου, ἐνῶ ἡ ὑπόλοιπη εἰκόνα εἶναι καλυμμένη μὲ ἀργυροεπίχρυσον

ἐπένδυση. Ἡ παράσταση τῆς μεταλλικῆς ἐπένδυσης δὲν ἀντιγράφει τὴ ζωγραφικὴ τῆς ξύλινης εἰκόνας.

Τὸ θέμα τῆς ἐπένδυσης εἶναι πρωτότυπο καὶ ἴσως μοναδικὸ στὴν χριστιανικὴ εἰκονογραφία τῆς Κύπρου, ἀφοῦ ἀποτελεῖ παραλλαγή τῆς ἀπεικόνισης τῆς Μεταμόρφωσης⁷. Στὴν εἰκόνα παριστάνεται ὁ Χριστὸς ἕως τὴν μέση σὲ ἡλικία ὠριμοῦ ἀνδρα στὸν εἰκονογραφικὸ τύπο τοῦ Παντοκράτορα. Φορεῖ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο. Εὐλόγει μὲ τὸ δεξιὸ χεῖρ καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατᾶ ἀνοικτὸ κώδικα εὐαγγελίου στὸν ὁποῖο ἀναγράφεται περικοπῆ ἀπὸ τὸ κατὰ Ἰωάννην

χρονολογία 1836.

Στὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰκονίζονται οἱ προφῆτες Μωυσῆς καὶ Ἡλίας ἐπάνω σὲ σύννεφα, μὲ χειρονομίες πού δείχνουν ὅτι συνομιλοῦν μὲ τὸν Κύριο γιὰ τὸ ἐπικείμενο Πάθος του. Χαμηλότερα εἰκονίζονται δύο ἑξαπτέρυγα. Στὸ κάτω μέρος εἰκονίζονται οἱ ἀπόστολοι Πέτρος, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης πού παρεβρέθησαν στὴ Μεταμόρφωση. Μεταξύ των Ἀποστόλων παρεμβάλλεται ἡ ἀφιερωματικὴ ἐπιγραφή μὲ τὴν χρονολογία 1836.

Τὸ βάθος συμπληρώνεται στὸ ἄνω μέρος μὲ

Πανοραμικὴ ἄποψη τῆς Ἀκανδοῦς.

Εὐαγγέλιο. Τὸ σταυρόμορφο φωτοστέφανό Του φέρει τὴν ἐπιγραφή Ο ΩΝ. Μπροστὰ στὸ στήθος ὑπάρχει δίσκος πού ἀποδίδει τὴν ὑδρόγειο σφαῖρα καὶ χαμηλότερα ἀνοίγεται ὀμφαλὸς πού κλείνει μὲ θυρίδα μὲ ἑξαπτέρυγο γιὰ τὴν προσκύνηση τῆς εἰκόνας ἀπὸ τοὺς πιστοὺς. Ἐσωτερικὰ φέρει ἐγχάρακτο τὰ ὄνομα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Παναρέτου καὶ τῆ

ἄνθη. Ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ περιβάλλεται ἀπὸ ἀνάγλυφο πλαίσιο μὲ ἐπαναλαμβανόμενο μοτίβο. Μὲ τὴν ἀφαίρεση τοῦ καλύμματος διαπιστώθηκε ὅτι ἡ ζωγραφικὴ τῆς εἰκόνας ἀπεικονίζει τὸν Χριστὸ στὸν εἰκονογραφικὸ τύπο τοῦ Παντοκράτορα μὲ τὴν ἐπιγραφή Ο ΕΛΕΗΜΩΝ. Ὁ Χριστὸς εἶναι ζωγραφισμένος σὲ σκαρφωτὸ ξύλο. Διαπιστώθηκε ἀκόμη ὅτι ἡ

⁷ Στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀπολιναρίου στὸ Λιμάνι, στὴ Ραβέννα, ὑπάρχει συμβολικὴ ψηφιδωτὴ παράσταση τῆς Μεταμόρφωσης στὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ (549). Τὸν Χριστὸ ἔχει ἀντικαταστήσει ὁ Σταυρὸς μὲ τὸ κεφάλι Χριστοῦ στὸ κέντρο καὶ τοὺς ἀποστόλους πού παριστάνονται ὡς τρία πρόβατα. Ἀπεικονίζονται οἱ προφῆτες Μωυσῆς καὶ Ἡλίας.

⁸ Χ. Γ. Χοτζάκογλου, Τὰ θρησκευτικὰ μνημεῖα στὴν τουρκοκρατούμενη Κύπρο. Ὁψεις καὶ πράξεις μιᾶς συνεχιζόμενης καταστροφῆς, Λευκωσία 2008, σ. 54.

εικόνα είναι άκέραιη, δηλαδή δεν είχε ποτέ προιονιστεί, όπως την ήθελε ή σχετική παράδοση.

Άνω, εκατέρωθεν της κεφαλής του Χριστού, εικονίζονται, αριστερά ο Αρχάγγελος Γαβριήλ και δεξιά η Θεοτόκος από τη σκηνή του Ευαγγελισμού. Το θέμα του Ευαγγελισμού στη θέση αυτή, άπαντὰ κυρίως σε εικόνες της Βρεφοκρατούσας Θεοτόκου, όπως λ.χ. σε εικόνα από την Πάφο του 16ου αιώνα.

Τὰ ἐνδύματα τῶν μορφῶν φέρουν πλούσιες χρυσοκοντυλιές. Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ δὰ μπορούσε νὰ χρονολογηθεῖ στοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 16ου αἰώνα.

Τὸ κεφάλι τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ζωγραφικὴ ἔχει καταστραφεῖ καὶ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ ἄλλο, ἴσως στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα. Πιθανῶς, τότε νὰ ζωγραφίστηκε ὁ σταυρὸς στοῦ πίσω μέρος τῆς εἰκόνας, καθὼς καὶ ἡ ἀφιερωματικὴ ἐπιγραφή καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ ζωγράφου Σάββα.

Ὁ σταυρὸς ποὺ εἶναι προσπλωμένος στοῦ

Γολγοθὰ, φέρει ἐκατέρωθεν τὴ λόγχη καὶ τὸν σπόγγο καὶ στήν ἄνω κεραία τοῦ τὸν ἀκάνθινο στέφανο. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀναγράφονται τὰ κρυπτογράμματα

IC XC ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ

Υ Θ ΥΙΟΣ ΘΕΟΥ

N K NI KA

Φ Χ ΦΩΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Φ Π ΦΑΙΝΕΙ ΠΑΣΙ

ΕΕ Ε ΕΥΡΗΜΑ ΕΥΡΕ ΕΛΕΝΗ

ΧΧ ΧΧ ΧΡΙΣΤΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙΣ ΧΑΡΙΝ

ΧΑΡΙΖΕΙ

Ξ στ ΞΥΛΟΝ ΣΤΑΥΡΟΥ

στ Κ ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΡΑΝΙΟΥ

π γ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ ΓΕΓΟΝΕΝ

Ὁ ναὸς σήμερα

Ὁ ναὸς τοῦ Σωτῆρος ἔχει συληθεῖ ἄγρια ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰσβολεῖς, οἱ ὁποῖοι τὸν ἔχουν μετατρέψει σὲ τζαμί⁸. Ἐκτοτε περιμένει καρτερικὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἀπελευθέρωσής του.